

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ३६२७

Title लघुशतिका टीका भास्करदेव
पराशर

Author अ

Extent ६४ Age अ

Subject पराशर आश्रम

श्रीमद्वेदिक देवसुतवामदेवतथाकाङ्कदेवसुतमहादेवतथा
चंद्रदेवतथाकामदेवतथाविष्णुदेवतथाब्रह्मदेवतथा

० श्रीगणेशाय नमः

रामदेव

पुराणा वला १४

॥ श्रीगणेशाय नमः वामदेवतथादेवे ॥ सप्तशती टीका रघुनाथाश्रमयतिर्कृता ॥

॥ श्रीमद्वेदिक देवसुतकाङ्कदेवसुतमहादेवतथाचंद्रदेवतथाकामदेवतथाविष्णुदेवतथाब्रह्मदेवतथा

श्रीसप्तशतीटीकायत्नादि २१००

द्वितीयस्वर्गभागे नदी नदीदिवापरे ॥
सुवर्णतटिभागे वाननतटि नक्षि नक्षि ॥

चंडीश्रीधरीटीका एकपत्रात

आगारोऽयनमः उँनमः श्रीभक्त्यै उँनमः श्रीभगवते ॥ सुदेवासुदेवाय श्रीगुरवे नमः शंकेरंतवधामवामनविभो
 रघ्वाभवेद्वाक्यं किंवातत्रतेवैवशक्तिरपरासंश्चितैवत्वया साकिंतेनभवेद्वितीयधरणीसंपादनेवाहमातस्माद्याचनवंचनातववि
 भोभृत्यस्यनैवोचिता १ प्रसमीद्व्यपुरातनप्रयुक्ताः सुचिरंचेत् ॥
 प्रमत्तातनोतिटीकां २ अवंध्य गाधेरचुनाथनाम्राव्याख्या
 धुजनस्तनोतु ३ उद्देशितोविशेषेणायतिरंतेनिवासिनः
 गवद्वादश्रुणाशिष्यौजैमिनिर्महाभारतविषयेषुकेषुत्ति
 हेमुनेमदीपासंदेहानपाकुर्वितितदनंतरं मां कंडेयेनोक्तं
 त्वमिमांस्सर्वार्थाभिज्ञाविंध्याचलवामिनश्चतुरःपक्षिणः ४
 रोधात्सर्गादिषुपुराणांगव्याख्यावसरेतुरीयपुराणांगव्याख्यास
 तरमुपक्रममाणाधर्मपक्षिणकचुः श्रीमार्कंडेयउवाचेति मृकंदोरयत्तंमार्कंडेयः मंगलार्थश्चायंचिरंजीविनोमार्कंडेयस्ययथादाबुपन्यासः
 अत्रचंदमधिकरणं सप्तशतीदेवीसूक्तस्यमार्कंडेयऋषिः अनुष्टुभोतिजगत्यः पुनस्तुष्टुपत्रिष्टुष्टुदांसि दुर्गादेवीदेवताभुवनेश्वरीजीरमा
 शक्तिः श्रीदेवीभगवतीपीत्यर्थसंकल्पितार्थमिद्व्यर्थपावेतिनियोगः ॥ ॥

राम

सावर्णिर्निः सवर्णाच्छायातस्यात्रपत्यंसावर्णोः यस्कादित्वादिता यद्वाअयजस्येवैवस्वतमनोः समानोवर्णोस्येति सवर्णः सवर्ण एव सा
वर्णीः स्वार्थे तद्धिताभिधानात् तथाचविष्णुपुराणेच्छायासंज्ञासुतोयोसौ द्वितीयः कथितो मनुः पूर्वजस्य सवर्णोसौ सावर्णिस्त्वेन कथ्यते स
र्यतनय इति दत्तसावर्णो दीनां बुदासार्थयः सावर्णिर्गृहो मनुः सुरथः कथ्यते तदुत्पत्तिं निशामयजानीहीत्यर्थः निशामयेति शमलद्वारेण नञ्
लोचने त्वस्य चौरादिकस्य रूपं शमो दर्शन इति दर्शनाविषय एव मानुवंध संज्ञाविधानाद्भस्वत्वाभावः तदुत्पत्तिमिति वाचकभेदाभिप्रायेण विस्म

मार्कंडेय उवाच सावर्णिः सूर्यतनयो यो मनुः कथ्यते
शमः निशामयतदुत्पत्तिं विस्तराद्भदतो मम १

रात्यपंचतो गतः कथयतः कथयतः ममेत्यपवादविषये क्वचिदस्मदित्यस्यापि प्रमादेशविधानात्पंचम्यर्थे षष्ठीश्च व्ययं वापंचम्यंतं यद्वा मम वि
स्तरात् न शब्दप्रपंचात् विस्तारो विग्रहो व्यासः सदाशब्दस्य विस्तर इत्यभिधानात् अन्ये तु मम गतौ मम वतनौ दित्याहुः गदनं गदः धनार्थकः त
संज्ञा केचित्तु निशामयाकर्णयसावधानतः शृणु निशामयेति पौराणिकः प्रयोगः अन्यथा शमो दर्शनेति दर्शनादन्यत्र भवति
निशामदेवानुचरस्य वाचमिति दर्शने निशामय रूपं १

विस्तृतापतीतिसाधनेमायातस्याश्च महत्त्वं सर्वविषयत्वमिति महामायेश्चरशक्तिः सैव हि प्राणिनो मोहयति तस्या अनुभावेनेदमस्य भूया
 दिप उरुलेखया यथापेन प्रकारेण मन्वंतरं किंचिदधिकैक सप्ततिचतुर्दशान्तरात्कालः तस्याधिपो राजा बभूवैति भाविनि श्रुतवदुपचा
 रः तं प्रकारं निशमयेत्यनुषंगः यत्तदोः साहचर्यं नियमात् महानसाधारणो भागो भगसमुदायो घस्य स च ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य शसः श्रियः
 ज्ञानवैराग्ययोश्चापि षष्ठां भग इति स्मृतः इति विष्णुपुराणोक्तेः रवेस्तनयः सावर्णि रिति संध्रमेण पुनरुक्तिः हे महाभागोति वा महामाया इति श्रीचंडि
 का १ स्वरोचिषोपत्यं स्वरोचिषो नाम द्वितीयो मनुस्तदधिकारो पलक्षिते स्वरोचिषोऽन्तरे समये द्वितीयमन्वंतर इति यावत् मन्वंतरं मनोः काल इति

महामाया अनुभावेन यथा मन्वंतराधिपः सबभूव महभागः सावर्णिस्तनयोरवेः १ स्वरोचिषेऽन्तरे पूर्वचैत्रवंशसमुद्भवः पुरयो नाम
 राजा भूतप्रसूतिमंडले ३ तस्य पालयतः सम्यक्पूजाः पुत्रानि वौरसात् बभूवुः शत्रवो भूपाः कौला विधं सिनस्तथा ४ हा

विष्णुपुराणदशनाम्ना पूर्वा कथा कालापेक्षया चैत्रो नाम स्वरोचिषस्य मनोः सुतस्तस्य वंशे संततोऽसमुद्भवो जन्मपत्येति नामेति प्रसिद्धौ सुरसंज्ञया
 प्रसिद्ध इत्यर्थः सागरावधिवसुंधराधिपतिर्बभूव ३ धर्मपत्नी प्रभवान् पुत्रानि वनातिशयात् सारेण प्रजाः पालयतस्तस्य शत्रवस्तथा तादृशाः पु
 त्रद्विक्ता बभूवुः केतैस्त्ययेक्षायामारु कौला विधं सिनो भूषहेति कौलास्तुकरात्र विधं संतिते कौला विधं सिनो यवनाः व्रता भीक्ष्णा योश्चेति ति
 निः कोलेति सुरथस्यैव राजधान्यन्तरं तां विधं सिनो यथा तथा बभूवुः इत्यर्थः कोलेत्येषामेव राजधानी तद्विधं सिनस्तत्रिवासिनः उपसर्गेण यावत्तर्था
 यथा करणात् कोलेति शास्त्रविशेषो वा तेन विधं सिनुं शालेयैवामिति वा तदेति वा हेतस्मिन्काले इत्यर्थः ४

राम

राम

१

प्रवलप्रतिशयितोदंशोहस्तत्रस्यास्तीति अथवाधर्मशास्त्रानुसारीषज्ञासुदंशोविद्यतेयस्यातस्त्पुत्रयस्यतैः कालौविधंसिभिः सहस्रदंशं प्रहोभतान्नै
 रल्पसामग्राकैरपितैः ससुरथोजितः जयभंगयोर्दसाधानत्वात् ५ तत्पेनंतरं स्वराजधानीमायातोमूलाशुध्यक्षोभवत् कथंभूतस्मिन्कालेप्रभवत्
 रीरेभिराकंतोभिभूतश्चिन्नदेशोवा ६ अतिप्रवलः अतिविक्रमादंश्चतुरंगबलंयस्येतिवापूर्वलोकोपदस्यार्थः सार्वविभक्तिकमसितान्तइति
 वक्ष्यंततस्यतत्रस्वपुरेपिअमात्यैः सहभदेस्सहजातबलैर्दुष्टैरागदेषादिपुनैर्दुरात्मभिः स्वाभिडोहादेमहापातकशालितयानिदितोतः करणौर्त्तै

तस्यतैरभवद्युद्धमतिप्रवलदंडिनः न्नैरपिसतैर्दुहेकोलाविधंसिभिर्जितः ५ ततःस्वपुरमायातोनिजदेशाधिपोभवत् आ
 कंतःसमहाभागतैस्तदाप्रवलारिभिः ६ अमात्यैर्बलिभिर्दुष्टैर्दुर्वलस्यदुरात्मभिः कौशोबलंचापहतंतत्रापिस्वपुरेसततैः ७ त
 तोमृगायाव्याजेनहतस्वाम्यःसभ्रपतिः एकाकीहयमारुह्यजगामगहनंवनं ८

भाषुपहतंतःकरणौर्वाशत्रुभिःहपितवलस्यार्थसंचयःसैन्यंचापहतंततश्चिपंचुम्पंतंवा ततःशत्रुकृततादृशामिप्रवानंतरमयंहीणबलोस्माकंकिंकरि
 त्तीतिमंचित्यलोभाभ्युपहतंतः करणौःसर्वकोशादिकमपहतमित्यर्थः स्वपुरेसतइत्यपिपादेनिजनगरेवर्तमानस्य ७ मृगवधच्छलेरहतस्वा
 म्यमाधिपत्यस्यसोमहायएवदुर्गवनंजगाम ततोमात्पादिकेपरिग्रहेविपरातेजातेसतिसभ्रपतिरिदमेवयुक्तमितिबुद्ध्याविमृष्यस्यानुनोचितामि
 तिमृगायाव्याजेनासहायोपिहयमारुह्यवृक्षगल्मपूर्णतादुष्यवेशंवनंविवेश ८

त

सम

३
ननु मेधाभासो मिधानस्य बाह्याण्येष्टस्याश्रमं मुनिनिवासोचितमशङ्कित प्रकर्षेण शान्तैर्मुनिप्रभावात्परहिंसा रहितैर्हिंस्रपशुभिर्व्याघ्रादि
निव्याघ्रैर्मेधमः शिष्टैरुपशोभितं मननशालैर्वाशिष्टैर्मुनिभिः शिष्टैश्च बाह्यजव्यं सुमेधस इत्यपि पाठः स्वमेधस इति नाम्नः प्रधानमुनेः एव कं
चित्कालमिष्यत्यंतमयोगोद्धृतीयासवेति चकाराच्चयः तेन मुनिना श्रुतः इत्येतन्नियतदिदिशं मुनिवरेति भागुरेः सेवोधनं मेधसो विशेषणं वा १०
ममेति स्यात्प्रतिरूपकमद्यंतस्य भावो ममत्वं प्रमेत्यभिमानत्वेनाहं प्रावर्णाकृताचेतनाहुर्विष्यतदासराजात्तत्राश्रमे तिंतयत्तयतो ममत्वाकृष्टचे
तेन इत्यच्चयः चित्तमेवाहमक्षयप्राप्तीनगुरुषुः पूर्वप्राक्कालेन्यंतसंयोगोद्धृतीयातदेवाद्यपुरं मयारहितं वर्तते ११ अस्मद्वैरिभिरिति हेतुगर्भे विशेषणं

सतत्राश्रममदाही द्विजवर्यस्य मेधमः प्रशान्तश्चापदाकारं मुनिशिष्टोपशोभितं एव तस्थौ कंचित्सकालं वमुनिना तेन सत्कृतः इत्येत
श्च विचरंस्मिन्मुनिवराश्रमे १० सोचितं यत्तदा तत्र ममत्वाकृष्टचेतनः मन्त्रैः पालितं पूर्वमया हीनं पुरचतत् ११ मद्रूपे सैरमद्वैतैर्धर्म
तः पाल्यते न वा न जाने स प्रधानो मेधो हस्ती सदा मदः १२ ममवैरिव शंयातः कात्रौ गानुपलप्यते १२ ये ममागुगजानितो प्रसादधनभो

अतएव धर्मतउचितनीत्यापाल्यते न वेति विकल्पः सप्रसिद्धः प्रधानो मुखः उक्तलिङ्गात्पजत् --- (जनैः अनुवर्तितं धुवनेत्येव कुर्वन्त्यमहीभूतां १३
न्यायान्मुत्स्य जयाचलेस्तैकाकोडे येषधानाः पुरंगमा इति यद्वा सप्रधानो महामात्रसहितः ममशत्रुपारतं त्र्यंशः काक्षिपतः कीदृशाद्याभोगानुप
लप्यते इति न जाने इति पूर्वप्राक्कालेन्यंतसंयोगोद्धृतीयातदेवाद्यपुरं मयारहितं वर्तते ११ अस्मद्वैरिभिरिति हेतुगर्भे विशेषणं
ये ममानित्यमगुगताः सेवकालेन्यंतसंयोगोद्धृतीयातदेवाद्यपुरं मयारहितं वर्तते ११ अस्मद्वैरिभिरिति हेतुगर्भे विशेषणं
भयत्रसेवयाते १३

आयानुरीयोऽशोव्ययः समग्र्ययस्ततोऽन्यथा समग्र्ययः तद्धीनैस्तत्कारिभिः। अथवा व्यसनविषयिभिः अतिदुःखेनेतिव --- देतादित्यात्
निषेधः १४ विषेति भागुरि संबोधनं मेधसो विप्रस्याश्मशति वा अभ्याशे निकरे १५ सवैश्यस्तेन राज्ञा भोजति --- इष्टावियोगचित्तनं शोको दुःख
निबध्नन् विज्ञावसादो दोर्मनस्यं सशोक इवोपहतशरीरत्वात् दुर्मन इव क्रियास्थिरत्वात् १६ इतीदृशं भ्रूयते विस्मयेणीदारितेव च श्रुत्वा सवैश्य

असमग्र्ययशीलैस्तैः ऊर्वद्भिः सततं व्यायं संचितः सोतिदुःखेन क्षयं कोशो गमिष्यति १४ एतच्चान्यच्च सततं चिंतयामास पार्थिवः
तत्र विषाश्माभ्याशे वेश्ममेकं ददर्श सः १५ सप्रहस्तेन कस्त्वभो हेतुश्चागमनेत्रकः सशोक इव कस्मान्नं दुर्मना इव लक्ष्यमे १६
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य भ्रूयतेः प्रणयोदितं प्रत्युवाच सततं वैश्यः प्रश्न्या वनतोऽयं १७ वैसं उवाच समाधिर्नाम वैश्यो ह मुत्पन्नो धनि
नां ऊले पुत्रैर्दारैर्निरस्तश्च धनलोभादसाधुभिः १८ विहीनः स्वजनैर्दारैः पुत्रैरादायि मेधने वनमभ्यागतो दुःखी निरस्तश्चाप्तं
धुमिः १९ सो ह न वै सिपुत्राणां ऊशला ऊशलात्मिकां प्रवृत्तिं वज्रानां च दाराणां चात्र संस्थितः २०

लभ्यते मृपतिपुत्ररं दत्तवाग् विनयेन नम्रः १७ पुत्रैर्दारैश्च वकागास्वजनैश्च निरस्तो भर्त्सितोऽसाधुभिरिति हेतुगर्भविशेषात् १८ न केवलमधिद्विष्टो
नतदपि निःसारितो विरवंधनादिभिर्विहीनो वनमभ्यागत इत्येवमर्थः आत्मा सुहृदो बंधवो ज्ञातयः १९ सतथाविधो हं ऊशला ऊशला ऊशलात्मिका
पुनः सशुभां वा वार्तां प्रवृत्तिमेव विविच्य दर्शयति २०

किंनुतेषां गृहे हेतुममहोममुत्तमां प्रतं कथंते किंनु सहजा दुर्हजाः किंनु मे सुताः ११ श्रीगजोवाच ये निरस्तो भवांस्तु द्वैः पुत्रदारादि
भिर्धनैः तेषु किं भवतः स्नेहमनुबध्नातिमानसं १२ वैश्य उवाच एवमेतद्यथा गृहभवानस्माद्भूतं वचः किं करोमि न बध्नाति मम
निष्ठुरतां मनः १३ येः संत्यज्य पितृस्नेहं धनलुब्धैर्निराकृतः पीति स्वजनहार्दं च हार्दिते स्वेव मे मनः १४ किमेतन्नाभिजानामि
जानन्नपि महामते यत्प्रेमप्रवरांश्चित्तं विगुणोष्पिबन्धुषु १५ तेषां कृते मोनिः श्वासो दौर्मनस्यं च जायते करोमि किं यत्र मनः
स्नेहपीतिष्ठुनिष्ठुरं १६

पुत्रयाविधेषु मम मनः स्नेहयुतं एव कारोमि न्न क्रमो हादीपस्यानंतरं दृष्टव्यः १७ हे महामते विगुणोष्पिबन्धुषु यच्चित्तस्ने
हानुबन्धि जानन्नजानन्नपि नाभिजानाम्येतत्किमिदं वचः १८ कृते हेतोः निःश्वासो दौर्मनस्यं च जायते इति यथाक्रममवचयः अशीति
श्रुमेषु यन्नमनो न निष्ठुरं अशीतिष्ठुनिष्ठुरमिति पाठे अशीत्या मुनिष्ठुरं न जायते इत्यनुषज्यते तत्किं करोमीत्यवचयः १९ ॥ ॥

राम

राम

४

हे विप्रतमे धर्मसंभ्रयास्थिता बुधसत्त्वौष्ठयिवाश्वेषु साधुतमः १७ यथान्यायं यथाशास्त्रं यथाहं यथाचारं तेन मुनिना संविदं संभाषां सं
वित्तिव्यां प्रतिज्ञायामाचारे ज्ञानसंकरे संभाषायां क्रियाकाले संकौतेनाभिभाषणोऽत्यभिधानात् १८ यद्येकैव स्तुतिने स्वहृदयाय
तेतां विनामममनसो दुःखाय दुःखाय दुःखकारणं भवति तद्दृष्ट्वा स्वार्थः भाषणं ज्ञानयत्नविमर्शमंत्राणोषु वदन्त्यात्मने पदं १९
गतं राज्यस्येति स्तुतिं सुलुगिति सार्थं षष्ठा राज्यादौ ममत्वयन्ममैतत्किं निवन्धनमित्यर्थः गतस्य राज्यास्येति षष्ठा सर्ववदेव व्याख्येया ॥

श्रीमार्कंडेय उवाच ततस्तौ सहितौ विप्रतं मुनिं समुपस्थितौ समाधिर्नाम वैश्वोसौ सच पार्थिव सत्तमः १७ कृत्वा तौ नृपयान्या
यं यथा हंते न संविदं उपविष्टौ कथाः काश्चिच्चक्रतुर्वैश्वपार्थिवौ १८ राजेवाच भगवंन्नाम हंप्रभुमिच्छाम्येकं वदस्व तत् दुः
स्वाययन्मे मनसः स्वचिन्तायत्नतो विना १९ मम त्वंगतराज्यस्य राज्यांगे स्थितेऽपि जानतोऽपि यथाऽस्य किमेतन्मुनि सत्तम
३० अयंच निष्कृतः पुत्रैर्दारैर्भृतैस्तथोक्तिः स्वजनेन च संतपक्तस्तेषु हृदी न थाप्यति ३१ एवमेष तथा हं वद्वाचयन्त्यंत दुः
विप्रौ तेषु के चेति विप्रौ

स्वाम्यात्पुत्रहृत्कोशराष्ट्रदुर्गविलानिव राज्यांगाविप्रकृतयः पौराणां श्रेयायोपि चेति राज्यांगानि ३. अयं वैश्वो निष्कृतो दुःखी कृतञ्जितस्मृतः । तथो
तिसृचये अतिशये न ह्यदौ स्त्रे ह्यत्र ३। संपादने रक्षाणो न शोचदृष्टो दोषो दुःखजनकत्वश्रुपोपस्मिन्नेवं भूतेषु विषये राजा विन्नकलत्रादौ प्रमत्वेन
रुष्टमानसं योस्तौ एष वैश्वो ह्यराजा वै वमनेन प्रकारेणात्यंतदुःखितौ ३२

महाभागत्राघेप्रमास्यचज्ञानिनोभ्यावयोर्यमोहोदुःखजनकोपिविषयेसुखजनकत्वप्रतिसंधानंभवतितत्किमेतत्केनप्रकारेणोत्प-
द्यः नत्यस्मादृशमोहोभवितुमर्हतीत्याह एषेतिचसुपरिवेदोविवेकसत्रांधस्यतद्दीनस्येत्यर्थः अथवाचिवेकांधस्याविवेकिनएतदहम्
दताभवति ननुविवेकिनस्तत्रकथमावयोमोहइतिभावः ज्ञानिनोरपियमोहस्तदेतत्किमितिज्ञःप्रश्नाज्ञानमात्रस्यमोहवैयधिकरणं
राज्ञोभिप्रेतंतदुपपन्नैप्राप्तिमात्रस्यज्ञानिमात्रसत्त्वेननिर्मोहत्वप्रसंगादित्याह ३३ समस्तस्यजंतोःप्राप्तिमात्रस्यविषयेआहारनिशाम

तत्किमेतन्महाभागयन्मोहोज्ञानिनोरपि प्रमास्यचभवत्येषाविवेकांधस्यभूतता ३३ अपौरुवाच ज्ञा-
नमस्तिरामस्तस्यजंतोर्विषयगोचरे विषयाश्चमहाराजज्ञानिश्चैवंष्टयकथंक् ३४

यमैश्वर्यादिप्रतिपत्तौवाज्ञानमंतःकरणवृत्तिरस्तिचमोहभावश्चिन्नज्ञानमात्रस्यमोहवैयधिकरणमित्यर्थः विशेषविज्ञानंनुभिन्नविषयक
मेवभवति तस्यापिनमोहोवैयधिकरणस्योक्तत्वात् इत्यभिप्रेत्याहविषयाश्चेतिहेमहाभागविषयाश्चरूपासादिःष्टयकस्ययत्रिन्नस्वभावए-
वंचक्ष्यमाणक्रमेणयोतिचशुपतिष्ठंतेजातिश्चैवमितिपाठे यथाइपरसादिर्विषयस्यैवमनुष्यत्वादियातिरपीत्यर्थः ३४ ॥ ॥

विषयधित्वमेवप्रकटयति उलूकादयोदिवांधाअर्थाज्ञात्रौपश्यंतीत्युक्तंभवति अपरेकाकादयोरात्राबंधासुबुंदरि किंलूकादयः
स्यावरादयश्चदिवात्रौवाधाः केचिन्प्राणिनोवानरमार्जारादयोदिवात्रौचतुल्यदृश्योनेंधाएवेतिनुल्यदृष्टिपद- - विषयत्वेनाह
याजनायंएतेनज्ञानमात्रस्यमोहेवैयधिकरणपेराज्यादाउलूकादीनांमोहोनस्यकिंचुलूकादीनांसर्व- - - मोहपक्षद्वयतिरिति
चितं अथनास्माभिः सर्वसत्त्वानांज्ञानित्वमभिप्रेतंकिंचुमनुष्याणामेवेत्याशंक्याह ३५ किंचमनुष्याणांज्ञानित्वमेवोतमनुष्याणामेवज्ञानि
त्वमिति विकल्पाद्यंरक्षयति मनुज्ञाज्ञानिनइतिसत्यंतेमनुजाः केवलंज्ञानिनएवकिंचज्ञानिनोपात्तार्थः एवंचाज्ञानसंवलितज्ञानिनोपि

दिवांधाः प्राणिनः केचिन्प्राणिनः केचिद्दिवातयारात्रौप्राणिनस्तुल्यदृश्यः ३५
ज्ञानिनोमनुजाः सत्यंकिंचुतेनहि केवलं यतोहिज्ञानिनः सर्वेपशुपक्षिशृगादयः ३६

ज्ञानसंवलितज्ञानवत्तोज्ञानित्वमेवेतिपक्षेदुरुपपादनीयइत्यपि सूचनीयं नहितीयइत्याहयतइति हिशब्दोच्योभिन्नक्रमः पश्चादयोपि स
त्यतोज्ञानिनोज्ञानसंवलितज्ञानस्यसंभवात् अतोमनुष्याणामेवज्ञानित्वमित्यपि पक्षेनसंभवतीत्यर्थः पशवोयाम्यगवादयोमृगाश्च
राजपक्षिणादयः अथवाकेवलंतेज्ञानिनो नहि किंचित्यपिज्ञानिनः संभवतीत्याह यतइतिपश्चादानीमपि विषयज्ञानसंभवात् ननुसर्वेषां
ज्ञानवत्तसाम्येपिमनुष्याणांज्ञानेकश्चनविशेषोभवतीत्याशंक्याह ३६

देवीटी
६

तेषां तादृशं मृगपक्षिणां यथा दृशं तत्रादृशमेव मनुष्याणां मपीत्यर्थः मनुष्याणां च यथा दृशं तेषां पक्षिणां मपि तादृशमिति तच्च द्वाधाहारे
रांतरार्थं योजनीयं यन्न दोर्मित्यसंबंधात् तथा न्यादाहारादिकमप्युभयोः पशुमनुष्ययोस्तुल्यमाधारणं तथा चारुः। आहारनिद्राभयोर्मे
शुनाद्यं सामान्यमेतत्पशुभिः समानः ननु र्थं कियपि पश्यादिसाधारणौवमनुष्यमात्रस्यास्तीत्याह ३७ अपत्यानां मुखे भक्ष्यति ह्येति सति
तेषामेव हसिर्भविष्यति न स्वस्येति ज्ञाने सत्यं तंगतां ज्ञानं नराणां अधिको विशेषः स तेन हीनः पशुभिः मिसमन्वलक्षणा मोहादेतोरपत्य

६५

ज्ञानं च तन्मनुष्याणां यत्र तेषां मृगपक्षिणां मनुष्याणां च यत्र तेषां तुल्यमन्यत्रथोभयोः ३७ ज्ञानेपि सति पश्येता न्यतंगतावचं च पु।
कणामोहादतामोहात्पीडमानानपि दुःखी ३८ मनुष्यामनुजयाद्यसाभिलाषः सुतायति लोभात्पशुपकाराय नचेता किं नय

मुखे कणामोहादतामोहादरति ह्येपयत्नानीता ब्रह्मांडवर्तिनः पतंगान्यश्पवैषयिकज्ञानमोहयोः सामानाधिकरणं - - वित्यर्थः ३८
याद्यशब्दः श्रेष्ठत्ववाची ननु शब्दः संबोधनार्थः ननु भो मनुजयाद्यपशुपकाराय पोषणाद्युपकारार्थो यो लोकस्तस्मादेतरेते मनुष्या सु
तायति साकांक्षा इति किं न पश्यसीति वाक्यार्थकर्मजादिति शब्दाध्याहारेण योजना मृगोधावति पश्येति वत् एतेन मनुष्यविशेषनिष्ठ
ज्ञानविशेषो मोहविरोधी तदभावाद्भवतो मोह उक्त्यते इति सूचितं ननु सर्वेषामपि मोहनिवर्तकज्ञानार्थं न भवतीत्याकांक्षा यामाह ३९

राम
६

वैषपिकज्ञानमोहयोः सामानाधिकरणसाक्षात्कारेऽपि सति महामाया अनुभावेन कर्त्रमात्रमोहगर्जप्रोहस्याकरवैषपिकज्ञाने वि-
क्षिप्ताः जेषां विशेषणं संसारस्थितिकारिणः अपूर्वदेहेन्द्रियविषयादिस्वीकारः संसारस्तस्य स्थितये कर्तुं कर्मण्युपाचारं शालं येषां प्रवृत्ति-
मार्गाणां ते अथवा संसारस्थितिकारिणः विस्मोः महामाया प्रभावेणोत्तियोज्यं कथं भूते मोहगर्जे अस्वीये स्वीयबुद्धिर्ममता सैवावर्त्तौ भ्रमांश्च
मश्चयस्मिन् उपसंहरति ४० तत्रस्मादत्र भवन्मोहे विस्मयो न करणीयः यस्मान्नयामहामाया जगन्मोह्यते ननु का सामहामायेत्याकां
ह्यायामाह महामायेति महामाया नाम हैरेराश्वरस्य योगनिद्रा परमनंदमयी शक्तिः जगत्पतेरिति मोहकोटिबहिर्भावसूचकं विशेषणं

तथापि ममतावर्त्तमोहगर्जनियातिताः महामाया अनुभावेन संसारस्थितिकारिणा ४० तत्रात्र विस्मयः कार्यो योगनिद्रा जगत्पतेः

महामाया हैरे शेषा तथा संमात्यते जगत् ४१ ज्ञानिनामपि चेतांसि देवी भगवती हि सा बलादाकृष्टमोहाय महामाया प्रयच्छति

४२ तथा विवृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरं सैषा प्रसन्नो वरदानं भवति उक्तये ४३

चकारो बधारणार्थः तपेत्पनेन संवध्यते तयैवेत्यर्थः तकेवलमसौ प्रवृत्तिमार्गाणां मोहिका भवति किं त्वज्ञानिनामप्याह ४१ सा प्रसिद्धा हि यस्मा
त्तुल्यवृत्तिर्विवेकाद्यकृष्टमोहाय प्रयच्छति मोहादुगमं निकरोति ज्ञानविशेषवतामपि चेतांसि तत्र भवद्बिधानां का कथं निवृत्तिः
४२ यामूलप्रवृत्तिरूपया विवृज्यते विश्वं जगच्चराचरमिति पर्यायशब्दैरन्तरकार्यविशेषादुक्तं ते सा बंधकारणमप्येषा प्रसन्नोपासनया शीता सती
मोहाय भवति अस्यावचमोहकारणत्वमर्थयति ४३

७ विद्यावत्समानलक्षणपरमपुरुषार्थसाधनत्वात् संसारएवबंधस्तस्यहेतुः। चशब्दादविद्याशुचिदुःखानात्मस्वनित्यशुचिमुखत्वावात्पविद्या
 रूपाचमामर्वेषांब्रह्मादितरांगतानामीश्वराप्रवृत्तिनित्यत्वादिव्यापारेजननीईश्वराश्रव्याहतेछासर्वेश्वराणोब्रह्मादानामीश्वरीवा सर्वेश्व
 रतिराजःसंबोधनेवाहरेयेगिनिदेतिमंदौपेराश्रुतांमहामायांविस्तरतोज्ञातुश्छति ४४ महामायेतिपांभवान्ब्रवीतिमाकाहिशब्दःप्र
 शसंबोधनेवाश्रयाःकिमितिचकारोतित्रक्रमतयायोजनीयः ४५ यत्त्वभावायत्त्वज्ञाणायत्त्वरूपायदाकारायदुद्रवायत्कारणिका ४६

माविद्यापरमाशुक्तिहेतुभूतासनातनी संसारबंधहेतुश्चसैवसर्वेश्वरेश्वरी ४४ शाराजोवाच भगवत्काहिसादेवीमहामाये
 तिपांभवान् ब्रवीतिकथमुत्पन्नासाकर्मास्याशुकिंद्विज ४५ यत्त्वभावात्तसादेवीयत्त्वरूपायदुद्रवा तत्सर्वेश्वरोनुमिच्छामित्व
 त्रौब्रह्मविदांवर ४६ अथारुवाच नितैवमाजगन्मूर्तिस्तयासर्वमिदंतं तथापितत्सुमुत्पत्तिर्बहुधाश्रूयतांममैवंतोरप

प्रथमप्रश्नोत्तरंनित्येति द्वितीयेतुसेत्याहाजगदेवमूर्तिर्व्यक्तश्राकारोयस्याः तृतीयेथाहृतयेति एवंसर्वतयातंतव्याप्तमित्यस्याव्यापकभाव
 त्वामिधानेनकारणशून्यत्वोक्त्यातृतीयप्रश्नस्योत्तरंदत्तमितिमतव्यंत्यत्वादिकमेवसर्वस्यानर्थेवक्रियतइतिउत्पन्नाद्युपरासेनाह तथा
 पातिममेत्यव्ययंपंचम्यंतमन्नइत्यर्थः तन्नित्यतेत्यंतिम - - योःपरस्परविरोधात्कथमेकवस्थितिरित्याह ४६ आविर्भवतिप्रकटीभवतिअ
 वेतिहासमवतापति ४७

राम
 राम
 ७

सकलाणं वज्रलानामेकीभावादेकार्णवेकते आसीर्षशयनं कृत्वा शेषमनंता हिमभज दध्यास्तकल्पांते ब्रह्मदिवसावसाने ४८ ब्रह्माणं वि
रिर्विउद्यतौ कृतौ यमौ ५० प्रजानां पतिर्विधातचकारौ तुल्यकालतद्योतनार्थं ५१ अनन्यनिष्ठातः करणः स्थितः निशयाने त्रयोरेवाभिव्यं
क्तैर्हरिनेत्रकृतालयामित्युक्तं सर्वांगस्थिते वसास्तुतिमाह ५२ अनुलमसाधारणमादिग्यादीनामपि प्रकाशकं तेजो यस्य तस्य विष्णोर्नि
देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवति सायदा अन्यत्रेति तदालोके सानिषाव्यभिधीयते ४८ योगनिद्रां यदा विष्णुर्जगत्पेकार्णवीकृते आसी
र्षशेषमभजत्कल्पांते भगवान्यमुः ४९ तदा द्वावसुरौ द्यौरौ विरवातौ मधुकैटभौ विष्णुकर्णमलौ द्रुतौ हेतुं ब्रह्माणमुद्यतौ ५० सनाभि
कमले विष्णोः स्थितो ब्रह्मा प्रजापतिः दृष्ट्वा तावसुरौ द्यौरौ प्रमुञ्च जनादने ५१ तुष्टावयोगविद्रांतामेकाग्रहृदयस्थितः प्रबोधना
र्थं यदरे हरिनेत्रकृतालयो ५२ श्रीब्रह्मावाच विश्वेश्वराज गद्वात्रो स्थितिं संहारकारिणीं सौमिनिद्रां भगवतीं विष्णोरनुलतेजसः
द्रां सौमिवाचा क्षयामिकेचित्तसौमिनिपद्याधे स्थाने निद्रां भगवतीं विष्णोरनुलतेजसः प्रभुरिति पठित्वा ब्रह्मावाचेति पठन्ति ततश्च तुष्टावे
त्यनेनैव सर्वश्वोकेनास्याच्ययः अनुलामनन्यसमांते जसो ज्योतीरूपस्याविष्णोः प्रभुरिति ब्रह्मणो विशेषांते जसः प्रभुर्वृहोतिवाते जसो
उवाच शरणं करणं षष्ठावा यस्यास्ते जसस्तुलान विद्यते इति वा ५३

४. स्वाहादेवहविर्दानंमंत्रः स्वधापितृहविर्दानंमंत्रः वषट्क्रियतेनेनेति वषट्कारोपज्ञस्तत्स्वरूपास्वरानुदात्तस्वरितसंज्ञास्तदात्मिकाक्वचिद्वष
 ट्कारस्वरान्तिकेत्येकं पदं सुधामृतरूपात्त्वहेअक्षरेउपचयापचयपरिणामहानेभिन्नेजन्मविनाशराहेतेएतेनसन्मात्रस्वरूपत्वमभिधेति
 विधात्रिप्रकारायामात्राद्स्वदीर्घसुताअकारोकारमकारलक्षणाविश्वेतेजसशज्ञाभिधेयास्तदात्मिकान्तत्वभावान्त्वं ५४ याचार्धमा
 त्राव्यंजनरूपानित्यापरिणामादिहिताविशेषतोमात्रात्रयैवलक्षणाशक्तिरूपालोकेस्थितासापित्व

त्वांस्वाहात्वंस्वधात्वंहिवषट्कारास्वरान्तिका सुधात्वमक्षरेन्नित्येविधामा
 त्रात्मिकास्थिता ५४ अर्धमात्रास्थितानित्यायानुच्चार्याविशेषतः ५५

मेवएतेनप्रणवत्रूपात्वमसातिविवक्षितं तथाचात्रदत्तात्रेयेणाप्तुक्तं अकारश्चतथोकारोमकारश्चाक्षरत्रयाएताएवत्रयोमात्राः सन्तराजसतामसाः
 । निर्गुणायोगिगम्यान्याचार्धमात्राचसंस्थिता मांधारीतिचसाज्ञेयागांधारस्वरसंश्रया पिपीलिकागतिस्पर्शप्रदुक्तामूर्धिलक्ष्यते। मात्राचार्धत
 थाओत्रंविज्ञेयः परमार्थतः। व्यक्तातुप्रथमामात्राद्वितीयाव्यक्तमंशिता मात्रातृतीयाचिच्छक्तिरहंमात्रापरमिति इत्यानुपरमात्राद्वितीयादी
 द्यंसंज्ञिता तृतीयानुसुतार्धात्वावचसःमानगोचरेतिच ५५

राम

राम

८

सावित्रीमध्याह्नमस्याहे देविद्योतनशीलेषाप्रकृष्टाजननी इतरादिजननी कचिन्कदाचि किंचिदेव जनयति त्वं न तथा सर्वजननीत्वादि
त्यर्थः देवजननीतिपादे देवानां मातादिति स्वमेवेत्यर्थः अंते प्रलयसमये अस्मिन् क्षणाय सिद्धात्मसात्करोषीत्यर्थः न केवलं सृष्ट्यादिकर्त्तृत्वात्
त्वंपिसृष्ट्यादिक्रियात्पापित्वमेवेत्याह ५७ विष्टुष्टौ सृष्टिकाले पालने स्थितिकाले अंते प्रलयकाले सृष्टिस्थिति संहाररूपत्वमेव हे ज

त्वमेव संध्या सावित्री त्वं देवि जननी परा त्वयैतद्दृश्यते विश्वं त्वयैतत्सृज्यते जगत् त्वयैतत्पाल्यते देवित्वमस्य ते च सर्व
दा ५७ विष्टुष्टौ सृष्टिरूपा त्वं स्थिति रूपा च पालने तथा संहति रूपा ते जगतोऽस्य जगन्मये ५८

जगन्मये जगत्पिणिमयघत्पयोतातजगद्धृदात् डिहाणमिति सूत्रेण टीप्पत्य एव प्राप्नोति न दापू तथापि बाहुलकात् न दाप्प्रत्ययः अथवा म
यगता विष्णुस्माद्वा तां र्जगंति मयं ते तां यंते स्याः अथवा जगतो मय प्रदोषोऽस्यामिति शुभिन् प्रदोषोऽप्यस्माद्वा निष्पादनीयं जगद्विकारहेतुश्च
तेतिकारमय इति वा ५२ श्रीरामराम

५

महती सर्वविषयात्तच्चप्रसीत्यादिमहावाक्यजन्या वा विद्या महाविद्या महती सचिदानंदरूपे जीवात्मनि संसाररूपानर्थविभासहेतु रूपा ।
मया महा माया मूलविद्येति यावत् महामेधा सर्वावधारणहमाधीः सर्वज्ञशक्तिरित्यर्थः स्मृतेः मन्वादिशास्त्रादपि महती महा स्मृतिः वे
देविद्येति यावत् महतेनानाविधसंसाररूपस्य मोहस्य निमित्तत्वात् महाकृता विद्येत्यर्थः भवतीत्यं महतामिंदादीनां स्वाधिकारपालनर
पादेवी महादेवी महतां मधुकैटभाहिरण्यपादाद्यसुराणां सामर्थ्यातिशयत्वात् महासुरीनाहितेषामीदृशंसामर्थ्यस्वाभाविकं द्येन भगवा

महाविद्या महा माया महामेधा महा स्मृतिः महा
मोहा भगवती महादेवी महेश्वरी ५८

नपि पराजितरते भो मोहस्वप्नरूपभूतं दत्तवान् तस्माद्येन सामर्थ्यातिशये रघुदादिना भगवन्तेषां साद्यसंसारान्निवर्त्तते तादृशंसामर्थ्यं भगवती स्व
रूपात्सकमेव केचित्तु महादेवी महासुरीपदयोरकार्थत्वं मंगीकृतमंगीकृत्यस्तुत्यर्थत्वात् यौनरुत्तयं न दोषायेति वदन्ति तच्चित्तं उक्तायाभिन्नार्थत्वे दो
षाभावात् यदा महाविद्या ब्रह्मविद्या तथा महा माया मूलप्रकृतिस्त्वमहामेधा तथा महती स्मृतिः स्मरणरूपा महा मोहननी अभक्तानां त्वं महती
तामो देवी चेति महती ईश्वरी सर्वसामर्थ्या ५९

राम
८५

प्रकर्षणकरोतीति प्रकृतिः बहुलाधिकारत्वात्कर्तृरिति च - एादिको वापरमागवादानां मूलकारणत्वनिश्चयाद्ये हि शतः सत्तरजनमो
लक्षणांगुणत्रयविभावयितुं शीलमस्याः कालेन मरतो नोपलक्षितारात्रिः कल्यांतरात्रिरित्यर्थः महर्षेश्वरस्य रात्रिः महाप्रलयरूपारात्रिः जीवा
न्यत्रिचक्षुस्वरूपावराणां लक्षणां रूपारात्रिः मोहरात्रिः पितृमेव ब्रह्मज्ञानातिरेकेनापि परिहर्तुं न शक्यते इति कारणद्वाराणां हेदेवित्वं सर्वस्य
प्रकृतिः कारणमूलप्रकृतिरिति विवृतिः । महदाद्याः प्रकृतिर्विकृतयः सप्तगुणत्रयविभावयसि तथापि पिनां रात्रिचयं रूपारौद्ररूपा ६०

प्रकृतिस्त्वं हि सर्वस्य गुणत्रयविभाविनी कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्च दारुणा ६०
त्वया त्वमीश्वरी त्वं ह्यस्त्वं बुद्धिर्बोधलक्षणा लज्जापुष्टिरुथानुष्टिस्त्वं शान्तिः शान्तिरेव च ६१

आः लक्ष्मीः संपदां ह्यः करणीयं वै मुख्यं बुद्धिः श्रुतः करणं बोधलक्षणा अथ वसाय व्यापाररूपालज्जाकृते करणीये वापरज्ञाशंक
यादुःखं केचिन्नुद्दालजयोः समानार्थत्वेन नो नरुत्तयमियाद्वा शब्दं मंत्राद्वारपरतया वा चक्षते पुष्टिः उपचयः पुष्टिः संतोषः शान्तिरिति
विनिश्चयह रूपद्वान्तिः शक्तौ सत्यां परकृतापकारसहिष्णुता एकस्यां अनेकस्वरूपत्वा संभावना न कर्तव्याः संख्या शक्तित्वादित्येव का
रार्थ ६१

वीरः

१

नी

प्रशस्तागदाविद्यतेयस्याः सागदिनीचपिणाधुष्मतीबाणेत्याकारांतपादेअर्शआदिभ्यो शितिस्त्रेणामत्तथीयमचप्रत्ययमानीपाप्र
शस्ताबाणयस्याभेतिसाबातेतिसाधनीयंबाणभुसुंतीपरियायुधेत्येकंपदेवाकचिरतदाबाणाः शराः भुवः सुंतीभुसुंतीगजसुंतीगजसुं
तीगजसुंतीरुतिरायुधविशेषः एषादरादित्वादुकारस्मादस्वत्वंपरिघालोहमुहुराः अयुधानियस्याः साबाणभुसुंतीपरियायुधा ६१ सौम्य
चराह्लादहेतुत्वासौम्यासौम्यतराअत्यंतमनोहरखगंहेतुत्वात्अशेषसौम्येभ्यः सकलाह्लादकेभ्यः अतिसुंदरीअधिकमनोहरानिर्वा

खड्गिर्भीष्मलिनीघोरागादिनीचकिणीतथा शंखिनीचापिणीवाणाभुसुंतीपरियायुधा ६२ सौम्यासौम्यतराशेषसौम्येभ्यस्त
तिभुंदरी परापरानांपरमात्ममेवपरमेश्वरी ६३ यच्चकिंचित्कचिद्वस्तुसदसदादित्वात्सिके तस्यसर्वस्याशक्तिः सात्त्वंकिंरू
यमेमया ६४ ययात्वयाजगत्स्वष्टाजगत्यात्पन्नियोजगत्सोपिनिश्वशंतीतः कस्यांसोनुमिहेश्वरः ६५

एतत्पत्वात् पराणांब्रह्मादीनांपराप्रकृष्टामामायांमहेशक्तिर्यस्याः सापरमापरमाणांब्रह्मादीनामपीश्वरीनियंत्री ६७ सहर्त
मानेअसदानीतानागतंयद्वस्तुतस्यशक्तिः स्वभावः सामर्थ्यंवासात्त्वमेवयदातदाकिंरूपमेकस्यापितुतिविषयानभवतीत्यर्थः
६३ सहर्तमानेअसदानीतानागतंयद्वस्तुतस्यशक्तिः स्वामभक्षयतिरुश्चपेणसोपिययानिश्वशंतीतः गोदशीत्वांसोनुंकः समर्थः न
कोपीत्यर्थः ६५

राम

राम

१०

ननु ब्रह्मादयः कर्तुं प्रकर्तुं मन्यथा कर्तुं समर्थाः स्तोत्रं त्वेवेता शंकाते पितृदधीनसामर्थ्याश्रत्याह विष्णुरिति। अहं ब्रह्मा ईशानो रुद्रोऽस्य शरीरयहं कारिताः ६६ सा पूर्वोक्तस्वरूपा इत्यनेन विधेः प्रभावे माहात्म्ये गदारे साधारणे ६७ तामसी निडाकारपरिताः विद्याशक्तिः तदुक्तं अस्मीयं तामसी शक्तिरविद्या पश्यतो हरा यया द्यादितलोकोपपश्यन् पिनापश्यति वेधसा ब्रह्मणा एव मुक्तप्रकारेण स्तुता विष्णोः प्रबोधनार्थं यजगणानि मिता र्थं तत्रैकार्णवे ६८ पूर्वलोकस्य विष्णोरिति पदमनुष्य विष्णोर्नेत्रादिभ्यो निर्गत्य ब्रह्मणो दर्शने च ह्यविषये तस्य

विष्णुः शरीरयहं महामीशान एव कारिता स्नेयतो तत्त्वांकः स्तोत्रं शक्तिमात्रवेत् ६६ सात्वमित्यं प्रभावैः स्वरूपा रैर्देवि संयुता मो हेयेतौ उरध्वं विष्णुरौ मधुकैटभौ ६७ प्रबोधनं जगत्त्वामीनीयतामच्युतो लघु बोधश्चक्रियतामस्य हेतुमेतौ महादुरौ ६८ ॐ श्रीसुवाच॥ एवं स्तुता तदा देवी तामसी तत्र वेधसा विष्णोः प्रबोधनार्थं यनिहं तु मधुकैटभौ ६८ नेत्रास्य नासिका बाहु रूदयेभ्यस्तथो रमः निर्गम्य दर्शने तस्थौ ब्रह्मणो वाक्कजमनः ७० अत्रैवा च जगन्नाथ स्यात्प्रको जनार्दनः एकार्णवे हि शयना तत्रः सदृशे च तो ७१

देवी त्वनुषज्यते पूर्वलोका नेत्रादीनां प्राणं गत्वे पीतरेतस्योगां दमः दधिपयश्चादिमध्यापाटो द्वैकवद्वा बोधवति स्तनयो ध्याधे जाविति निर्देनेन प्राणं गत्वा तैकवद्वा वा नित्यत्वं ज्ञापनाद्वा न दोषः तदयं मनः उरो बहः न केनापि प्रमाणेन व्यज्यते स्वप्रकाशत्वादित्यव्यक्तं ब्रह्म तस्मा जन्म यस्य ७२ अ हि शयनात्सर्पतल्यात् अत्रस्था वित्युच्यः स जगन्नाथ स्यात्प्रबोधनो ददृशे तावपि भगवते ददृशेति इति परस्परकर्मतालक्षणा कर्म व्यतिहरात्मकात्मनः परप्रयोगात्तन्मते च कारदयेन दर्शने नोत्थानमास्तुत्य कालत्वे योज्यते ७१

द्वितीया
११

मधुकैटभावेतिनवाक्षरश्रृङ्गादसःवीर्यमुत्साहःपराक्रमःशक्त्यातिशयःब्रह्माण्डमनुयसिनुमास्वपत्नौ ७२ पंचवर्षसहस्राणीत्यंतसंयोगे
हिनोरात्राहवप्रहरणानियम्यहननसामर्थ्येसापिपत्नीलघातुकृतकृतवाचहुकालमिति विधुरित्यनेन सूच्यते ७३ अस्मत्तदिति पंचमीदिव
चनेतमिलसर्वपतिपादिकविहितः पंचम्यासुमिलितिसूत्रविहितसु किं सर्वनाम बहुभ्योऽन्यादिभ्यश्चनियमेनास्मत्तद्व्याप्राप्तिश्चावाभ्यांवरह
द्योषोऽवियतामिमुक्तवैतौ ननु अस्मद्वधेवायंवरिधामीतिताभ्यां कथं नतन्किमित्याकांक्षायामाहमहामायाविमोहिताविति ७४ भवंतौ यदिमेतु
ह्येतदाममवधाबुभावयभवेतामत्र एतावदित्यविवक्षितत्वात्तत्रसंधिः हि शब्दोवधारणेतावदेवमयाहंते ७५ इति पूर्वोक्तप्रकारेण वंचिताभ्यांताभ्यां

मधुकैटमौदुर्गतानावतिवीर्यपराक्रमौ क्रोधरक्तेक्षणावर्जुब्रह्माण्डजनितोद्यमौ ७२ समुत्थायततस्नाभ्यांयुयुधेभगवाद्दूरिः पंच
वर्षसहस्राणिवाहप्रहरणोविधुः ७३ तावथतिबलोन्मत्तौमहामायाविमोहितौ उक्तवैतौकोस्मत्तौऽवियतामितिकेशवे ७४ श्रीम
गवानुवाच भवेतामद्यमेतद्यौममवधाबुभावपि किमन्येनवरेणात्र एतावद्विहंतंमया ७५ अथैतवाच वंचिताभ्यामितितदासर्वमायो

जगताऽप्योमयंजलव्याघ्रं विलोक्य भगवानादित उक्तः ननु विकारेयं नित्यमेकाद्योमय इति ॥ मयंजयत् विलोक्यताभ्यांगदितौ भगवाक्कमलेक्षतं ७६
मयश्चतुष्टये सति अमयमिति भावं कथमापोमयमिति चेन्न आपमशब्दः सकारोतोपि जलवाच्चातिष्ठति आपो हि क्षामयोऽनुवः आपोभिर्मर्जनं कुर्वतीत्या
पोमयमिदं सर्वं त्वमापोऽर्त्तिः ॥ त्वमंतेः सर्वभूतानामते शूरसि साहिवत्सह्यादिप्रयोगदर्शनादिति ब्रह्मः आप्स्वभावावित्यस्मादनुवप्रत्ययान्तमयश्चतुष्टयमानी
यसाधमेति केचित्तथावामयहिंसामाभित्यस्मादप्रत्यये सति न भ्रमसासा नेतरं अमयमिति श्रुपं अस्मिन्महामयं जगदापरतिविलोक्य अमयमहिंसने
यथास्यान्नथाकमलेक्षणो गदितः अमयविलुप्तमयंजगदापइति विलोक्य गदित इति वा योजनीय ७६

राम

राम

११

तव युद्धेन संतुष्टौ सः भवावः स्वदितिलुप्तमपुरुषादिवचने असमुदीन्यस्पृष्टं स्नायोरुत्तरपः त्वदिति पचम्येकवचने तत्र त्रयार्थः देवक्या
योष्टमो गर्भः समेष्टुर्भविष्यतीति हरिवेशपाटदर्शनवलेन त्वमिति प्रथमांतत्वे प्रयोगदर्शनस्य नित्यामकत्वात् प्रथमांतलक्षणाय तैराव
रूपकत्वात्सा - गतौ तदंगीकारस्य म्यायत्वाच्च पृथिवीयवसलिलेन व्याप्तान भवति तत्रावां द्यातयेत्यर्थः ७७ तथेत्सुक्तातयो वेचनमं
गीरुत्तजघने सविथदयमूले कृत्वा तयोः शिरसा छिन्ने इत्यत्र यः देहस्य पार्थिवत्वाच्च जघनमपि पृथिव्योर्वेजितयोर्वचने कृतमेवेति मेतव्यं

मधुकैटभा वचनः पीतो स्वस्तव युद्धेन स्नायोरुत्तमृत्परावयोः आवां जहिन यत्रोर्वा सलिलेन परिश्रुता ७७ अषीरुवाचा तथेत्सु
क्ता भगवता शंखवक्रगदाश्रुता कृत्वा चक्रैर्गो वै छिन्ने जघने शिरसा तयोः ७८ एवमेषा समुत्पन्ना ब्रह्मणा संस्तुता स्वयं प्रभाव
मस्या देवास्तुभ्यः शृणु वदामि ते ७८ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्णिके मत्स्ये तरे देवी माहात्म्ये मधुकैटभवर्चनो नाम प्रथमोऽध्यायः ।

स्मिन्नो केन विरुवाचेत्युक्तिरूपसंहाराभिप्रायेण पूर्वप्रवर्तमानकथामिप्रायेणेति वाक्यमेदात्र पौनरुक्त्यं ७७ प्रभावं स्वेच्छा कृतं जन्मते
तुभ्यं ७८ सावर्णो भवं सावर्णा अध्यात्मादित्वात् तत्र सावर्णिरेव सावर्णिकः तस्येदं सावर्णिकमिति वा तत्संज्ञकैरस्य स्मिन्नमधुकैट
भवयोऽयं प्रथमोऽह्नि शिवं ७८ इति रामाश्रमविरचिता यां टीकायां प्रथमोऽध्यायः ।

दुर्गा.
१२

मूयः कृण्वित्यभिहितं तत्रेति हासमवतारयति देवाश्चासुराश्च प्रहर्तारो विद्यंते यस्मिंस्तत देवासुरं शुद्धं मन्त्रार्थी याच प्रत्ययेन साधनीयं
अथ वा देवासुराणामिदं देवासुरमित्पराप्रत्यये साधनीयं अस्मिन् द्वाह्यभावः छांदसः परपदद्विर्वाच्छांदसी अथ वा देवैः महासुरदेवासु
रदेवासुरं अदृशतमित्यत संयोगे द्वितीयां असुराणामधिपे राजनिमहि संदेवानां च पुरंदरे धिपे सती निकाका द्विवदुधयत्राधिपपदं योजनी

देवासुरमभ्युद्धं पूर्णमदृशतं गरा महिषेसुराणामधिपे देवानां च पुरंदरे १ तत्रासुरैर्महाबायैर्देवसैन्यपराजितं जित्वा च सकला
देवानि द्रोभूमहिषासुरः २ ततः पराजिता देवाः पद्मयोनिं प्रजापतिं पुरस्कृत्य गातास्तत्र यत्रेशगरुडध्वजौ ३ यथावृत्तं तयोस्तदन्न
हिषासुरचेष्टितं त्रिदशः कथयामासु देवाभिभवविस्तरं ४ सूर्येऽप्यनिले हनायमस्य वरुणं साच अन्येषां चाधिकारस्य
यमेवाधितिष्ठति ५ स्वर्गात्रिराकृताः सर्वे तेन देवाणां भुवि वितरंति यथा मर्त्या महिषेण दुरात्मना ६ एतद् कथितं सर्वममरारि
विचेष्टितं शरणं वः प्रपन्नाः स्मो वधस्तस्य विचिंज्यजा ७

यं १ तत्र शुद्धं देवः सुरा २ पद्मयोनिं ब्रह्माणं प्रजापतिमिति तस्य विशेषणं दशो रुद्रः ३ यथावृत्तं यथा भूतं तयो रशगरुडध्वजयोः तदन्नं यैव दे
वाः देवाभिभवस्य विस्तरं यत्र चेष्टितं ४ समहिषासुरः अधितिष्ठति करोति ५ दुष्टेनेकदोषमुक्ते देहे आत्मबुद्धिर्यस्य सदुरात्मानेन ६ वद
ति गुरुत्वादेकशो बहवचनं प्रपन्नाः आगताः स्मः भवामः ७

राम

राम
१२

शुक्रटील्लारवक्रतातया ऊटिले आनने ययोः शुक्रः शुक्राष्टषोदरादित्वाद्दृष्टता भुक्रटीति वा पाठः तदापि षोदरादिरेव च चक्रितो
विष्णोः ततः तत्र सार्वविभक्तिकस्मृतिः षष्ठी बहुवचने वा तसिः तेषां वदनादित्यर्थः ब्रह्मणः शक्रस्य च वदनादित्यनुषज्यते १७ तत्रै
जः ऐक्ये एकभावे समगच्छता प्रप्रातः समगच्छतेत्यात्मनेपदं समो गच्छतीत्यादेरेकसत्कविषयत्वात् अथवा एकमेवैक्यं चतुर्वर्णादित्वा

इत्यं निशाम्य देवानां वचांसि मधुसूदनः चकार कोपं शंभुश्च शुक्रटी ऊटिलाननौ च ततोऽतिकोपशून्यं चक्रितो वदनात्ततः ॥
निश्चक्राम महत्तेजो ब्रह्मणा शैकरस्य च १७ अन्येषां वैवदेवानां शक्रादीनां शरीरतः निर्गतं सुमहत्तेजसश्चैक्यं समागच्छत १०
अतीव तेजसः कूटं ज्वलन्तमिव पर्वते ददशुस्ते सुरासत्रज्जाला व्यामदि गन्तरं ॥ अनुलं तत्र तत्रैजः सर्वदेवशरीरजं एक
स्थं तदभ्रन्नारी व्यामलोकत्रयं त्रिषा ११ यदभ्रं भवं तेजस्तेनाजायत तन्मुखं याम्येन चाभव केशनाहवो विष्णु तेजसा १३

तत्कार्यं यत्र एकं समगच्छता भवदित्यर्थः १० अतीव अत्युच्चितं कूटं पुंजं ॥ तत्र पुराणां तत्र प्रसिद्धे कात्यायनाश्रमे एकस्थं एकारेण स्थितं।
तदित्यव्ययमात्रेण नारी अश्रुतं नारीकारेण पर्यणमन्त त्रिषा व्यामलोकत्रयं येन १२ शांभवं शैवं तदित्यव्ययं तस्या इत्यर्थः अन्यथा मुख
एवैव समासं समासः तच्छब्दः केशादिभिर्न संबध्येत याम्येन यमसंबन्धिना १३

देवीरा

१३

सौम्येन चंद्रमणेन तेजसा जंघोर्विति प्राणं गत्वा देकवद्वावः दार्ढ्यतात्वेकवद्वावे वैदिकतया समर्थनीयेति केविदाहुस्तच्चिंत्यं हं देजेद्योरुशस्य
गुरुत्वेन पूर्वनिपातः स्यात् न च वाच्यं लक्षणहेतोरिति ज्ञापकात् पूर्वनिपातानि यमइति गतिमभवो हि सर्वनिपातानि नियमाय न स्पदीर्घता
याच्चादसत्त्वात् अयनस्य वा न्याय्यत्वात् जंघेति जात्यभिप्रायेण एकवचने ऊरु इति व्यक्त्यभिप्रायेण द्विवचने वारुणो न तेन सा जंघा भ
वत् ऊरु नितं व इति भुवस्तेजसेति वारुणो न चेति चकारोपेवं सति सार्थको भवति जंघा सा हेतु जंघो रू इत्यपि योजयंति नितवः कटीपरिभागः

सौम्येन स्तनयोर्युगं मध्यमैरेणात्ता भवत् वारुणो न च जंघो रू नितं वस्तेजसा भवः १४ ब्रह्मणस्तेजसा पादौ तदंगुल्योर्कतेजसा व
सूनां च करंगुल्यः कौवेरेण च नासिका १५ तस्यास्तु दंताः संजाताः प्राजापत्येन तेजसा नयनत्रितये जसे तथा पावकतेजसा १६

१४ तदंगुल्यः पादांगुल्यः वसूनां तेजसेना तुषजते करश्च करंगुल्यः बाहव इति बाहूनां बहुत्वाभिधानेन करणामपि बहुत्वं लक्ष्यते बाहुकरयोः
पूर्वापरभागेन संलग्नतया सर्वत्र दृष्टत्वात् कौवेरेणो नितेजसेना तुषं जनीयं १५ दक्षादिषु प्राजापतीनां तेजसा पावकोऽग्निः तस्य तेजसा जसे जातं ।
आद्यब्रह्मणो व्यातिरिक्ताः प्रजापतयः सन्ति तेषां तेजसा देव्या दंता जाताः नयनत्रितयमपि अग्नि तेजसा जातं १६ श्री

राम

१३

गतः सामं संधयो रोजः भुवाव भूतो कारा भूतस्य तेजसः कर्त्तृत्वं विवक्षया - नञीति वहा श्रवणो श्रवणादियसुक्तौ प्रदेशो श्रवणशब्दात्प्रसक्त
लिङ्गादर्शादित्यादयः केचित्तु श्रुतिकर्त्तृत्वं विवक्षन्तो न दादिविहितस्य नृपेन पुंलिङ्गो यं श्रवणशब्दो ब्रह्मशब्द इति वदन्ति। पुंनपुंसकयोः क
र्त्तृः श्रवणः श्रवणं श्रुताविति हेममालिकोशा - - संधानेन पुंलिङ्गेऽपि समर्थयितुं शक्यते अनित्यस्य तेजः श्रवणावभूतामिति योजयन्ति। अन्येषां
वायुना सत्पविष्टकर्मप्रभृतीनां देवानां यानि तेजांसि तेषां संभवः कार्यशिवादुर्गास्वरूपमेव १७ उदंचित्तोल्लासं महिषासुरेणापीडिताः ननु पूर्वसि

धुवौ च संधयो रोजः श्रवणावनिलस्य तु अन्येषां चैव देवानां संभवस्तेजसा शिवा १७ ततः समस्तदेवानां तेजो राशिसमुद्भवांतां
विलोक्य मुदं प्रापुर मरामहिषादिताः १८ ततो देवादुस्तस्यै स्वान्यामुधान्यापि शून्यं शून्यादिनिष्कथददौ तस्यै पिनाकभृत् १९
चक्रं च दत्तवाक्कृष्णः समुत्पाद्य स्वचक्रतः शंखं च वरुणाः शक्तिं ददौ तस्यै तस्यै हुताशनः २० मारुतो दत्तवां शायं वाराणशर्तितथेषु धीः

वज्रमिदं समुत्पाद्य कुलिशादमराधिपः २१
ब्रह्मारे ब्रह्मादीनामपि देव्यधीनतोक्ता अत्र समस्तदेवतेजसा देव्याः संभव इति विरोध इति चेत् न अत्रापि तन्नेजसा तत्तदवयवा विमात्राभिधा
नान्यायात् १८ विनिष्कथ्योत्थापिनाकधुइः १९ स्वचक्रतः मुदर्शनात् समुत्पाद्य जनपिज्या समुत्पाद्येति वा पाठः एवमुत्तरत्रापि व
रुणाः शंखं दत्तवानित्यनुषज्यते २० चापंधनुः वाराणशर्तौ अत्र यवाराणोऽथ वीवाराणाधीयन्ते स्थाप्यन्ते ययो सौ रभुधीरूपो कौटुषिक्यां लिशति
अलीभवतीति कुलिशं २१ इः स्वप्रेक्ष्यत्वात् दत्तौ भ्यां विद्वेषते इति ३ प्रत्यये सति रूपं कुलिः स्यात् करसंघयोरिति कुलिशशब्दस्य हस्तवाचित्वस्य च २१

अनेकपाणिचतुष्पकाराणि अभ्येद्यैमेनुमशक्यं दं सनेकचंचरुमप्यादिकं विश्वकर्माददौ रज्यचयः १७ अस्मान्नानिस्नानिहीनानिपंकजनि यस्या
मददतिदिददाने रत्नान्नापंपरसौ गदं नुच्छंददधातोरात्मनेपादेत्वात् १८ सुर्यामृतेनामृतं धृतं १९ मणिभ्यो महान्महामणिः नागलेपकेभ
लोहायेनागहारस्तं नागएवहारः। नागोहारत्त्वमापन्नोवाधने धरति रमां पंचाशत्कोटियोजनविस्तीर्णत्वेन प्रसिद्धा ३० समानितासती अश्वैः उदान
स्वरेण महामहामहितायद्यास्याननानादनां दं कृतवती अहं --- चतुर्केच ह्येमेत्यर्थे इहांतरशतिमेदिनीकारः ३१ घोरेन भयानकनभश्चाका
शं कृत्स्नमशेषमशेषमाहुरिते व्यासं मीयते नयेति मा परिमारां तां यतागच्छतानमापता अमायता अपरिमितानेत्यर्थः अथवा अमारविरश्मि विरोधः
विश्वकर्माददौ तस्य परशुंचाति निर्मलं अस्त्राण्यनेकपाणि तथामेद्यं च दंसनं १७ अस्मान्नापंकजां मालां शिरस्युरासिचापरां अ
ददज्जलधिलस्येपंकजं चातिशोभनं १८ हिमवाचाह नमिहं रत्नानि विविधानि च ददावश्न्यसुरयापानपात्रंधनाधिपः १९ शेषश्च
सर्वनामेशो महामणि विभूषितं नागहारं ददौ तस्यै धनेयः इति वामिमां ३० अमो रपि सुरैर्देवाभ्युपगोराशुधैस्तथा सम्मानिताननादौ चैः
माह हासं मुहुर्मुहुः ३१ तस्यानादेन द्योरेण कृत्स्नमाहुरितं नभः अमायतातिमहता प्रतिशब्दौ महातभूत ३२

तां यतागच्छता स्पृशतेति पावत् अमानामखेरश्मिः सर्पलोके प्रतिष्ठिता इति स्मरणान्न यद्यत्र मायता सहस्रकृता अर्थादहं हासन अर्थादहं हासेन अमा सहस
मीपे चैव मिधानात्। यद्यमानं मायः साधातोर्ध्वमिच्छातो युगिति युगिगमे चकृते मापइति निष्पद्यते न विद्यते मायो यस्येत्यमायः ततश्चाचारं र्थः कि
पुनतः शतप्रत्ययः ततस्तत्तायेकचचनं अमायवदाचदात्तातीत्यमायनूतेनेति विशदः यद्यमानं एतातिमायः कर्मणान्नमायोऽमायः तस्य भा
वो मायता तयातिमहानित्येकं पदं अथवा माः माते देवादिकस्तस्माच्छादसः शतप्रत्ययः मुख्याशहसहशंधुन्यंतरप्रतिशब्दः ३२

उदयारव्यउदयनामाअशुतानांसहस्रेणकोट्येत्यर्थः एकंदशशतं चैव सहस्रमशुतं तथा लहं च निशुतं चैव कोटिर्बुद्धमेव च चंदं रवर्वा निखर्व
शंखपद्मौ च सागरः महापद्मं पार्थ च दशहत्या यथा क्रमादिति गणना विद्भिर्निवारितत्वात् ४१ पंचाशद्विनिशुतैः पंचकोटिभिः अशुतानां षड्विंशतैः
षष्टिलक्षैः रथानां मित्यनुवर्तते सर्वश्लोकार् ४२ गजवाजिसहस्राणामोच्चैर्हृदैः रथानां कोट्याचक्षतः ४३ पंचाशदशुतैः पंचलक्षैः श्लोक
विडालस्याह्निणी इवाह्निणी घस्य निजल इति आख्यायस्येति केचित् तत्र विजलनमन इति वामनपुराणदर्शनात् अथेत्यानेतये रथानामशुतानां

रथानामशुतैः षड्विंशदशारव्यो महासुरः अशुध्याताशुतानां च सहस्रेण महाहनुः ४१ पंचाशद्विनिशुतैः सिलोमामहासुरः अशु
तानां शतैः षड्विंशल्लोसुयुधेरतो ४२ गजवाजिसहस्रौघैरनेकैः परिवारितः हतो रथावां कोट्याचक्षुदेतस्मिन्नशुध्यात ४३ विज
लाक्षो महादैत्यः पंचाशद्विरथाशुतैः युयुधे संयुगे तत्र रथानां परिवारितः ४४ अन्ये च तत्राशुतशोरथनागहयैर्हताः युयुधुः संयुगे
देव्या सह तत्र महासुराः ४५ कोटिकोटिसहस्रैस्तुरथानां दन्तिनां तथा हयानां च क्षतो युद्धे तत्राभ्रमहिषास्वरः ४६

नां पंचाशद्विरशुतैः पंचशतकोटिभिरित्यर्थः परिवारितो वेष्टितः संयुगे रतो ४४ अन्ये च तत्राशुतशोरथनागहयैर्हताः युयुधुः संयुगे
युयुधुरिति परस्मैपदच्छांदसं ४५ कोटिगणितैः कोटिसहस्रैः पार्थनेत्यर्थः ननु विंशत्यादिशब्दानां बहुत्वाभिवायित्वा देकवचनात्तैरशुतानि
शुतशतसहस्रं षड्विंशतैः युयुक्तेति चेत् न यदा विंशत्यादिशब्दाच्चा नामर्थानां संख्यां तरेण संबधस्तदा हि वचनात्तत्त्वबहुवचनात्तत्त्वयोनाप्युक्त्वा
त् तथा च केन विंशत्यादि सूत्रे हे विंशती त्रयोविंशतय इति रथानां दन्तिनां हयानां च प्रत्येकं कोटिसहस्रैर्हत इत्यर्थः ४६

शक्तीनां हृष्टिभिर्वर्षणैः शरहृष्टिभिरिति पाठे वाराहृष्टिभिः ५५ अकर्षयत् आकृष्टवती कृपे श्रौरादिकस्पलद्विपुं अकर्षः ॥ ५६ ॥
त्रात्मनेपदं छंदसं ५६ गद्याविमर्दिताः संतो निपातेन भुव्यशेरतश्चयः अथवा गद्यायो निपातः निपातनेतेन पद्मागदयेति पद्यततीया
गद्यानिपातेत्यर्थः ५७ वेमुः उद्गीर्णवितः वादित्वेपि सर्वविषया मुंदसि वि कल्पं तस्मिन् शशददकादीत्यादि नैवाभ्यासः पानिपेधो न भ
वति अथवा वमिरोष्णवकारवन्नान्योस्ति तस्येवं त्रपं निषेधस्तु दंतोष्णविषयः भृशं हं हं तास्मादिताः ५८ श्पेना नो पक्षिणा मनुकारिणः सह

ततो देवी त्रिशूलेना दया शरहृष्टिभिः खड्गादिभिश्च शतशो निजधानमहासुरान् ५५ पातया प्रासर्वे वान्यान् चंटास्व
न विमोहितान् असुरान् विपाशेन बद्ध्वा चान्या न कर्षयत् ५६ केचिद्बिधा कृता स्त्रीहोः खड्गपातैस्तथापरे विपोधि
तानि पातेन गद्या भुवि शेरते ५७ वेमुः केचिद्बहुधिरं मुमुत्सेन भृशं हताः केचिन्निपतिता भूमौ भिन्नाः शूलेन वदसि ५८
विरेतराः शरौघेन कृताः केचिदणजिरे श्पेना मनुकारिणः प्राणा मुमुक्षुस्त्रिदशारयः ५९

शाः यथा श्पेनाः स्वपद्मावितत्य भूमौ निपजंति तथानेपि पार्श्वयोर्वद्धाः स्थलादिषु च निरंतरनिपतित संलग्नशरतया सपद्माश्वादि तौ निपातिता भ
न्ति यद्यश्पेनाः शल्पमृगाः श्पेनः पवित्रिशेले वेत्पभिधानात् शरौघपूर्णत्वात् शल्पमृगाश्च लक्ष्यं ते इत्यर्थः सेना मनुकारिण इति पाठे सेना मनुय
श्वात् कुशलं ये धाते सेनाय गता इत्यर्थः ५९ ॥

देवादी

१७

मध्योत्तदि ६० उर्वोऽश्वमौ ६१ पतिताः पुनरुत्थिता इति मनुष्याणां सहस्रेषु शतेषु पतिनेषु च उदनिष्ट कबंधानि बद्धान्युत्थाय वापत त्रितिशान्तिपर्व
 रा शतसहस्रकोभिर्हते कबंधोत्थानमुक्तं अयुतसंख्या कवीरवधे महाहवे च एकोतिवीरः कबंधो भवता निशमिदिराक्ष्यते तदा शान्तिपर्वस्थः
 सहस्रशतशब्दो युतार्थतया व्याख्येयः ६२ तूर्यलयाश्रिता वाद्यानुसारिणः कबंधाश्चित्रशिरस इति पर्यायाभ्यां तेषां मतिबहुत्वमाहुः चित्रशि
 रस इति स्वस्वपाख्यानं वा को वायुरेवंध आश्रयो येषां ते कबंधा इति चित्रशिरसां विशेषणमित्यन्ये अथवा चित्रशिरसोऽपि कबंधाः केशिरोवधं
 नीति कबंधाः तेषां मायावित्वाच्चित्रमपि शिरोलभं भवतीत्यर्थः अथवा चित्रशिरसोऽपि कबंधैरन्येषां शिराश्चित्रमित्यर्थः अथवा कबंधाश्च सुर

केषां विद्वाहवश्चित्राश्चित्रा वास्तथापरे शिरांसि पेतुरन्येषां मन्ये मध्ये विदारिताः ६० विच्छिन्नजंघास्त्वपरे पेतुरुर्वो महासुराः
 एकवाह्विचरणाः केचिद्देवादिधातुताः ६१ चित्रेपितानो शिरसि पतिताः पुनरुत्थिताः कबंधा युधुधुर्दव्याग्रहीतपरमायु
 धाः ६२ नृत्तुश्चापरेतत्र युद्धे तूर्यलयाश्रिताः कबंधाश्चित्रशिरसः खड्गशक्तृषिपाणयः ६३ तिष्ठतिष्ठेति भाषतो देवी मन्ये महासुराः
 जातिविशेषास्तद्विशेषां चित्रशिरस इति अथवा कबंधजात्यसुरव्यवच्छेदके चित्रशिरस इति एतिष्ठतिष्ठेति वैवोक्ता देव्या युधुधुरेष्टे ६४
 विशेषणं ऋषयः एकधाराः खड्गाकृत्या युधविशेषाः ६३ देवी प्रति तिष्ठतिष्ठेति भाषतो हस्ताक्षेपा देवभाषमाणा इव एव शब्दार्थो ज्ञेयः अन्यथा
 चित्रशिरस्त्वात्कथं तिष्ठति वदिष्यति भाषत इति आत्मनेपदि नोपि धातोर्मुदासः शतप्रत्यय इति ज्ञेयं अथवा भाषत इति भाषः पठ
 भाषतीत्याचारार्थः क्षिप ततः शतप्रत्यय इति ज्ञेयं अन्ये कबंधे भाषत इत्युच्यते नृत्तुश्चेत्यनुषज्यते ६४ ॥

राम

राम

१७

पातितैरथनागाश्चैः असुरैः सावसुंधरा तत्र दुष्प्रवेशाभवत् यत्र समहारणो भूत इव वारणासुरवाजिनो शोणितमेव,
सु ६६ वारणासुरवाजिनो महासैन्यसैन्यसमुदायं निर्यन्तातवती ६७ सचसिंहो मरारीणां शरीरेभ्योऽसुरविचित्रति आदयसमुदायना
ति इवेत्युत्प्रेक्षायां विचित्रोतिवत्तव्येच्छेदोरोधेनच्छादसोकारागमः। यदा अतिअतिशयेन विचित्रव्यचिनोदित्यर्थः कृपासमभिहा
रे लोटलोरोहि रिति लोटसर्वलकारार्थविहितमानीयसाधनीयं तदाच्छादसः परनिपातोतिशब्दस्य यदा विचित्रतीति शतप्रत्ययान्तस्य सप्त

पातितैरथनागाश्चैरसुरैः सावसुंधरा अगम्यासाभवत्तत्र यत्राभूत्समहारणाः इव शोणितौद्यामहानद्याः सद्यस्मत्प्रसुसुवुः मध्ये
चासुरसैन्यस्य वारणासुरवाजिनो ६६ लोनेन तन्महासैन्यमसुराणां तथां विका नित्येत्तयं यथां वह्निसुरादारुमहाचयं ६७ सचसिं
हो महानादमुत्सृज्युतकेसरः शरीरेभ्यो मरारीणां मसूनिव विचित्रति ६८ देव्यागणैश्च तेन तत्र कृतं युद्धं महासुरैः अथेनापां तुष्टु
देवाः पुष्पहस्तिमुचोदिवि ६९ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये महिषासुरसैन्यवधो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

लोकवचनेरेपं तदा सचसिंहो मरारीणां महासैन्यसैन्यं निर्यन्तीति पूर्वसंबन्धः तस्मिन्निर्दे मरारीणां शरीरेभ्योऽसुराणां विचित्रतिराशिमिव ऊ
र्वति सति ६८ देव्यागणैश्च तथा युद्धं कृतं यथादिति देवाणां तुष्टुः परितुष्टावभूतुः अथ वा एषां युद्धं शरं तुः कर्मणि वा षष्ठी इति ६९ इति
श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये रामाश्रमटीकायां महिषासुरसैन्यवधो नाम द्वादशोऽध्यायः १ ॥ ॥ ॥ ॥

तदैतमुक्तं शूलं तेन देवी शूलेन शतधानी तं शूर्णीकृतं सच महासुरः चिह्नः शतधानी तस्य उपज्यते १० तस्मिन्महिषस्य मेन-
सुतरातिशामरनामा गजारुः समरायायासीत् १० देवान् धाय शक्तिं मुमोचेति वृष्टी योजनीया ता शक्तिं ११ तच्छूलं साविक-
नगजस्य कुंभांतरे कुंभस्थानमध्ये स्थितः १३ नागाद्वजारमही पृथिवी सुमुधा तेति संरहा विन्यत्र प्रशृत्य सजायां सत्यामपि च दामगन्यायेन न

हृष्टा तदा पतच्छूलं देवी शूलममुंचत तेन तच्छतधानी तं शूलं सच महासुरः १० तैतास्मिन् महावीर्यमहिषस्य च अपतौ आजगाम गजार-
टश्चामरस्त्रिदशार्दनः १० सोपि शक्तिं मुमोचाथ देव्यास्तामैविकाउतं हुकाराभिहतं भ्रमौ पातयामास निष्प्रभा ११ भयां शक्तिं नियति-
तां हृष्टा कोपसमन्वितः चिह्नोपचापरः शूलं वारोस्तदपि साधिनत् १२ ततः सिंहः समुत्पन्ना गजकुंभांतरे स्थितः बाहुभूदेन सुमुधेतेनोवे-
स्त्रिदशारिणा १३ सुद्यमानो ततस्तौ तेन सात्रागान्महीगतौ सुमुधा तेति संरचौ प्रहारे रतिदासौ १४ ततो वेगात् वमुत्पन्ना निपत्य
चमृगारिणा कारप्रहारेण शिरश्चामरस्य पृथक्कृतं १५ उदयश्चरणं देव्या शिल्पवद्वादिभिर्हतः दंतमुष्टितलैश्चैव कारालश्च नियति-
तः १६ देवी कुन्दागदाघातैश्चूर्णयामास चोद्धतं बाष्पलं मिडिपालेन वारोस्ताम्रमथाधकं १७

कारस्य पृथक्कृतं वराणं मणीवादि त्वारप्रशृत्य संज्ञाभावाद्वाति संरचौ क्रोधातिशयमुक्तौ १४ वेगात् वमाकाशमुत्पन्ना देव्यो णरि निपत्य च सिद्धेन चाम-
रस्य शिरश्चित्रं १५ उदय उदय संज्ञः सुद्धे दंतैर्मुष्टिमिलितैः पीटैश्च पातं गत्वे पीतरेतरयोगश्चादसः १६ उद्धतं उद्धतनामानं एतान्यग्निमा एपि देव्य-
नामानि ज्ञेयानि १७

देवीटी.

१६

त्राणिनेत्राणियम्माः सात्रिनेत्रापरामायाशक्तिर्येषांतेपरमादयस्तेषामपीश्वरानियंत्री १८ विडालस्यविडालारव्यस्यसंज्ञैकदेशेनापि
संज्ञिप्रतीतिरिति न्यायात् उभौयमस्यद्वयं गृहं निनेकाकुभाविन्याकांक्षायामाह दुर्दुरंदुर्मुखं चेति प्रतिपदाधिकरणान्यायेनोभयद्वयो
जनीयोन्यथाव्यर्थः स्यात् १६ माहिषेणमहिषाकारेणतात्रिः श्वासप्रभवान् १० तुंडं मुखं तत्करणकप्रहारेणकांक्षिद्रुतलेपातयामासेत्यदि

उद्यास्यमुग्रवीर्यंचतथैवचमहाहंतुं त्रिनेत्राचत्रिशूलेनजघानपरमेश्वरी १८ विडालस्यासिनाकायात्पातयामासवैशिरः दुर्दुरंदुर्मुखं
स्वचोभोशैरैर्नियेयमद्वयं १६ एवंसंज्ञीयमाणोतुस्वसैन्येमहिषासुरः माहिषेणारवरूपेणवासयामासतानारान् १० कांक्षितुंड
प्रहारेणारबुरहैपैस्तथापरात् लांगूलताडितांश्चान्याशृंगाभ्यांचाविदारितान् ११ वेगेनकांक्षिदपराज्ञादेनध्रमणेनच निःश्वासपंच
नेनान्यान्पातयामासभूतले १२ निपात्यप्रमथानाकमम्यधावतसोसुरः सिंहहंतुंमहादेव्याः कोपंचकेततौविका १३ सोपिको
पान्महावीर्यः स्वरक्षस्ममहीतलः शृंगाभ्यांपर्वतानुवांश्चिह्नैपचननादच १४ वेगध्रमणाविह्वलामहीतस्यव्यशीर्यत लांगू
लेनाहतश्चाधिः स्लावयामाससर्वतः १५

मेणासंबंधः दुग्मं ११ सोसुरःप्रमथसैन्यानिपात्यमहादेव्याः सिंहहंतुमम्यधावतततोनेतरंशृंगविकाकोपंचके १३ सुरैः दृष्टांसंसमर्दितं
महीतलेशृङ्गयेनसः १४ तस्यवेगध्रमणाभ्यांविह्वलामहीतस्वयमेवव्यशीर्यताविशार्ताकर्मकर्त्तेतयात्मनेपदं १॥ ॥ ॥

राम

राम

१६

खंडं खंडमिति क्रिया विशेषां यथुरपगता घना मेघाः श्वासानिलेन श्वासवायुना विहिताः नभसश्चाकाशात्प्रचलाः ५
समाध्माते कोपानलेनोद्दीपितं २७ तस्येति संबंधनक्षत्रोषधीतस्य संबंधनायेत्यर्थः माहिषं माहिषमहिषसंबंधिमहाशृधेमहासंयामे २८

धुतशृंगविभिन्नाश्च खंडं खंडं यथुर्घनाः श्वासानिलाहताः शीर्षानियेतुर्नभसोचलाः २९ इति क्रोधसमाध्मातमापतंतं महाशूरं ३०
श्वासाचंडिकाकोपंतद्वयायतदाकरोत् २७ माहिष्यातस्य वैपाशंतं बंधमहाशूरं तत्पाजमाहिषं त्रयं सोपि बद्धो महाशृधे २८ ततः
सिंहो भवत्सद्यो यावत्तस्या बिकाशिरः छिनत्ति तावत्पुरुषः खड्गयातिरदृश्यते २९ तत एवाशुपुरुषे देवी चिच्छेदसायकैः तं खड्गचर्म
णामार्धततः सो भूम्हागजः ३० करेण च महासिंहं तंच कर्षजगर्जच कर्षतस्तु करं देवी खड्गेण विरक्तं ततः ३१ ततो महाशु
तो भूयो माहिषं वपुरास्थितः तथैव ह्योभयामास त्रैलोक्यं सचरांचरं ३२ ततः ऊहाजगन्माता चंडिका पानश्रुतमंपपौ पु
नः पुनश्चैव जहा सारुणालोचना ३३

सद्यस्तद्वरणमेव २९ आश्वेव शीघ्रमेव तत्पुरुषं बाणैश्चिच्छेदेत्तद्वयः खड्गचर्मणामार्धं सहितं पुरुषं खड्गचर्मचिच्छेदेत्यर्थः ३० कौराशुगदं
डेन तं देवी वाहनत्वेन प्रसिद्धं करेण सिंहं कर्षतो गजस्य करं निरक्तं ततश्चिच्छेदकर्मव्यतिहारे आत्मनेपदं ३१ वपुः शरीरं आस्थितौ गृहीतवांशतया
सर्ववत् ३२ पीयते इति पानं मधु ३३

ईवीश
२०

तल्लामर्थ्यवीर्यमुत्साहः ताभ्यामदोगर्वः तनोदतः असंकुचिततृप्तिः ३४ सादेवीतान्भूधराभ्यमदेनोदतो मुखरागोयम्माः सात्राकुलान्य
वक्तान्यहराण्यसित्वचनेनयथाधवति तथोवाच समस्तवाक्त्रिपाविशेषां मुखरागाभावाकुलिताहरमित्यर्थः ३५ गर्जगर्जेति संभ्र
मे पुनरुक्तिः ३६ आक्रम्य पृष्ठे इति शेषः ३७ ततः शूलैः न ताडयन्तं पदाक्रांतो र्याति त्रिजमुखवादात्ममुखान् ततः शूलैः ताडयन्तं तौ र्धनिष्क्रां
तौ निःसृतार्धकाय आसीत् तया देव्या अर्धनिष्क्रांत एव वीर्येण मामर्थ्यं न अति अतिशयेन संहृतः प्रतिबद्धः अर्धनिष्क्रांत एव सो देवा वीर्येण
न नर्देवा सुरः सोपिषत्तवीर्यमदोदतः विवाशाभ्यं चाचेहोपचंडिकां प्रतिभूधरात् ३४ साचतत्यादितां मे मेरुणां यंती शरोत्करैः उवाचै
नेमदोदत मुखरागाकुलाहरं ३५ श्रीदेव्युवाच गर्जगर्जहरां मूढमधुपावत्यिवाभ्यहं मया त्वयि हते वैवर्जिष्णं त्पाशु देवताः
३६ अघोरुवाच एवमुक्ता समुत्पन्नसाहसात् तं महासुरं पादेनाक्रम्य कंठे च शूलैः न मताडयत् ३७ ततः सोपिषदाक्रांतस्य नि
जमुखान्नतः अर्धनिष्क्रांत एव सो देवा वीर्येण संहृतः ३८ अर्धनिष्क्रांत एव सो मुह्यमानो महासुरः तया महासिना देवा शिर
श्चिन्नानि पातितः ३९ ततो हाहा कृतं सर्वदैत्यसैन्यं ननाशत तत् प्रहर्षं च परं जग्मुः सकला देवता गणाः ४०

संभ्रत इति पाठः क्वचित् ३८ महासिना महात्मा खजेन एवं च शिरश्चूदोद्भवेतद्दानं वां वृद्धा रिणमित्यादि विशेषो मरिचासुरविषयः कतिपयः कतिपयः कतिपयः
यमाणाः कल्पान्तेरीण इति प्रतीयते ३९ तत्पूर्वप्रसिद्धदैत्यसैन्यं हाहा कृतं कृतं हाहा शब्दसत् ननाश अदर्शनं प्राप्तपलायितमित्यर्थः न
तित्पटः तदा यदवशिष्टं तन्ननाशेति योजनीयं सर्वहननावशिष्टं सर्वजोदनो भुक्तेरिति वत्सर्वशब्दः प्रकृत्यभिप्रायः प्रहर्षहर्षेः शिष्यः

राम
२०

दिविभवेर्दिव्यैः महर्षिभिः नारदादिभिः ४१ महिषासुरेहतेषां विब्रामधुरावावायवोवांतिस्म दिवाकरश्च सुप्रतायो बभूवा तथाग्रयो न... लाशखाः
प्रदाहिणावर्जिनोज्ज्वलंतिस्म दिक्षुत्पत्राउत्पातशङ्खाः शान्ताः शमैजग्मुः महारौरे महिषासुरे व्यापादितैः सकले पिलोके एवं महोत्सवभरः प्रसरासर्जिस्म
४१ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्तिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये रामाश्चमविरचितायां टीकायां तृतीयोऽध्यायः ३ देव्याः स्तुतिं कर्तुं मारेभिरे इति संब
धः १ अयं श्लोकः काचित्कः तस्मिन् महिषासुरबले दैत्यसैम्ये च देव्यानिहतैः शक्रादयः सुरगणास्तं देवीं वाग्विस्तुष्टुबुरिष्यन्त्यः देवा इति पाठे कथं
तुष्टुबुत्तां सुरादेवीं महर्षिर्देवैर्महर्षिभिः जगर्गधर्वपतयोनं तुष्टुश्चाप्सरो गणाः ४१ वज्रः पुण्ड्रस्तथावाताः सुप्रभो भूर्देवाकरा ज
ज्वलुश्चाग्रयः शान्ताः शान्ताः शान्तादिभ्यो नितस्वनाः ४१ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्तिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये महिषासुरव
धोनाम तृतीयोऽध्यायः ३ ततः सुरगणाः सर्वे देव्या इदं पुरोगमाः स्तुतिमारेभिरे कर्तुं निहतैः महिषासुरे १ शक्रादयः सुरग
णानिहतैः तिबिर्येतस्मिन् दुरात्मनि सुरारिबले व्यातां तुष्टुबुः प्रणतिनम्रशिरोधराणां वाग्निः प्रहर्षपुलकोद्गमचारुदेहाः २

भूताः सुरगणाः देवाक्राशुक्ता इति योजं शिरोधरात्रीवाग्रं शाः वाग्मूर्धनः तेषां समाहारः शिरोधरांशं शशस्त्रं पानिपातश्चादसः शिरोधरांसा इ
ति दंत्यः सकारः क्वचित् तदाग्रं सशस्त्रः स्कंधकाचकः समासपरं निपातादिषां देवपणानां नम्रे शिरोधरांशं शिरोधरां संवायेषां ते केचित् त्वंसा
शस्त्रेयावावाचकतया वा कुर्वन्ति तन्मते शिरोधरेति यावातिशेषां पुनः कथं भूताः सुरगणाः हर्षजनितरोमोत्थानेन चारुवोदेहायेषां ते प्रहर्षपुल
कोद्गमचारुदेहा १

देवीटा प्रकृत्यं भावं अनन्यसाधारणं सामर्थ्यं च वक्तुं न पर्याप्तं न च यः शुभं भवत्कृत्वा तं धयं भाविदुः सुप्रतिबंधान् जमसुरवंतयोः समाहारो
 २१ शुभं भवत्येतस्य नाशयेत् न च यः वैशेषिक एकवद्भावः शुभं भव्यो भव्यो भव्यं शुभं भव्यं तामयं ३ पुण्यवतां गृहेषु या स्वयमात्मा या पूर्वज्ञपरि
 हारेण संपदिष्यत्ययः तथा पापयुक्ताः करणानां भवनेषु विपत्तयः सत्पत्तानां न ददिरपाय भगवन्पाः समीचीनो सत्पत्तानां ॥ समीचीनो
 विपत्तयः सत्पत्तानां न ददिरपाय भगवन्पाः समीचीनो सत्पत्तानां ॥ समीचीनो
 यो नृणां हृणां अद्वा वेदोक्तैर्विचाराभ्यामसंस्कृतानां करणानां हृदयेषु तः करणेषु या बुद्धिः स्वगोपवंगसाधने ज्ञाने तथा सतां वेदार्थानुष्ठा
 नानां अद्वा वेदोक्तैर्गुरुकैर्वाथैर्विद्यासः कुलमस्यासीत् कुलः अर्शादिभ्यो च तस्माज्जनात् भवता तिर्यस्य तस्य पालनाच्च करणीया प्र
 यस्याः प्रभावमनुले भगवाननेतो ब्रह्मा हरश्च न हि वक्तुमलं बलं च सावेडिका खिलजगत्परिपालनाय नाशयत्ता शुभं भव्यस्य
 मतिकरोत् ३ यात्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेषु लक्ष्मीः पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः अद्वा सतां कुलजनप्रभवस्य लज्जातां
 त्वानताः स्मरिपालपदे विविधं ४ किं वर्णायामतव रूपमचिंत्यमेतत्किंचानि वीर्यमसुरद्वयकारिभिर किंचाहवेषु चरितानि तवाहु
 हृत्तिलक्षणाः करणधर्मः तां उक्तत्वा त्वानताः स्मदे देवि जगत्परिपालन ४ तदिदं सुकृतिर्वस्तु ॥ तानि सर्वेषु देवेषु सुरदेवगणादिकेषु ५
 त्वस्वरूपवर्णयितुमशक्यमित्याह किमिति वर्णयामति समर्थवा यो लो ३ तेनोक्तं वर्णनसामर्थ्यं सत्ते पार्थन किं शब्देनाहियते तव स्वरूपवर्ण
 यितुं न शक्नुं न शक्नुम इत्यर्थः असा मर्थ्यं हेतुमाह अचिंत्यमिति सर्वेषु सुरदेवगणादिकेषु अनिरूपणीयं सर्वोक्तं ताना एतत्समिद्धमति वीर्यमनन्यमाधा
 राणां सामर्थ्यं किं वर्णायामयतोऽचिंत्यमेतत् शुभं सूरद्वयकारणशीलं प्रचुरं देवैः संश्रामेषु यानि तवाहुतानि चरितानि तानि किं वर्णयाम

न चिंत्यमिति २१

राम २१

देवियमाः स्वाहात्मकशब्दरूपाया उच्चारणेन समस्तसुरताविः शेषदेवगणाः तन्मिं प्रपातिसा स्वाहात्वं भवसियत्तदोः साहचर्यनियमात्
 । पितृगणस्य च तन्मिहेतुः स्वधाचत्वमेवामीत्यन्वयः अतो हेतोः त्वं जनैरुच्चार्यसे पितृकर्मस्विति शेषः ननु हेतोः समस्तजगतामिति
 के सर्वजगत्कारणात्वात्त्यासर्वात्कृष्टत्वेन स्तुतिः कृतान्तदनंतरं स्वाहाद्यात्मकतया स्तुतिर्निर्दापर्यवसानी स्यात् पृथिवीश्वरत्वेति व
 त् । एवमुत्तरत्र सोमैव त्रयमिहेतुविद्यारूपस्तुतिर्विरुद्धा ब्रह्मब्रह्मरूपत्वस्य पूर्वमुक्तत्वात् इति चेत् अत्रोच्यते स्वाहाद्यात्मकत्वोक्ता

यस्याः समस्तसुरतासमुदीरणेन तन्मिं प्रपातिसा कलेषु मखेषु देवि स्वा
 हासि वै पितृयणस्य च तन्मिहेतु रुच्चार्यसे त्वमत एव जनैः स्वधा च ई

पूर्वोक्तिं सर्वात्मकत्वं दृष्टीक्रियतो न हि पृथिवीश्वरसापि यामीनोरुच्यमानो यामेशस्त्वमेवेत्याद्युक्ता यामेशत्वं निर्दापर्यवसायि ह्यं स्तुतेः
 क्रमनियमाभावाच्च क्रमनियमाभावश्च प्रसिद्धः त्वमेव सा — — सात्यादिस्तुतौ अथार्थक्रमेण पाठकमो बाधने अग्निहोत्राजुहोतियवा
 र्पचतीत्यादाविवर्तेन ब्रूते यास्तुतिः सर्वतज्ज्ञेयासर्वात्कृष्टत्वप्रतिपादनमेव चात्रार्थप्रयोजनं ई

देवीटी-
२३

५५

हे देवि सा प्रसिद्धा तत्त्वमस्या दिवा कया जन्म ब्रह्माकारांतः करणतनौ स्फुरती विद्या त्वमसितत्त्वमस्या दिवा कया ज्ञायमानांतः करणप्रवृत्तिर्ब्रह्मस्वरूपा वारकमज्ञानेनाशयति ब्रह्मस्वरूपं तु स्वतएव स्फुरतीति विद्या ब्रह्मस्वरूपैवोच्यते स्माभिः श्रवणादीनामविद्यानिवृत्तावेवोपयोगात् स्वरूपात्मिका विद्या या जन्यत्वमपि न शंकनीयं केचिनु ब्रह्मविषया विद्येति वदन्ति तन्मते ह त्वात्मकतेव विद्यायाना विद्यात्मकता ब्रह्मणः फलविषयत्वयोगात् भगवती भगवद्वाच्यैश्चर्यादिषु गुणसंपन्ना ब्रह्मविषयेति केचित् परमा प्रकृतमा प्रकृतमसत्त्वप्रतिपा

या मुक्तिहेतुरविचिंत्यमहाब्रह्मा त्वमभ्यसासे मुनियतेंदियतत्त्वसारैः मोक्षार्थं
भिर्मुनिभि रस्तसमस्तदोषैर्विद्यासि सा भगवती परमासि देवी ७

दनायाह या मुक्तिहेतुरिति सा विद्या या मुक्तयेति वचनात् अचिंत्यमननुष्ठेयं महाब्रह्म तं साधनं यस्याः सा तथा भगवात्या तं जनिः अहिंसा सत्य
मतेय ब्रह्मचर्यापरिग्रहादनिहिता ह्येतेनो यस्मादिद्यासि अतस्त्वमुनिभिर्मनशात्तैरभ्यसासे मुनियतानि वशीकृतानां दियतापि यैः ते नियतं
दियाः तत्त्वब्रह्मैव सारो येषां ते तत्त्वसारः मुनियतेंदिया अतैते त्वसारश्चेति विग्रहः अस्ताः धस्ताः समस्ताः दोषारागादयो येषो ज्ञेः ७ ॥ ॥

राम
२३

शङ्खान्तिकाशहृदयस्वरूपा अक्वामेदाः यजुषियजुर्वेदाः शरवाभिप्रायंवहुवचने यजुर्वेदस्य षडशीतिशरवात्मकत्वात् सुविमलानिनि
 र्दोषाणि च तानि अग्न्यजुषिवेति विग्रहः तेषां सांख्यनिधानमाश्रयेत्यर्थः सांख्यमित्यपि बहुवचनं शरवाभिप्रायं सहस्रशरवात्मकत्वात्
 त्सांमवेदस्य निधानशब्दो जहल्लिंगः तेन न स्त्रीलिंगात् उद्गीतिमुच्येति नानि नरस्यः पदानां पाठो विद्यते येषु सामसु तानि रस्यपदपाठवन्ति
 तेषां उद्गीथेति पाठे उद्गीथः प्रणवो मंत्रः सर्वव्याप्य निरञ्जन इति नैगमाभिधानात् तं नरस्यपदपाठवतामिति सर्वेषामेव विशेषणं ब्रह्मणः प्रण
 वं कुर्यादादावन्ते च सर्वदा अवद्येनोक्तं सर्वपुरस्ताच्च विशीर्यताति मनुः इत्यत्र यीवेदत्रयीस्वरूपात्वं अथर्वणस्तु शांतिकपौष्टिकतयैतैश्चेव त
 शङ्खान्तिका सुविमलग्रन्थेषां निधानमुद्गीथरस्यपदपाठवतां च सांख्यं देवीत्रयी भगवती भवभावनाय वार्त्तासि सर्वजगतां परमात्रिं ह्यु

भावात् एतद्ग्रां निधानं देवयति सर्वाणां प्रवृत्तिनिवृत्त्युपदेशेन व्यवहारयतीति देवी भगवती वीर्यातिशयशालिनी सर्वप्राणिभ्यो वलीयस्वात्
 भवः संसारस्तस्य भावनाया उवर्त्तनाय वार्त्ता कथादिलक्षणा कृषिवाणिज्या तद्वृत्ततीयं पशुपालनं विद्याद्येता महाभागवते ह्यति
 व्याश्रयेति विष्णुपुराणे वार्त्तायाः कथादिरूपत्वमुक्तं परमात्रिं ह्युपातिशयनाशिनी भवभावनाय संसारज्ञानार्थं त्रयीवेदस्वमित्यत्र यः
 अन्य आह भवभावनाय संसारस्थितये त्रयीत्वं यज्ञोपदेशात् तथा चारुः अग्नौ प्रस्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्या जायते ह्यग्निर्वैश्वदेव
 ततः प्रजावति ८

देवीटी.
२४

मेधासरस्वतीरूपात्वमेवास्मि अथसामेधावधाराशक्तिः यथावेदादिचक्षुःशब्दग्राह्यः स्थिराक्रियते विदितो रत्नशास्त्राणांसारः तन्त्ररहस्यं वा यथा
दुर्गादुर्जयादुर्गादुर्गच्छेदोयोभवः संसाररूपः समुद्रः तत्रोत्थितोः पारगतिमाधने असंगतप्रतिहतप्रसराद्वितीयावा नौसुकार्णवाहकमुक्ता
त्वनुतडहितापितारयसिद्धिः लक्ष्मीर्हरेर्हृदये एकयाद्वितोयाकृतोधिवासः स्थितिर्यथा अथवाकैटभारेर्हृदये एकस्मिन्कृतोधिवासोयथासाश्रीत्वं
श्रीत्वंशशिमौलेहरेरुताप्रतिष्ठाआस्पदयथाशशिमौलेर्हरेरुताप्रतिष्ठा उत्कषेययेतिवासो गौरीत्वमेव एव ईषदासेन सह वर्तते तदाषदासेन
दुर्गावर्णाविपर्ययः ईषदात्रयथाभवति तथा विलोक्येति क्रिया विशेषणं वाहासेन सहितं सहासं परिपूर्णं चंद्रविवभक्तु करोति तच्छीलं परिपूर्णं चंद्र
विंबानुकारिश्चाद्वादकारित्वात् कनकोन्नमंत्रत्युत्कृष्टकांचनं तस्य कान्तिर्यस्य कनकादत्युन्नमाकांतिर्यस्य कान्तिवा अतएव कांतं मनोहरं कनका

मेधामिदेविविदिता रत्नशास्त्रसारो दुर्गसिद्धिर्गभवसागरजोरसंगा श्रीः कैटभारिहृदये ककृताधिवासो गौरीत्वमेव शशिमौलिकृतप्रतिष्ठा ६
ईषदासहस्रममलं परिपूर्णं चंद्रविंबानुकारिकनकोन्नमकांतिकांत अत्युन्नतप्रहृतमानरुषा तथापि वक्रं विलोक्य सहस्रमहिषासुरेणा १०

न्नमकांतिवत्कांतमित्येकं वापदं एतेन देव्याः स्त्रिगुणै रंगत्वं सूचितं तथा तादृशमपिते वक्रं विलोक्य महिषासुरेण यत्प्रहृतं तदत्युन्नतमन्याश्चर्यमित्यर्थः
प्रहृतमिति ननु सकोमावेकः प्रहारः कृत इत्यर्थः अथवा निशयमनजत्वात् अत्युन्नतमाश्चर्यजनकते मुखविलोक्य तथापि तामस्वभावादविचारेण
प्रहृतमिति योजना अविचारेण प्रहारकारणो हेतुगर्भविशेषणं आसुररुषेति प्राप्ता क्रोधनेत्यर्थः आसुररुषेति बहुषु पुलकेषु पाठः तथापि स एवार्थः क्रोधा-
-दिप्रहारयोग्येति किमपि न विचारयेति अतः प्रामरुषामहिषासुरेणात्युन्नतमुखं विलोक्य पितृप्राप्त्यापि पूर्वोक्तप्रहृतमिति वा तथा शब्दो योजनीयः सह
सांबलेन १०

राम

राम
२४

हे देवि कुपितं ते मुखं दृष्ट्वा तन्महात्महिषः प्राणान् यत्र मुमोच तदेवाश्चर्यं भुङ्क्ता भालकोटिल्येन करालं भीषणं उद्यच्छां कमहशच्छवि रोषारुणं हियस्मा
त कुपितस्यांतकमयमस्य दर्शनेन कैर्जीव्यते जीवितुं शक्यते अपि नूनं कैरित्यर्थः ॥ प्रसीद प्रसादं कुरु परमा प्रकृष्टा सा नुग्रहा सती भवती भवाय उद्भूत
संपदेत्यर्थः यद्वा भवाय भावनाय संप्रसारविभूतिजननाय भवामी परमोत्कृष्टा ॥ प्रसादरमेति पाठे प्रसादेन परमा भवती भवाय स्थितिं प्रकल्पते कोप
वती कुलानि गणान् नशयसि । एतदधुने वज्रांतं यदेतन्महिषा सुरस्य सुविपुलं सैन्यं असंतीतनाशं प्रापितं । त्वत्कोना — — — सदैव बलस्य

दृष्ट्वापि देवि कुपितं भुङ्क्ता करालमुद्यच्छां कमहशच्छवियत्रसद्यः प्राणान् मुमोच महिषस्तदतीव चित्रं कैर्जीव्यते हि कुपितांतकदर्शने
न ॥ देवि प्रसीद परमा भवती भवाय सद्यो विनाशयसि कोपवती कुलानि विज्ञातमेतदधुने वयदस्तमेतन्नीतबलं सुविपुलं महिषा
रुरस्य ॥ ते सम्मता जनपदेषु धनानि तेष्वांतेष्वां यशं सिनच सीदति बंधुवर्गः धन्यास्त एव निभृतात्मजभृत्यदारा येषां सदा भुदयदा भवती

प्रसन्ना ॥ १३

नष्टत्वादिदानं कोपावस्थाने सुरावनाशयति अतः कोपं परित्यज्य प्रसन्ना भवेत्पमिप्रायः ॥ सदा भुदयदा भवती येषां प्रसन्नाते पुरुषाः जनपदेषु सम्मा
नभाजः स्वयामादौ सम्मता इति किमाश्चर्यमित्यर्थः अपरं तेष्वांधर्मवर्णनं — दति अवसादेन लभते धर्मशब्दो धर्मार्थकाममोक्षरूपपुरुषार्थच
तुष्टयस्योपलक्षणं धन्याः श्लाघ्याः निभृताः विनीताः आत्मजभृत्यदाराः पुत्रसेवकस्त्रियो येषां ते । सदा जनपदेषु सम्मता इत्यादि वासदाशब्दाच्चः

देवीटी.

१५

हेदेविमुक्ताश्रयादतःअतिश्रद्धावानुसदैवधर्माणिधर्मादनपेतानिसकलानिकर्माणिकरोतिभवत्याअनुग्रहात् ततःकर्मणोहेतोःस्वर्गं
ब्रह्मलोकादिलक्षणांप्रयाति चकारामोक्षचलभतेननुभोदेवितेनकारणोत्तलोकत्रयेपिहस्वर्गमोक्षेपिफलदात्वमितियोजनाभवतीप्रसादादि
त्युवच्छंदोनुरोधात्पुंवद्भावःभवतीतिभिन्नवापदंप्रसादात्प्रसन्नतयाननुभोदेवितेनहेतुनाभवतीलोकात्रयेपिफलदेत्यवयःतत्रैहिकफलंफलंम
त्कर्माचरणायत्सर्गायसुखातुभवःमोक्षिकंनित्वानंदोऽवलोकादय इतिपाठेहालोकेचेत्यर्थः १४ दुर्गसकटप्रदेशेस्मृतासतीअशेषजंतोभयहर

धर्माणिदेविसकलानिसदैवकर्माण्यत्यादतःप्रतिदिनमुक्ताश्रयाकरोति स्वर्गप्रयातिचततोभवतीप्रसादात्लोक
द्वयेषुफलदाननुतेनदेवि १४ दुर्गेस्मृताहरमिभीतिमशेषजंतोःस्वस्थैःस्मृतामतिमतीवशुभांददामिदारिद्र्यदुः
खमयहारिणिकात्वदन्यासर्वोपकारकरणापदयाईचिन्ता १५ ॥ ७७

राम

मिदुर्गेशितिसंवाधनंवास्वस्थैःस्थिरांतःकरणैःपुतेषैःस्मृतासतीअतीवशुभांमतिमोक्षादिसाधनभूतांबुद्धिंददामि दारिद्र्यनिर्धनतादुःखंप्रतिकूलवेदना
यमयमनागतप्रतिकूलसंधानजं एतत्रितयंहरतिगच्छीत्यादिरिद्र्यमयहारिणितस्याःसंवाधनंहेदारिद्र्यदुःखमयहारिणिसर्वेषामुपकारसंपादनायसर्व
शुकालेषुआइचिन्तासिग्धचिन्तात्वदन्याकानकापीत्यर्थः दैन्यानामपिहनेत्येवोपकारएवसंपाद्येतांरणेहमाशुक्तिंस्वर्गंवाल्भतेयतः ननुदुष्टविना
शकशीलत्वान् दुष्टानांमोक्षादिप्रमाणाभावाच्च सर्वोपकारत्वंकथमित्याशक्यसमाधत्तैरभिरिति १५

राम

१५

एमिरसुरैर्हतेः सदिर्जगत्सुखमुपैति प्राप्नोति प्रकृत्यादिभ्यस्तृतीया एतेषु तेऽप्यर्थः । तथा एते सुराश्चिराय चिरकालं नरकार्यपापं प्रतिरुलं कुर्वन्तु ना
म । नानामशब्दोभ्युपगमे अथवा आमशब्दोभ्युपगमवाचीनकातो निषेधार्थः । अथवा आमशब्दो नरकवाची आमसंज्ञकनरकायपापं न कुर्वन्तीत्यर्थः
। संशयममृत्युमधिगम्य च दिवंप्रयांत्यति मत्वा अहिता नरिषु चिनिहंसीत्यवयवः ह्यनमित्युच्येदोषः १६ भवता हे ह्येव विलोक्यैव सर्वा सुराश्च भस्माकिं न
करोति अपि तु करोत्येव ह्येवेति पाठे दर्शनेनैवेत्यर्थः । एवं मतिश्चरिषु यच्च स्वंप्रहिणोषि व्यापारयसितदिपवोपि हि यस्मात्तद्वत्प्रतालोकाश्च इलो
काश्च यानु इत्यमेवंप्रकारासाध्यापरोपकारनिरतामतिः तेऽहि तेऽपि तव भवति पंचमहापातकिनोरणोदताः सज्जितं लभंते भवति तेऽहि तेति साध्या

एमिर्हतेः सुराश्चमुपैति जगत्तथैते कुर्वन्तु नाम नरकाय चिराय पापं संशयममृत्युमधिगम्य दिवंप्रयांतु मत्वेति नूनमहिजा चिनिहंसीदेव १६
ह्येव किं न भवती प्रकरोति भस्म सर्वा सुरा नरिषु यत्प्रहिणोषि शस्त्रं लोकान्ययानुरिपवोपि हि शस्त्रप्रता इत्यमतिर्भवति तेऽहि तेति साध्या

१७ खड्गप्रभानिकर विस्फुरणोत्तथोयैः श्लाघकांति निवहेन दशो सुराणां यत्रागता विलयं यमुमदिदुरेव योग्याननंतव विलोकयतां तदेतत्

तेपादे अपि शब्दाध्याहारं विनैव योजना तेऽपि स्थितेन चाति साध्यामतिर्भवतीत्यर्थः १७ अर्थान्नवयः खड्गसंस्पृशानिकरोदाग्निसमूहः तस्य विस्फुर
णोः सर्वतः प्रसरणोः तथा तेनैव प्रकारेणोयैर्भयानकैः श्लाघास्य शूलश्च यस्य कांति निवहेन दशोऽपि समुदायेन च सुराणां दशश्च द्रुवि विलयं विनाशं यत्रागताः
तदेतदाश्चर्यमिति शेषः अथवा दशो विलयं नागताः तत्रैव विनाशो प्राप्नोति एतन्नवानन विलोकने कारणाभितियोज्य कथं भूतमाननं अंशुमत्तदीप्तिमत्त
दुरेव योगि अर्धचंडाचितं च त्वद्वक्त्रस्य चंडीकरासंपर्कवशात् दशो न नष्टा इति फलितार्थः १८ ॥ ॥

देवाटा.
२६

हृदेविदुर्लभं नृपशमनं दुर्जनवेषाखंडनं तव शालं चरितं तथा एतत्परिदृश्यमानं तव रूपं सौंदर्यं अविचिंत्यं वक्तुमशकं। अन्यैः सदा न लं तव चर्यं
चतुर्देवानां पराक्रमो यैः तेषामसुराणां हेतुना शकं। तदेव पराक्रमाणां मितिष्वधिकं कर्मणि। अनेन पूर्वोक्तं शस्त्रव्यापारणात् स्वर्गनयनरूपेण प्र
कारेण वैरिष्वपि दयाप्रकटिता अथवा इत्यमेव सत्यपि दयाशस्त्रेण हननं लक्षणं निव्याख्येयं शस्त्रेण हतोः यापिनो यतः श्रयते उक्तं च द्वावेव प्रथितौ
लोके सूर्यमंडलभेदिनौ। परिबाधोगुक्तश्चरतो चाग्निमुखो हत इति १६ हे देवित वास्य पराक्रमस्य केनोपमा भवतु न केनापीत्यर्थः शत्रुभयहारिशत्रु

दुर्लभं नृपशमनं तव देवि शालं रूपं तथैतदविचिंत्यं मनुज्यामनैः वीर्यं च हंत तदेव पराक्रमाणां वैरिष्वपि प्रकटितैव दयात्वयेत्यं १६
केनोपमा भवति तेस्य पराक्रमस्य रूपं च शत्रुभयकार्यतिहारि कुत्र चित्तेरुपासमानिष्ठता च दृष्टात्वयेव देवि वरदे भुवनत्रयेपि १७ जैलो
क्यमेतदखिलं रिपुनाशनेन त्रातं त्वया समरमूर्धनि तेपि हत्वा नीता दिवं रिपुमणा भवमप्यपास्य स्माकमुन्मदसुरारि भवनमस्व १८

एतत्तु भयकराणां अतिहारि अतिमना नो रूपं कुत्र न कुत्रापि किंतु भुवनत्रयेपि त्वये वेत्तव्यः हे वरदे वांछितप्रदे चित्तेरुपासं ग्राह्य कुरुता
च भुवनत्रयेपि त्वयो वदृष्टानां त्रैत्यर्थः १७ स एतदखिलं समग्रं लोकं रिपूणां मसुराणां नाशने ब्रह्मया त्रातं पालितं तेस्माकं रिपुगणा अपिरा
मूर्धनिसंशमप्रधाने स्थाने हत्वा दिवं नीताः स्वर्गं प्रापिता इत्युच्यते। उडिको भवो हं कारो येषां सुराणां तेभ्यो भवं ज्ञातं मयमप्यस्माकमपास्त
मपनीतं॥ अतस्ते नृप्यं नमः। तमस्कारातिरिक्तप्रत्युपकारकरणेन अस्माकं सामर्थ्यमिति भावः १८ श्रीराम॥

राम
२६

चापज्यानिःस्वनेनधनुषिविद्यमानायाप्रत्यं चातस्यावेणापाहि २२ दक्षिणेदक्षिणभागेधामणेनेत्यत्रसंज्ञापूर्वविधेरनित्यत्वात्स्वत्वाभावापया
 सतैराक्रामयामासअस्मत्संक्रामितैःपदैरिति॥ हेर्यदक्रामिपदैककेनखसितिवच्छूलस्य उन्नस्यामित्यत्रछंदोऽनुगा - नोध्यता २३ सौम्यानिष्ठि
 स्थितिव्यापाराणिअत्यंतमतिशयेनयोराणिसंहारकाराणानिचअत्यर्थयोराणानिचकुचिन्पाठःतत्रार्थतःसंहाररूपप्रयोजनवशात्(योराणिभया
 नकानितैःअस्मात्प्रदधुवष्टथिवीचरह २४ आदिशब्देनधनुश्चक्रशरादीनांग्रहाणांकरपल्लवैःसंगःसंसर्गोविद्यतेयेषांनानितैरस्मान्सर्वतःसर्व

शूलैर्नपाहि नोदेविपाहिरवज्ञेनचाविके दंटास्वनेननःपाहिचापज्यानिःस्वनेनच २२ प्राचांरहपतीचांचंचंडिकैरहदक्षिणे धामणेनात्म
 शूलस्यउन्नस्यांतथेश्वरि २३ सौम्यानियानिनुपाणित्रैलोक्येविवरंतिने यानिचात्यंतयोराणितैरह्मास्मात्तथाभुवं २४ खड्गशूलगदा
 दीनिपानिचास्त्राणितैर्विके करपल्लवसंगानितैरस्मात्प्रदसर्वतः २५ आ रु च एवंस्तुतासुरैर्दिव्यैःकुसुमैर्नंदनोद्भवैः अर्चि
 तांजगतांधात्रीतथागंधानुलेपैः २६ भक्त्यासमस्तैस्त्रिदशैर्दिव्यैर्धूपैश्चक्षुषिता प्राहप्रसादमुमुखीसमस्तान्यणतान्मुगार २७

प्रकारेणवारहोत्तर्यः २५ नंदनोद्भवैर्दिव्यैर्द्वयानजतैःगंधैःश्रीरागादिभिःअनुलेपैःश्रीखंडादिभिःसाजगतांधात्रीविश्वजननी २६ नकेवलमर्चिताक्षुषिता
 चदिव्यैर्मनोहरैर्धूपैःसर्वसुरप्रधानत्वात्स्तुतिःशक्तेरौवकृताअनोसुराःस्तुतावतुसर्तारःअतस्तेषामौपचारिकंस्तुतिकर्तृत्वमादायसुरैरितिबहुवचन
 अन्यथानेकसुरमुखाराएककारणशब्दनिर्गमोनस्मात्प्रत्युतकोलाहलवशादेकस्यापिशब्दस्यार्थप्रतीतिर्नस्मात् गुणकर्मानुभवाच्चस्तुतिर्नसदुणा
 यपरदशा ननादिकेनसर्वकर्तृकविरोधाभावात्सपदिचसर्वैरेवस्तुतिःकृतत्वाभ्यहःनर्हेशहोत्याद्येकवचनप्रयोगोऽस्मत्कृतःसुरगणाःसमूहपरोजयः २७

राम

देवीटी.
२७

हेमर्तेत्रिदशाः अस्मन्नोस्मासकाशात् भवद्भिभिवांछितं वियतां अतिशीत्याशीत्यतिशयेन अतिशीतेति वापाठः २८ अपरमन्यत्कर्त्तव्यं उक्त्वा
रयत्तत्रिवेद्यतां अयं श्लोकः क्वाचित्कः २९ यत्कर्त्तव्यं ते तत्त्वया सर्वं कृतं यदास्मादयं त्वया निहतः एतावन्नेव त्वया सर्वं कृतं ३० अस्माकमिति
चतुर्थार्थे षष्ठी नोस्मभ्यं यदि वरो देयः तर्ह्यस्माकं परमापदो हिंसेया इत्यर्थः हिंसेया इति हिंसायाः अनुसुदादिगणोपि पद्यते तत्र आत्मनेपदमिति केचित् रुदा
दिगणस्य परस्मैपदित्वात् हिंसा इति स्यात् कथं विदो --- नेपदानयनेपि हिंसाया इति स्यात् केचित् अदादिगणस्य परस्मैपदित्वात् इति वदति तन्नुच्चं अदा

वियतां त्रिदशाः सर्वे यदस्मन्नोभिवांछितं ददाम्यहमभिप्रीतास्त्रैर्वैभिः सुतोषिता २८ माहिषोयं महावीरो निहतश्चरणो मया कर्त्तव्यमप्य
यच्च दुष्करं तत्रिवेद्यतां २९ देव्या ऊचुः भगवत्याकृतं सर्वं न किंचिदवशिष्यते यदयं निहतः शत्रुस्माकं महिषासुरः ३० यदि वापि व
रो देयस्त्वयास्माकं सुरेश्वरि संस्मृतं संस्मृता त्वं नो हिंसीथाः परमापदः ३१ यश्च मर्त्यस्त्रैर्विस्त्वां सोऽप्यमृतानने शुचिरेकमनाः शां
तो भक्त्या त्रिभुवनेश्वरि ३२ तस्य विन्नर्द्धि विभवेर्धनदारादिसंपदा हृदये स्मृत्यसन्नात्वं भवेथाः सर्वदां बिके ३३ ॥

दिप्रश्रुतिभ्यः शप इति शपो लुकि कृते विधि विद्यात्मनेपदमध्यामपुरुषैकवचने हिंसीथाः इत्येव स्यात् त्रिंशत्वा इति हिंसीथा इत्यादि क्वचित्पाठः हिं
सेति च वत आत्मनेपदं लिख्यो लिट् एषोदादित्वात् चो लोपः हिंसेया इति केचित् हिंसे इति संवाधनं या इत्यर्थ इति वा ३१ च अपरे यो मत्तोः मरणा
धर्मो मरुताः एभिः पूर्वैर्कैः तत्रैः त्वा सोऽप्यति मस्य विन्नं वेदनं ज्ञानं रुदिरुपतयो विभवः ऐश्वर्यं तेः कृत्वा धनदारादिसंपदा हृदये उपचयायास्मा
कं प्रसन्नासतीत्यसर्वदा भवणा इत्यर्थः अथ वा विन्नं गुणमन्तर्धनं अहिः समृद्धिः विभवः भोगः तेः धनदारादिसंपदो हृदये भवेथाः विन्नादिभिर्धनादा
नां हृदि भवति अर्थे रथानि वधाते गजैरिव मरुता गजानि न्यायान् ३३

राम

राम

२७

इत्युक्तप्रकारेण जगतः आत्मनश्चार्थं भद्रं कल्याणं कलयति पारिवर्धयतीति भद्रकाली अंतर्हिता अहस्या बभूव ३४ हेश्चिवीपते संभृता आदि
भूतान - - तान्यत्रैव भ्रमितव्यं पूर्वं प्रतिपादितं सर्वात्मविरोधत्वात् इति हासांतरं सूचयति पुनरेति त्रैलोक्यमहितमिच्छतीति ३५ गौरीदेहेषा
वती शरीरे आसनमासौ वस्थितिर्यस्याः सा गौरीदेहासा गृहीतगौरी शरीरेत्यर्थः अथवा गौर्यादेहः शरीरकोश एव देहो देहकारणं यस्याः सा गौरी
देहासा कपाथिवा दित्वा नमः प्रपदलोपो समासः अथवा गुरोर्महादेवात्समुद्भूता गौरी सैव देहो यस्याः सा गौरीदेहासा गृहीतदेहासतीति

अधीरुवाच इति प्रसादिता देवैर्जगतो र्ये तथात्मनः तथेयुक्ता भद्रकाली वभ्रवां तर्हि नात्र ३४ इत्येतत्कथितं भूपसंभूतामापु
नः पुरा देवी देवशरीरेभ्यो जगज्जयहि तैविणी ३५ पुनश्च गौरा देहात्सामं मुद्रनायथाभवत् वधाय दुष्टदेव्यानां तथा सुभनि सुंभयोः
३६ रक्षणाय च लोकानां देवानां सुपकारिणी तच्छास्त्रमपाख्यातं यथावत्कथयामि ते ३७ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सावर्तिके
मत्स्यंजरे देवीमाहात्म्ये शक्रादिरुत्तिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ अधीरुवाच पुरा सुंभनि सुंभाभ्यामसुराभ्यां शचीपतेः त्रैलोक्ययज्ञभागा
श्रुता मदबलात्प्रयातः ।

यथा समुद्रताभवत्तच्छुषित्वाग्निमेणान्वयः देह्यदेहेतुमाहवथायेति ३६ तच्छुषित्वाग्निमेणान्वयः तैतुभ्यं यथावत्कथयामीत्यप
१: ३७ इति श्रीरामाश्रमविरचितायां देवीमाहात्म्यटीकायां चतुर्थोऽध्यायः ४ इदानीं देव्यामाहात्म्यात्तरमाप्तिरव्याप्तुः अनंतराध्यायशुचितमिति हासम
वतारयन् ब्रह्मरुवाच असुराभ्यां दनुजाभ्यां तथा च वामनपुराणं तस्याः पुत्रत्रयं जज्ञे महत्त्वाद्वाहनाधिकं ज्येष्ठः सुभद्रतिरव्याप्तो निःसुभश्चापराज
१: ३८ इति श्रीमद्भुविनीममहावलपराक्रमः शक्तीपतेरेवमदोगर्वः बलशक्तिः तयोराश्रयात् १ ॥

देवीटी.

१८

सूर्यस्य भावः सूर्यतारविलक्षणमधिकारोऽयं देवमिंदुसंवाधिनं कौबेरमधिकारमथ याम्यधिकारं वरुणस्य चाधिकारं कृतवंतौ तावेव सूर्य
निसुंभौ सूर्यत्वं चक्रतुः सूर्यइवाचरतः इंदो ऊवैरस्य यमस्य वरुणस्य चाधिकारं स्वयं चक्रते १ पवनद्विवायो रधिकारं ततो नंतरं देवी संस्म
रंतीत्यत्र ३ निस्राज नमो वननाश लक्षणा दशा अवस्था येषां देवानां ते त्रिदशाः संस्मरन्ति स्मृतं वतः तिरातीताप्यर्थे ज्ञेयं पुर्वमानतया ज्ञा
प्यते ४ कथं संस्मरंतीत्यपेक्षाया माह तयेति वरस्य स्व रूपमाह यथेति आपत्तुस्मृता हं तत्क्षणा इव तामरिविलाः परमापदो नाशयिष्यामी

तावेव सूर्यतां तद्वदधिकारं तथैव कौबेरमथ याम्यं च चक्रते वरुणस्य च १ तथैव पवनद्विवाचक्रतुर्वह्नि कर्मन् ततो देवा विनिर्धृता
अष्टराजाः पराजिताः ३ तदाधिकारास्त्रिदशा स्नाभ्यामर्च्य निराकृताः महासुराभ्यो तां देवी संस्मरन्त्य पराजिता ४ तथा स्माकं वरोदतौ
यथापत्तुस्मृता रिविलाः भवतां नाशयिष्यामि तत्क्षणात्परमापदः ५ इति कृत्वा मतिं देवा हि भवंतं न गेह्वरं जग्मुस्तत्र ततो देवी विष्णु
मायां प्रतुष्टु कु ६ देव्य ऊचु नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्मृता ७

तत्र यः ५ तत्र हि भवति विष्णुमायां त्रिविधपरिच्छेदरहितां मायामित्यर्थः भक्तिश्च द्वातिशयलक्षणाः प्रशस्तेन योत्पत्तेस्तुतौ ६ देव्यो ज्ञानशाला यै महतो देवा
दीनपि देव्यति सगतिमिष्यं वहारयतीति महादेवी शिवं कल्याणं तद्धेतुत्वात् शिवा तस्यै प्रकृत्यै मूलप्रकृतिरूपायै सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्र
कृतिः सर्वशक्तिरूपा तस्यै इत्यर्थः ७ इति विलक्षणं गणरक्षणं करोतीति भद्रास्थिति शक्तिसमैश्च यथा भद्रं कल्याणं तद्योगात्तद्वा नाद्वा भद्रा निपताश्चिते
प्रतिधानभाजो नियममुक्ताः संतो वा सो ते वा स्मृतिपादश्रुतौ स्मरन्त्येवातो जगदेतुत्वेन
प्रसिद्धा प्रणताः स्मरन्त्यर्थः ७

राम

राम
१८

रुद्रम्येदं रौद्रं दारुणं परिणामकं कर्कशं संहरति रूपं कर्माणां अस्तीति रौद्राश्च शिवादिभ्यो च अन्यथा रौद्रातिस्मार्त्तं तस्यैवं संहरति यन्त्रे इत्यर्थः नित्यायैका
लानवच्छिन्नायै रौद्रायै रवर्णायै धात्र्यै नमो नमः जगद्धारणायै शालायै वानमोनम इति भक्त्यतिशयेन सा ज्योत्स्नायै पूर्णा चंद्रमेडलमरीचि रूपं
ये इंदु रपि लो ज्योत्स्नायै चंद्रमेडल रूपधारिण्ये अतएव सुखायै सुखदायिण्ये परमानंदमय्ये वा ८ कल्याण्ये कल्याणकारिण्ये कल्याणाय
राशुक्तायै वा वृद्धौ उपचयकारिण्ये सिद्धौ आशिमादि रूपायै कर्मै कर्मै रपि लो ज्योत्स्नायै चंद्रमेडल रूपं दस्थाने कर्म इति किं पापदक्त्रि निश्चि तत्र प्रणताः संतो

नमो रौद्रायै नित्यायै रौद्रायै धात्र्यै नमो नमः ज्योत्स्नायै चंद्रपि लो ज्योत्स्नायै सुखायै सततं नमः ८
कल्याण्ये प्रणता वृद्धौ सिद्धौ कर्मै नमो नमः नैरुत्पै भूश्रुतां लक्ष्मी शर्वाण्ये तेनमो नमः ९

नमो नमः कर्मै नमो नमः अतएव कल्याण्ये प्रणताः स्म वृद्धौ कर्मै नमो नमः इति योजना अयमेव पाठः समीचीन इति प्रतिपत्तिः अन्यथा उपपदविभक्तेः का
रकपदविभक्तिर्वलीयसीति न्यायेन कल्याणादि शब्दा यो द्वितीयै च स्पातानां नमः स्वादेतादिना चतुर्थी नैरुत्पै सुखशक्त्यै निवृत्ते रियं नैरुत्पै
उबिधे निवृत्तिपदस्यासुरोपलक्ष्ये रात्वात् केचित्तु निवृत्तिपदलक्ष्मीवाचकं ततः स्वार्थे एलक्ष्मी रूपायै इत्यर्थः भूश्रुतां पृथिवी शराणां मेवादि
पर्वतानां बालह्म्ये श्रियेशर्वाण्ये शिवधर्मिण्ये इंदुवरुणाभवशर्वत्पादिना दीपतुगागमोशर्वस्य स्त्री शर्वाणां त्वर्थः तेभ्यः ९

देवीश.

२८

५५

दुर्गायै दुर्गपारयै मारयै सर्वकारिणि स्वाति सौम्याति रौद्रात स्येनताः संतो नमो नमः कुर्म इत्यथाहारः नता इति पदस्थानेनमः पदं क्वचिदृश्यते ज
गत्पतिष्ठाये जगदधिष्ठानरूपाये देव्यै देवशक्त्यै कृत्यै समस्ततपोयागादिक्रिया रूपायै एवमुक्तनामप्रसिद्धायै देव्यै मानसौवाचिकः कायिकः प्रणाम

दुर्गायै दुर्गपारयै मारयै सर्वकारिणि स्वाति सौम्याति रौद्रात स्येनताः संतो नमो नमः कुर्म इत्यथाहारः नता इति पदस्थानेनमः पदं क्वचिदृश्यते ज

गत्पतिष्ठाये देव्यै कृत्यै नमो नमः ११ या देवी सर्वभूतेषु विष्णुमायेति शहिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः १२ ॥ ॥

स्त्रिविधउक्तः ११ सर्वपाणि पुयाप्रसिद्धा विष्णुमाया मूलविद्या विष्णोरपिमोहनरूपेति केचित् इति शक्तः स्वरूपप्रदर्शनार्थः शहिता सर्वांगमेषु प्रजि
पादिना तस्यै नम इत्यन्वयः विष्णुमाया हि सा त्त्विकराजसतामसतया त्रिधामिद्यत इति तत्परा मर्षकं तस्यै पदे त्रिभुजते नमः पदं तु प्रसादने संश्रमे वा
पुनः पुनरुच्यते तेन न दोषः उक्तं चाविषादे विस्मये हर्षस्वेदे दैन्ये वधारणे प्रसादने संश्रमे पिदिस्त्रिरुक्तं न दुष्टति अथवा त्रिः प्रणामने मङ्गफलमिति त्रि
नमस्कारः कायिकवाचिकमानसिकनमस्कारत्रयत्रयप्रदर्शनार्थं वा एवमितरत्रापि १२

राम
२८६

चेतनातःकरणवृत्तिःसर्वलोकेचेतन्यूपेणव्यवस्थिताकथ्यते तस्यैत्रिविधोनमस्कारः १३ बुद्धिरंतःकरणंसदसदिवारचानुरीता १४ नि
 शानिरिंदियप्रदेशोमनोलयःसर्वेदियारांविश्रामरूपोभुक्तपीताहारपरिपाकशक्तिरितिकेचित् १५ पार्थिवधानुक्षयकृतोवसादःअभ्य
 वहारकारणंवाह्यधा १६ छायाशोभाकांतिद्युतिश्चविश्वमिधानात् शोभात्मिकेनिकेचित्आतपोभावरूपेन्यनो १७ शक्तिःसामर्थ्यमुत्सा
 होवाशिवस्यात्मस्वरूपाशक्तिर्वा १८ तस्मान्नात्मीयवस्तुखीकारेच्छार्थलिप्साच १९ क्षांतिःशक्तौसत्यामपिपरकृतापकारसहनं २० जाति

यादेवीसर्वभूतेषुचेतनेषुमिधीयते नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः १३ यादेवी बुद्धिरूपेण नमस्तस्यै १४ यादेवी
 निशान्न नमस्तस्यै १५ यादेवी ह्युधात्र नमः १६ यादेवी छायात्र नमस्तस्यै १७ यादेवी शक्तित्र नमस्तस्यै १८ यादेवी
 तस्मात्र नमः १९ यादेवी क्षांतित्र नमस्तस्यै २० यादेवी जातित्र नमस्तस्यै २१ यादेवी लजात्र नमः २२ यादेवी शो
 तित्र नमस्तस्यै २३ यादेवी अद्वात्र नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः २४

जगदुत्पादनंअनेकेषुदेवै कारव्यवहारमाधनंवाहारात्वादिसामान्यंवाजातिश्चुंदसिसामान्येमातलीगोत्रजन्मवित्त्यभिधानात्एकाकाराभव
 तिबुद्धिरंतःसामवेजातिः २१ लोकव्यवहारपालपित्रीअकार्यनिमित्तमन्यःतःसंकोचोवालजाअकरणीयाप्रवृत्तिर्वास्तुकार्यविषयज्ञानादीर्वा
 २२ अंतरिंदियनियहःशान्तिः २३ गुरुवेदेवाकायोर्विश्रामःअद्वासकलजनेषुसाधारणावकंपावासादिव्यनिर्गतिशयभावानाबुद्धिर्वा तथाचदेवत्वःसांभुत्वा
 द्यातिमंशीतिरर्थिनोदर्शनेदया संकृतिश्चानुष्ठापसाध्यापरिकर्त्तिता २४

देवीटी.

३०

कांतिः कमनीयता प्रतिपादयित्री कुसुमशरशरितशोभावा तदुक्तं शोभे वक्तुं स्वमशेषापरितोकांतिरुच्यते कांतिमेवातिविस्तीर्णादाप्रिमिच्छे
तिस्तरयाइति १५ लक्ष्मीधनादि संपत्तपुराणा पुरुषप्रतापिनी वा २६ हस्तिजाविकाप्रहस्तिर्वा १७ विपत्तावच्छेदीनामृतिः १८ स्मृतिरनु
भवव्यतिरिक्तज्ञानं १९ सर्वसत्त्वात्तु कं पादयापरदुःस्वपारिहारी निरुपाधिकेच्छा वा ३० अनधिगतानभिनाषतुष्टिः समस्तवस्तुष्वनाकांक्षा
वा ३१ पुरुषार्थसाधनसामर्थ्यं पुष्टिः ३२ देहाधिष्ठात्री ब्राह्मणादिवर्णाभिमानिनी देवता वा ३३ अतास्मिन्नादिति प्रत्ययो धांतिः ३४ अविलेशु

यादेवी कांतिर नमस्तस्यै ३५ यादेवी लक्ष्मीर नमस्तस्यै २६ यादेवी हस्तिर नमः १७ यादेवी धृतिर नमस्तस्यै १८ यादेवी।
स्मृतिर नमस्तस्यै १९ यादेवी दयार नमः ३० यादेवी तुष्टिर नमस्तस्यै ३१ यादेवी पुष्टिर नमस्तस्यै ३२ यादेवी मान्तर
नमः ३३ यादेवी धांतिरपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३४ इंदियाणामधिष्ठात्री भूतानामखिलेषु या॥
भूतेषु सततं स्पेक्षाम्ये देव्ये नमोनमः ३५ वितिरपेण पाकृत्स्नमेतद्वायस्थितो जगत् नमस्तस्यै ३६ ॥

समस्तो भूतेषु प्राणिषु इंदियाणां वाक्याणि पादया रूपस्थारव्यानां कर्म इंदियाणां शृणु स न चक्षुः श्रोत्रगमनसो ज्ञाने इंदियाणां वाधिष्ठात्री प्रहस्ति
निहस्ति कारणांतस्ये व्याप्त्ये देव्ये विभवेकस्वभावाये त्रिविधपारिच्छेदशृणु यो ज्ञानशक्त्यर्थः व्याप्तिदेव्ये उतिपादे समस्तजंतुषु व्याप्तियस्याः साचासौ
देवी चेति व्याप्तिदेवी तस्यै ३५ वितिः प्रत्यक्केतन्यंतरूपेणैतत्सत्त्वस्वजगद्वाप्यपास्थिता समस्तस्य जपतः सत्तास्फूर्तिश्चैतन्यासं बंधव्यतिरेकेता
नमेभवतीति चैतन्यव्याप्तिः सर्वे रंगा कायांश्च न्यथा चैतन्यमेव धाभावेन सत्तास्फूर्त्यो रभावात्तदशविषाणानुल्लतास्यादिति भावः ३६

राम

राम

३०

सुरैः देवैः पूर्वमभिषासुरकाले अभिषासंश्रयात् अभिमतलाभादेतोः अभिषासंश्रयेति पादे देवा विशेषां दिनेषु पूर्वकालेषु प्रतिदिनं वानोस्माकं
शुभानि मंगलानि भद्राणि सुखानि शुभानि भद्राणि निरातिशय कल्याणानि वा भद्रशतोत्र उक्तं वचनः यथा भद्रं भद्रं वितरं भगवत्प्रेम मे
मलायेति ३७ सांप्रतं चेदानीमपि याईश्वरी उद्धेतैर्देवैस्तपितैरस्माभिर्नमस्यते शृणुते भक्त्या विनया मूर्त्तयो येषां तैः नमस्यतीति नमो वारि
वरति कथञ्चित् कर्मणि ल३ ३२ एवमुक्त्वा स्तुवादिभुक्तानां देवानां स्तुवाभिभुक्तानां सितिकवित्याहः तत्र समीपप्रदेशे अथवा समस्य

स्तुता सुरैः पूर्वमभिषासंश्रयात् तथा सुरैर्देवादिने शसेविता करोतु सानः शुभहेतुराश्वरी शुभानि भद्राणि मिहं नुचापदः ३७ यासां
प्रतंचोद्धतैस्तपितैरस्माभिरीशदि सुरैर्नमस्यते यात्तस्मृता तत्त्वणामेव हंतिनः सर्वापदो भक्तिविनयमूर्त्तिभिः ३२ अ
ष्टास्तुवाच ॥ एवं स्तुवाभिभुक्तानां देवानां तत्र पार्वती स्तुतुमभ्याययौ ते ये जोह्व्या ह्यपनंदन ३६ साव्रवीता सुरास्तुभू
वद्विः स्तुतयते त्रका शरीरकोशतश्चास्मः समुद्रताव्रवीचिवा ४० ॥

पृष्टीदेवेषु स्तुवादिभुक्तेषु समस्तुतत्र पार्वती गंगायास्तो ये स्तुतुमभ्यायया विनयः अथवा अनादरेषु देवाननाहत्या गतेत्यर्थः यातः सा गंगा शोभो
र्जलमयो मूर्त्तिमवसुरशृणोति वदति ३६ शोभने भुवौ यस्याः स्तुता सुराश्च तत्र प्रदेशे भवद्विः कास्तुयते इत्युच्यते तस्याः सुराश्च स्तुताः शरीरकोशात्
अत्र मय प्राणमय मनोमय विज्ञानमयानंदमयात्मक कोषात् तालव्यशकः १ पादेशरीरावश्यां कंचुकादित्येकं शरीरावयवसमुदायादित्यन्ये ४०

देवाः
३१

समस्तैर्मिलितैः समेतैरिति वापाठः ४१ यद्यस्माच्छरीरकोशाक्रिसृतागतस्तस्मान्कौशिकीतोचंश्वेतालोकेषुगीयतेरत्यन्तयः कौशिकीति तालव्य
वशकारः सूक्ष्मव्यवहारवतः - - - - - पुनस्तु कौशेभवा कौशिकीति व्युत्पादनेष्टषोदशदित्वात्सिद्ध्यति ४२ सार्वत्र्यापार्वत्य
पि कृष्णाभूत ४३ ततो हेतोः सदनंतरं वायव्यं प्रकृष्टसौंदर्यधारयतीमं विकामं कौशिकीचंदोमुंश्च ददर्श ४४ कर्मणायमभिप्रेतिसंप्रदानमिष्यत्र कि
याग्रहाणं कर्तव्यमिष्युक्तं नैव क्रियायामभिप्रेतितस्यापि संप्रदानसंज्ञत्वात् सुभायेति संप्रदाने चतुर्थी आख्यातक्रियया प्राप्यमाणत्वात् ४५
स्तोत्रं प्रमेतत्क्रियते सुभदैरनिराकृतैः दैतैः समस्तैः समरे नि सुभेन पराजितैः ४६ शरीरकोशाद्यन्नस्याः पार्वत्यानिःश्रुतां विकामं कौशिकी
तिसमस्तैः पुनतोलोकेषुगीयते ४७ तस्या विनिर्गता यानुक्रमेण भूत्वा पि पार्वती कालिकेति समाख्याता हिमाचलकृता लया ४८ ततो
विकामं परं रूपां विधाणां सुमनोहरं ददर्श चंदोमुंश्च भूयो सुभानि सुभयोः ४९ त्वं भां सुभाय चारव्याता अतीव सुमनोहरा काप्यास्तेषु
महाराजभासयती हिमाचले ४५ नैव तादृक् चिद्विदं कौशिकी विदुः मं सायतां काप्यं सो देवी श्रुत्या तं चासुरेश्वर ४६ स्त्रीरत्नमतिचारुं
गीद्योतयंती दिशस्त्रिषा सा भूतिप्रतिद्वैतैः इतां भवा उष्टुमहेति ४७ यानिरत्नानि मणयो गजाश्वादीनि वैषम्यं लोके तु समस्तानि भांति
तादृगुत्तमं रूपां कृत्स्निदपि केन विदपि न दृष्टं एव शब्दो वधारणे न दृष्टमेवेत्यर्थः अपिशब्दश्चार्थ ४६ स्त्रीरत्नमुत्तमास्त्रा
अजहस्मि गत्वा त्रुं सकलिंगत्वं चार्चयति मणाय मंगघस्याः सा ४७ रत्नानि खजातिभेदानि मणयो वज्रादयः गजाश्वादीनि वैषम्यं लोके तु समस्तानि भांति
निभांति शोभांते सांप्रतगानि ते दृष्टे इति कविन्यासस्तत्र तद्वद्वाधाहारं विनैव योजन ४८

राम

राम

३१

गजरत्नसुमगजः समानीतः अर्थाच्चयापारिजातनामातरुः पारिजाततरुरिति मध्यमपदलोपे समसः ४८ विमानं व्योमयातं हंससंयुक्तं हंसैरुद्य-
मानं यद्वेधसो ब्रह्मणो रत्नभूतमासीत् एतन्ने आगनेरहानीतं सन्निष्ठति तादृशस्य विमानस्यानादरेणांगनस्थित्या समुदेः परमकाष्ठापात्रत्वं
सूचते कथं भूते विमानमदुते अथ वा यस्मान्न वरप्राप्तिस्तस्यैव वेधसो विमानमिहानीतमित्येतदुक्तमाश्रयं ५० महापद्मनामानिधिः कक्षा किंज-
ल्किनीमल्लाने केसरा मुकुटकेसरशृङ्गा वाददौ अथानुभं सर्वदैवास्मानि पंकजामियस्यं ५१ भंदनवरोरयमुख्यः प्रजापतेः ब्रह्मणः दक्षस्येत्यने ५२

ऐरावतः समानीतो गजरत्नं पुरंदरात् पारिजाततरुश्चापंतथेवौघैः श्वारूपः ४९ विमानं हंससंयुक्तमेतन्निष्ठति ते गने रत्नभूतमिहानीतं यदा
सो वेधसो दुते ५० निधिरेष महापद्मः समानीतो धनेश्वरात् किंजल्किनीदोचाधिर्मलामल्लनपंकजा ५१ छत्रं ते वारुणं रोहेकां च न स्वाविति
ष्ठति तथा यं स्यंदनवरोयः पुरासीत्यजापतेः ५२ हृत्पौरुत्कांतिदानामशक्तिरीशत्वयाहता पाशः सलिलराजस्य शत्रुलवपरिशुद्धे ५३ निखुंभ-
स्पाद्विजाताश्च समस्तारत्नजातयः वदिरप्पददनुभ्यमग्निशोचेषवाससी ५४ एवं दैत्यैश्च राजानि समस्तान्यात्तानि ते स्त्रीरत्नमेषा कल्याणी
त्वया कस्माच्च शृण्वते ५५

उत्क्रांतिं मरणं ददातीत्युत्क्रांतिदोहे ईशतव भ्रातुः पारिग्रहे स्त्रीकारे परिशुद्धतेनेनेति परिग्रहो हस्तववातिष्ठतीति शेषः ५३ अथौ समुदेजाता उत्पन्नाः नि-
खुंभस्य नान्यस्येत्यर्थः वाससी परिधानकवरणवस्त्रे अग्निरेव शोचंतेर्मलकरणापयोः अग्नी अग्निना वा शोचं पावित्र्यं ययोः अग्निरिव शोचं ययोरिति वा
अग्निमेतिर्मले भवतः न दह्यते चेत्यर्थः ५४ ते त्वया वक्ष्यं च उपादिता येति युक्तमेषा देशविधाना इतीयाया मपि क्वचिदादेशः ततीया उपतिरूपकमेषा
यंचा ५५

देवादी. देव्यारतिचतुर्थ्यर्षिदेवाः समीपेवा ५६ साः र्षिदेव्यारतिचसर्वचंडुंडवचनं र्हं सष्टं च कार्यं करणीयं लक्षुशीघ्रं यथास्मात् ५७ सप्त
 ३१ ग्रीवः शैलस्योत्कृष्टप्रदेशेति मनोहरं यत्र सा आल्लेतत्र गत्वा तत्तदनेन देवी सहांशुत्कटं मनोहरं वायथा मधुरयाष्ट्या गिरा प्राह ५८ त्रैलोक्य
 परमेश्वरश्च तत्सकाशं तत्समीपं प्रेषितः सत्वरं स्थाने तत्सकाशमागतं रतिकाकाक्षिवत्सकाशपदं भयं योज्यं ५९ नवाहता आशीय

अधीरुवाच निशम्येति वचः सुभः सतदा चंडुंडयोः प्रेषयामास भुयी च हतं देव्या महाशुरं ५६ रतिवेति च वक्तव्यामागत्वा वचनानाम य
 थाचाभ्येति संश्रान्तया कार्यं त्वया लक्ष्य ५७ सतत्र गत्वा यत्रातिशैलो देशेति शोभने ता च देवी ततः प्राह सहांशुत्कटं मनोहरं वायथा मधुरयाष्ट्या गिरा प्राह ५८ त्रैलोक्य
 वाच देवि देव्युः सुभः त्रैलोक्य परमेश्वरः इतो ह प्रेषितस्तेन तत्सकाशमिहागतः ५९ अवाहता तः सर्वा भुयः सदा देवयोनिषु नि
 र्जिता खिलदैत्यादिः स यदा हृष्टा भवति ६० मम त्रैलोक्यमखिलं मम देवावशात्तुगाः यज्ञभागानं सर्वा गुणानि मिष्टयक्यक्य ६१ त्रैलो
 क्यवरत्नानि मम वशान्पशेषतः तथैव गजं च तं देवं उवाहनं ६२

स्य देव्यानिषु विद्याधरादिषु निर्जिता अखिलो देव्यारयो देव्येन शृणुष्व कार्या ६० वशाः स्वाधीनाश्च ते अग्राश्च रक्षां विधायिनो वा वशागाश्च न
 गाश्चेति वा उपाश्रमि समीपे भद्रया मिष्टयक्यक्यक्यदादिभेदेन ऐंडादि रूपादा ६१ अशेषतः अशेषातिवरत्नानि वानादिदेशासिद्धानि मम वशान्
 नीत्यनुषज्यते इत्येत्यादि मिमेण योजनीय ६२ ॥ ॥

राम

राम

३१

उच्चैः श्रवसप्राप्तो वाचको स्यात्सीति मत्वर्थी याचप्रत्ययेनोच्चैः श्रवसप्राप्तमकारांतं आकाशस्थेर्दितौ कैमोरिति हरिचंशास्थदिवौकसशब्दं व्युत्पाद्य संज्ञाशब्देन
बहुव्रीहिजुर्वेति तन्मंदं मत्वर्थी पाचप्रत्ययेनैव बहुव्रीह्यर्थस्य लघ्वत्वात् ॥ तस्मात्प्रष्टोदादित्वाच्चांदसत्वाद्वाकारांततां अमुरत्वे देवं देवादनंतत्वादेवं शतं
चारयित्वाऽत्मनोरक्षार्थममरैः प्राणिपत्यसमोर्पतामित्यत्रयः ६३ रत्नभूतानि वस्तूनि प्राणिमप्येव प्राप्तानि भूतानि स्थितानि हेतुभने शोभने शोभनदेहे ६४
अस्मदोर्दयोश्चैकस्मिन्नपि सुभवेयमिति बहुवचनं अन्यासुरसाहेत्येन वा उपागच्छाश्रय ६५ भजाश्रय उरुविक्रमविक्रमातिशयभाजं चपलस्व

हीतोदमथनोद्गतमश्नन्तं ममासुरैः उच्चैः श्रवससंज्ञं तत्प्राणिपत्यसमोर्पितं ६३ यानि चान्यानि देवेषु गंधर्वैश्चरितेषु च रत्नभूतानि भूतानि
तानि मप्येव शोभने ६४ स्त्रीरत्नभूतां त्वां देविलोके महेतयं सात्वमस्मानुपागच्छय तोरत्नभुजो वयं ६५ मां वाममानुजं वापि नि सुभ
मुरुविक्रमं भजत्वं चंचलापांगिरत्नभूता सि वैयतः ६६ परमेश्वर्यमवलं शास्त्रसोमपरिश्रुता एतद्बुद्ध्या समालोच्य मत्परिश्रुतां व्रज ६७
इत्युक्ता सा तदा देवी गंगीरांतः स्मिता जगौ उगभिगवती भजापये दधार्यते जगत् ६८ श्रीहैमुवाच सत्यमुक्तं त्वयानात्र मिथ्या किंचिच्च
योदितं त्रैलोक्याधिपतिः सुभो नि सुभश्चापि तादृशः ६९ ॥

भावौत्रपांगौ यस्याः वैप्रसिद्धौ ६६ प्राथमेशति नित्यं परस्मैपदित्वाद्यद्यसंगते तथाप्यंतर्भाविण्यर्थत्वात्कर्मण्यत्मानेपदे मयात्वमैश्वर्यं शपयितव्यासीत्यर्थः
मत्परिश्रुता तदाश्रयताम् ॥ एतद्बुद्ध्या तः कारो न समालोक्य विचार्य मत्परिश्रुतां ममपत्नीत्वे ६७ गंगीरांतः श्रुभ्यंतरे स्मितमीव हास्यं यस्याजगौ उवाच
भगवती अतित्यमाहात्म्या विशेषणत्रयमत्यंतोत्कर्षप्रतिपादनाय ६८ अत्र स्थाने गुणवर्तने वा मिथ्या किंचित्तदोदितमिति सत्यतायादादौ प्रतिपाद्यते ६९

देवीटी
३३

किंत्विति वाक्यांतरां मे अत्र स्थाने परिग्रहे वा वत्सं कल्पितं तन्निश्चयं कथं क्रियते अपि तु न क्रियते इत्यर्थः अलबुद्धित्वादिति परिहासोक्तिः ७० का प्रतिज्ञेत्याकां
दायामाह संशयमव्यतिरिक्तं प्रकारेण जयति अभिभवति संशयमे वलदर्थवदभिमानं शमयति प्रतिबलः समानसामर्थ्यः सर्वपूर्वाभावे सतीति भावः
७१ तन्नस्मादत्र सुभयागच्छतु विवाहं करोतु किंचिरेण विलंबेनाललघुमनोसंप्रयास्यात् ७२ हे देवित्वमवतितागर्वितास्मद्वा ददर्शनीसिमम

किंत्वयत्प्रतिज्ञातं मिथ्याता क्रियते कथं पूजतामल्यबुद्धित्वात्प्रतिज्ञाया कृतापरा ७० यो मां जयति संशयमेयो मे दर्पव्ययोरिति यो मे प्रति
बलौ लोके समे भर्ता भावेति ७१ तदा गच्छतु सुभो वनि सुभो वामहासुः प्राजित्वा किंचिरेणावपातिं शुक्ला तु मे लघु ७२ हता उवाच ॥
अवतितासि मे वत्सं देवि इह मया यतः त्रैलोक्यैकः पुमांस्तिष्ठेद्ये सुभानि सुभयोः ७३ अन्येषामपि देवानां सर्वदेवानां वैश्वं धि ति
ष्ठितं सुखादेवि किंपुनः स्त्रीत्वमेकिका ७४ इंद्राद्याः सकला देवास्तस्यैषां न संशयो सुभादीनां कथं तेषां स्त्रीप्राप्त्यस्यति संमुखं ७५

यतः एवं मां हरे त्रैलोक्ये सुभानि सुभयोः पुरः कपुमांस्तिष्ठेन्न कोपीत्यर्थः ७३ हे देवि संशयमे सर्वदेवाश्च तेषामपि देवानां संमुखानतिष्ठित्वमेकास्त्री किं
पुनः किं भरणसे एकिका एका किं कृतायां स्वार्थे वाकः ७४ येषां सुभादीनां संशयमे इंद्राद्याः सकला देवानां तस्य तेषां स्त्री संमुखी कथं प्रस्यति ७५

राम

राम
३३

सात्वंमयेवोक्तासतीसुंभानिसुंभयोः समीपंगच्छपश्चात्केशाकर्षणेननिर्धृतगौरवस्याः सामागमिष्यसिअपितुगमिष्यस्येव ७६ एवमेतदित्यु
पहासोक्तिः एतच्चदुर्कैरवमेवसत्यमेवसुंभोवलिष्टः निसुंभश्चापिबलवानेवपरंतुकिंकरोमियस्मान्मयाप्रतिज्ञाविश्रुताविहिताः ७७ यद्यस्मा
दाहतः सयत्नः सरमयायद्यदुर्कैरतत्सर्वमादितोमूलादारभ्यासुरेडायकथयसचयुक्तंनदिष्टथाकरोन्नित्यन्वयः ७८ इतिश्रीपरमहंसरामाश्च

सात्वंगच्छमयेवोक्तापार्श्वसुंभानिसुंभयोः केशाकर्षणनिर्धृतगौरवामागमिष्यसि ७६ श्रीदेवुवाच एवमेतद्वलीस्वभोनिसुंभश्चा
पितादृशः किंकरोमिप्रतिज्ञेयंयदनालोचनात्कृता ७७ सात्वंगच्छमयेवोक्तंयदेतत्सर्वमाहतः तदाचक्वासुरेडायसचयुक्तंकरो
तुतत् ७८ इतिश्रीमार्कंडेयपुराणोमावर्णिकेमन्वतरेदेवीमाहात्म्येदृतसंवादोनामपंचमोऽध्यायः ५ त्राणीरुवाच इत्या
कर्णिवचोदेव्याः सहजोमर्षश्रितः समाचक्षुसमागतदैत्यराजायविस्रगत १ तस्यहतस्यतद्वाक्यमाकर्ण्यसुराहतः सजो
धः प्राहदैत्यानामधिपंध्रप्रलोचने १ हेध्रप्रलोचनाशुत्वंस्वसैन्यपरिवारितः तामानयबलाहुषां केशाकर्षणाविद्वला ३

माविरतितायां देवीमाहात्म्यटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ सहजोदेव्याइतिवचश्चाकर्ण्यमर्षश्रितः कोपव्यासः समागतदैत्यराजायविस्रगतसमाचक्षु
कथितवान् १ असुरादृशुंभस्तस्यहतस्यतद्वाक्यमाकर्ण्यक्रोधयुक्तः सरदैत्यानामधिपमेनानाधंध्रप्रलोचननामानमब्रवीत् १ हेध्रप्रलोचन
वशीघ्रंस्वसैन्यपरिवारितः सर्वलताजांदुःशीलांकेशाकर्षणेनाकुलीकृतोऽत्रानय ३

देवी
३४

तस्याः परित्राणां ददाति एवं भूतो यदि कश्चिदपरः उन्निष्ठते समीहते उदायसजीभवति सहंतव्यः अमरोयहोगंधर्वो वाभवतु तदोर्ध्वकर्मणां ज्ञा-
त्मनेपदं ४ ततो नंतरं सधुप्रलोचनो देवस्मै सुभेनादिष्टः सत्रसुराणां सहस्राणां षष्ठाहृतो दुर्तसत्वरचचाल ५ सधुप्रलोचनः तौ हि
मादिशि स्वरेवर्तमानां दृष्टोच्चैः स्वरेणागादमिति जगादोच्चैः हे देवित्वं सुभनि सुभयोः समीपं प्रयाहि मूलमात्यंतिक श्रेष्ठे स्थितिनामशासना
न ई चेद्यदि भवती प्रीत्या मम स्वामिनः समीपं नायास्यसितत एषो ह मिति सावले पौक्तिः अद्योदानी मे व बलान्न्यां केशाकर्षणा विह्व

तत्परित्राणां कश्चिद्यदिवोन्निष्ठते परः सहंतव्यो मरो वापियहोगंधर्व एव वा ४ अशीरुवाच तेनाज्ञप्तस्ततः शीघ्रं मे देवौ
धुप्रलोचनः क्तः पश्या सहस्राणां मसुराणां दुर्तपयो ५ सहस्राणां ततो देवी तु हिना चल संस्थिता जगादोच्चैः प्रयाहीति भू-
तं सुभनि सुभयोः ई तचेत्प्रीत्याद्य भवती मद्रत्नरिमुपेयति ततो बलान्नयाम्येष केशाकर्षणा विह्वलां ७ आदेव्युवा-
च दैत्येश्वरेण प्रहितो बलवान्बलसंयुतः बलान्नयसिमामेवं ततस्ते किं करोम्यहं ८

लानयामि एतच्च दृष्टयोगेन यामासुन्नमः पुरुषः यदुक्तं अस्मद्बलः कचिच्चैव मेतस्त्रिंशविभाषया दैव्या करणमाणि क्यमवददोहिती पतिः
। पश्यतां धन्विनां चापं सर्वपां नरपुंगवाः आदाय चैहिती रत्नमेषा गच्छामि लीलया ७ हे देव त्वं दैत्येश्वरेण सुभेन प्रेषितो बलवान् सामर्थ्य-
वान्बलमौरसे सैन्ययुक्तः विशेषादप्यसौ परासंयादिमां बलात्कारेणो वंसयसितत्किं करोमि किमपि कर्तुं न शक्नोमि त्वां हनिष्यामीति भा-
वइति ८

राम
राम
३४

सोमुरोध्रप्रलोचनोदेवसुक्तोदेवीप्रतिधावतिस्म ततःसाग्रंवि काहंकारेणैवतंभस्मचकारेण्यत्रयःभस्मसादितिपाठेभस्मस्वरूपमित्य
र्थः १० महोसैन्यसेनासमुदायःकर्त्तृसायकैःशैःशक्तिभिःपरश्वधैःऊठारेअकर्मभूतांदेवीववर्ष अथध्रुवलोचनेभस्मीकृतेसातेक
चिदंवि केतिप्रथमांतपाठः १० ततोनेतरंदेव्यावाहनःकोषात्कैषितकेसरः पपाताप्रविशत्वात्यतेइतिनाहनः। बहुलोकैःकर्मणिल्युइस्व

अपीरुवाच इत्युक्तःसोम्यधावन्नामसुरोध्रप्रलोचनः हुंकारेणैवतंभस्मसाचकारांवि काततः १० अथऊहंमहोसैन्यमसुरा
णांतथांवि कां ववर्षसायकैःलीक्षोत्तथाशक्तिपरश्वधैः १० ततोधुतसदःकोषात्कृत्वानादंसुर्भैरवं पपातासुरसेनायांसि
होदेव्याःस्ववाहनः ११ कांश्चिक्काप्रहारेणादेन्यानास्येनचापरात्र आक्रम्यचरणोनान्यासजघानमहासुरात्र १२ केषांचित्ता
ठयामासजखैःकोष्ठातिकेसरी तथातलप्रहारेणाशिरांसिकृतवानृथक् १३ विच्छिन्नबाहुशिरसःकृतास्तेनरणाजिरेपपोचरु
धिरंकोष्ठादन्येषांधुतकेसरः १४

अनन्यमाधारणोवाहनःआनर्वादित्वानुस्त्वं ११ अधोणाधरकायेनाक्रम्यातिक्रम्यातिक्रम्यआक्रान्ताधरणोतिक्रान्त्याः तत्राधरकायेनया
क्रान्तिलयाजघानेत्यर्थः १२ कोष्ठातिदृढमध्यानि तदुक्तं। कोष्ठंऊहोऊशालेचमंदिरावैयवेनितइति कैसरीसिंहःतलप्रहारेणाचपे
प्रहारेण ततोविस्तृतांगुलिःकरः १३ कोष्ठादितिल्यज्ज्ञापेपंचमीउदंविद्वार्यरुधिरंपीतवानित्यर्थः १४

दुर्गा-टी ३५ महात्मनामहोत्साहेन १७ देव्यातंनिहतं देव्याः सिंहैः समस्तं सैन्यं दक्षयितं च शुक्लाक्षयितमिति तारकादित्वादिन च अथवा सयं करो
नीत्यर्थेण च ततो निष्ठातो पूर्वैर्नौ १७ गच्छत इति छंदो उरो धादु स्वारलोयः यत्पयादादित्वे एव बहुवचनं गौरव प्रतिपादनाय प्रत्ये
कं वा इतरासुरसाहित्येन वा गच्छतमिति वा पाठः १८ केशोच्चितिकेशाकर्षणं कृत्वा बद्धा वा समानीयतामिति शक्तनेन संबंधः वः इति

क्षणेन तद्वलं सर्वं दक्षयंतीतं महात्मना तेन केशरिणा देव्यावाहनेनाति कोपिना १७ कृत्वा तमसुरं देव्यानिहतं भूषलोचनं ॥
वलं च दक्षयितं कृत्वा देवी केशरिणा ततः १६ कुकोपं देव्याधिपतिः सुंभः प्रस्फुरिताधरः आज्ञापयामास च तौ चंडौ महासुरौ
१७ हेचंडहे सुंडवलेर्बहुभिः परिवारितौ तत्र गच्छत गत्वा च तौ समानीयतां लघु १८ केशोष्ठाकृष्य बद्धा वायदिवः संशयो
गुधितदशेषा गुधैः सर्वैरसुरैर्विनिहृत्यतां १९

बहुवचनं पूर्ववद्यारवोपवापिति वा पाठः यदिवो युष्माकं गुधिसं ग्रामविषये प्रायोजे तुं न शक्येति संशयस्तदा क्रमशो स्वहोपादि
गुहधर्मपरित्यज्य अशेषैः समस्तैरागुधैः सर्वैरसुरैर्विलिन्वा विनिहृत्यतां तावतां १९ ॥ ॥

राम

राम

३५

तस्याहतायां ताडितायां सत्यां यदि मा मृता स्यात् तदा तां गृहीत्वा शीघ्रमागम्यतां यदि न मृता स्यात् तदा तां बद्धा गृहीत्वा शीघ्रमाग-
म्यतामित्युच्यते अथ वा समानीयतामित्यादिना बंधनपूर्वकमानयनमुक्तं यदीत्यादिना शीघ्रमागम्यतामित्यनेन हननपक्षोक्तः
तयोः श्रेयानित्याकांक्षायां पूर्वोक्तो बंधनपूर्वकानयनपक्ष एव श्रेयानिति निवारयितुमाह बद्धा गृहीत्वा तां मिति अथ वा हननधोनु-
गत्यर्थः तथा चाशेषा युधप्रहारवशादहतायां भूमौ गतायां तस्यां तां गृहीत्वा बद्धा शीघ्रमागम्यतामित्यर्थः अस्मिन् च बद्धा समानीय

तस्याहतायां दुष्टायां सिंहैर्विनिपातिते शीघ्रमागम्यतां बद्धा गृहीत्वा तां मथांबिकां २०
इति श्रीमाशवनि के मन्त्रे रे देवी माहात्म्ये धृष्टलोचन बधो नाम षष्ठोऽध्यायः ६

तामित्युक्ते युद्धमभ्येक्यं मा बंधनीयेति यदि वः संशयस्तदा शैवेरित्यादिना बंधनोपयोगि हननं बंधनोपायतपोपदिश्यते न प्राणावियो-
गपर्यवसायितयेति मेतर्वा अथ यदि वः संशय इत्येवमथ शत्रो योजनीयः चेत्तु बंधनपूर्वकानयन- - देहवता- - - तत्राप्यसामर्थ्य-
पुनर्बह्वानयनं पक्षोत्तर- - - दुव्यत इति वदति तन्मदं बंधना- - - येषां हननमुद्दिष्टं हननेऽप्यसमर्थानां हननात्कठिनत्वं- - - नोपदेश-
स्य व्यर्थत्वात् २० इति श्रीदेवी माहात्म्ये टीकायां षष्ठोऽध्यायः ६

ततो नंतरं चंद्रमुज्जै पुरोगमो येना ते दैत्या आदिष्टाः संतोपयुः प्रतस्थिरे किं भूताः गजचरगारयपदातिशर्ता बहलं तेनोपेता मुक्तामयो हर्ता प्रहारा
१ शैले उमाहिमाचलस्य शृंगे सिंहस्योपरि व्यवस्थिता मित्यत्रयः कोचनस्य सुवर्णस्येदं कोचनं तस्मिन् विकारार्थं तु निर्यं बह्वशरो देव्यति
मय उवस्यात्न आत्मा १ ते देवा रयस्तां दृष्ट्वा समातुं उद्यमं चक्रुः उद्यताः उक्ता हि नः यही तु तस्याः समीपे गच्छंति ३ ततः यश्चादं विंकाता नरीयति उच्यते

अपीरुवाच आज्ञाप्तास्ते ततो दैत्याश्च उमुं उमुं सेनायाः चतुरंगबलं पोताय पुरमुद्यता मुधाः १ दृष्टुं स्ते ततो देवी प्रीतिवद्वा मां व्यवस्थितां सि
हस्योपरि शैले उमुं गे सहति कोचने २ ते दृष्ट्वा तां समादानुमुद्यमं चक्रुः उद्यताः आरुह्य चापासिधराते स्तथा येन तस्मै पगाः ३ ततः को
पंचकारोश्चै रं विंकाता नरीयति कोपेन चास्यावदत्तं मधीवर्णमभूत् ४ मुकुटी कुदिलान्नस्याललाटफलकादुतं कालीकराल
वदना विनिष्क्रान्ता सिपाशिनी ५ विचित्रखट्वांगधरा नरमाला विभूषणा दीपिचमं परीधाना मुक्तामं सोति भूषणा ६ अतिवि
स्मारचदना जिह्वा ललन भूषणा विमशारक्तनयनाना दाक्षरितं ह्युखा ७

रत्नार्थं कोपंचकारतदा स्यावदत्तं कोपेनां जना प्रमासाह ४ तस्या देव्या मुकुटी चारौ शस्त्रलाटफलकादौ रमुखी खड्गपाशधनुः कराली नामा देवी
तद्वर्णो विनिर्गता ५ विभूता देवी विचित्रखट्वांगधरा खट्वांगमा मुधा विशेषस्तद्वारयतीति नरा ह्येन पुरुषशिरां मुच्यंते तेषां माला विभूषणा य
स्याः सा हीपि चित्रकंचमं परीधानं चासः स्थाने यस्याः सा मुक्तामं सेनत्वगस्थिभूजत्वात् महारौड ६ निभूगे अगाधे आरक्ते नेत्रे मस्याः साना देना देना
शरितानि हि द्विज्ज्वानियवासा ७

राम

राम
३६

साकालिकामहासुराद्यातयंतीसतीत्रासुराणां दैन्यानां सैन्यवेगेन शीघ्रमभिपतिता यत्र चोरादिकः पतित्वा तद्वलमभक्षयत् ८ पार्श्व
 ग्राहः पाश्चात्यासन्ननिषणः शृङ्गशयाहोयासननिषणः योधिर्महत्तारोहिभिः सहद्यंदाभिः समन्विता न्वारणानेकहस्तेन मुखे विप
 त् ९ तथैव तेन प्रकारेणैव योधमश्ववारंरुगैः सह रथं सारथिना सह वक्त्रे निक्षिप्यतिभयानकं यथा स्यात् तथा चर्वयंती सती केच कंसा
 ज्याहेति संबंधः कश्चिच्चर्वयत्यतिभैरवमिति पाठः तत्र वक्त्रे निक्षिप्य दशनैश्चर्वयति संबंधः वर्तमाननिर्देशस्तु भूतवदधिगंतव्यः चर्वित

सावेगेनाभिपतितायातयंती महासुराः सैन्यतत्रसुरारणामभक्षयततद्वलं ९ पार्श्वग्राहं शृङ्गशयाहोयधंदासमन्विता रसमादाये
 कहस्तेन मुखे विक्षेपवारणात् १० तथैव योधासुरगैरथं सारथिना सह निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्वयत्यतिभैरवं ११ एकं ज्याहकेशो
 बुध्रीवायामथ चापरं पादेनाक्रम्य चैवान्यासुरसान्धारपोथयत् १२ तैर्मुक्तान्यथ शस्त्राणि तथा स्वाणि मल्लमुहैः मुखेन काली जग्रहे
 दशनैर्मथितान्यापि १३

वतीश्चर्वयदिति वाचर्वयतीति पाठस्तु मुखे इति भाति ११ अपरं च ग्रीवायां कंवेज्याहचरणद्यातेनान्यमाक्रम्य वक्षसां मम पोथयत् आलो
 डितवती पोथहिंसायां योधं नुंसौरित्यत्र योधमित्येकवचनं जात्यभिप्रायेण कश्चिन्नुतथैव योधासुरगैरित्यादौ बहुवचनोत्पादः कश्चित्कः
 कल्पित इति भाति १२ शस्त्राणि शरादीनि शस्त्राणि शरादीनि शस्त्राणि समंत्राणि ब्रह्मस्त्रादीनि मुखेन कृत्वा साप्रथमं ज्याहदेवी पश्चात्कर्ष
 भूतग्राहकाक्रोधेन कराम्भूतेर्दत्तैर्मथितानि १३

महासिंहमहाखड्गं अथा योद्यम्यहमिति रोषोक्तप्रकारः अथवाहं हनुं नैरुक्तो वरो नाशः उक्तं च भाष्यकारेण वर्णागमो वर्णाविपर्ययश्च द्वौ चापरो वर्णाविकारनाशौ धातोस्तदर्थं निशयेन योगस्तदुच्यते पंचविधे निरुक्तमिति अस्पृचं स्पृशिरः केशेषु गृहीत्वा तेन पूर्वयितेनासिनासिनाच्छिनत् केचिन्महासिंहं अथायारुह्योतिवदंति तन्मंदं पूर्वमनुक्तस्यासेतेनासिनेति तच्छब्देन परामर्शस्यानुपपद्यमानत्वात् येनासिनासहललाटफलकादुत्पन्नास्तेवासिनेति तच्छब्देन परामर्शसमर्थयते तदपि मंदं अतिव्यवहितस्य तच्छब्दे

उत्थापय महासिंहं देवीचंडमधावत् गृहीत्वा चास्पृशिरस्तेनासिनाच्छिनत् २० अथ मुंडोभ्यधावत्तादृष्ट्वा चंडं निपातितं तमप्यपातयद्मौखद्वंगाभिहतैरुषा २१ हतशेषंततः सैन्यं दृष्ट्वा चंडं निपातितं मुंडं च मुहावीर्यं दिशो भेजे भयानुर २२

नपामर्षयोगात् काल्पाः सिंहोवाहनमेव न भवति अतोऽस्याः सिंहारोहणोक्तेः समर्थयितुमशक्यत्वाच्च अतएव महासिंहमुत्थाप्यति अंतर्भूतयापिकेषां चिद्याख्यानं मनुष्यवन्नमिति अथ वोत्थायोद्यमं कृत्वा देवीचंडमधावत्सकथं भूते महासिंहमिव विक्रमशालिनमिति त्रैलोक्ये निदर्शः उपमेवतिरोभूतं रूपकमिथ्यते इति महासिंहेति पाठः महासिं उत्थापयद्वा इति कृत्वा २० निपातितं अर्थादेव्या तमप्यपातयद्मौसा तज्जगदिहो रूषति कचित्पाठः तत्र सारखड्गेन हत्वा पातयदित्यर्थः २१ चंडं मुहावीर्यं मुंडं च विनिपातितं दृष्ट्वा ततो हतशेषं भयेन व्याकुलं सदिशो

२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

दुर्गा-टी
३८

मुंडमेवचेत्यत्र मुंडशब्देन मुंडस्य मुंडमवयवत्वं दणायोच्यते प्रचंडो ह हासो महासः तेन मिश्रं संपुक्तं यथा स्यात् तथा भ्येत्य प्रचंडा ह हासमि
श्रं चंडिकां प्राह १३ अत्र मुह्यते इत्यत्र यः महापश्यति रूपकामि प्रायेण उपहृतौ उपहारी कृतौ १४ तौ चंडमुंडौ महासुरौ आनीतौ दृष्ट्वा क
ल्याणीकल्याणकारिणी वंदिकाललितं सविष्णुसंकाली देवी पशुवाच १५ चंडं च मुंडं चेत्यत्र अवयवत्वं दणायोच्यते मुंडयोः शिरसी उच्यते

शिरश्चुंडस्य काली च गृहीत्वा मुंडमेव च प्राह प्रचंडा ह हासमि अत्र भ्येत्य चंडिकां १३ देव्युवाच मया तावन्नोपहृतौ चंडमुंडौ महापश्य ॥
मुह्यते त्वयं मुंभं निमुंभं च ह निष्ठासि १४ अघीरुवाच तावानी गौतमो हृष्टा चंडमुंडौ महापश्य उवाच काली कल्याणी चंडिकाल
लितं च चः १५ यस्माच्चंडं च मुंडं च गृहीत्वा त्वमुपागता चा मुंडेति ततो लोके ख्याता देवि भविष्यसि १६ इति श्री मार्कंडेय पुराणे सा
वर्णि के मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये चंडवधो नाम सप्तमोऽध्यायः ७ अघीरुवाच चंडं च निहते दैत्ये मुंडं च विनिपातिते बहुलेषु च सैन्येषु
हपितेषु सुरेश्वरः १ ततः कोपपराधीन वेताः सुंभः प्रतापवार उद्योगं सर्वसैन्यानां दैन्यानामादिदेश ह २

चा मुंडेति प्रबोद्धा दौ ज्ञेयं १६ इति श्री देवी माहात्म्य टीकायां सप्तमोऽध्यायः ७ तुल्ययोगता प्रतिपादनार्थं चकार दयं बहुलेषु सैन्येषु तयो र
थात्तद्व्यतिष्ठिते धितितारकादित्वा दित्तं च अथ चाक्षयशक्तात्करोति तदा स श्रेयति लिचतौ निष्ठा १ कोपपराधीन सस्वतं च चेनो यस्य शत्रो
रधीन चेनो यस्येति वा दैन्यानां न्यानि सर्वाणि सैन्यानि तेषामित्यत्र यः सर्वसैन्यानामिति दैन्यानां वा विशेषणं उद्योगमुद्यममादिदेशात्तवा श्रेति
पादप्रसंगो १

राम
३८

सर्वबलैः सहितो दैत्यानिर्घातुषडशीतिः प्रधानभूता उदायुधाः उद्यतास्त्राः कंबूनां कंबुनामिदैन्यकुले ज्ञानानां चतुरशीतिः चतुर्भिराधिकाश्च
 शान्तिः चतुरशीतिरिति पाठे आ - - अधिकार्यः कुलो नीत्यत्राग्रिमल्लोकगतमत्रापि संबध्यते सिंहावलोकन्यायेन अथवा कंबूनां हस्तिनां
 दैत्या हस्तियोद्धार इत्यर्थः तदुक्तं कंबुस्साखरवगजयोः ३ कोटि वीर्याणि कोटि वीर्यकुलोद्भवानि हंता दानि कुनिधोऽप्राणां भूषवशभवानां
 ४ कालकाः कालवंशजाः कालकनामानो वा दौर्द्धदाः दुर्हदवंशजाः दौर्हता इति पठिदुर्हतेरपत्यानि दुर्हतकुलसंभवा कामौर्या सुरवशपाः

अथ सर्वबलैर्दैत्याः षडशीतिरुदायुधाः कंबूनां चतुरशीतिरित्युक्तं स्वबलैर्हताः ३ कोटि वीर्याणि पंचाशदसुराणां कुलानि वै शतं
 कुलानि धोऽप्राणां निर्गच्छंतु ममाज्ञया ४ कालका दौर्द्धदामौर्याः कालकेयास्तथासुराः युद्धाय सज्जानिर्यातु आज्ञया त्वरिता मम ५
 इत्याज्ञया सुरपतिः सुभो भैरवशमनः निर्जगाम महासैन्यसहस्रैर्बहुभिर्हतः ६ आयांतं चंडिका दृष्ट्वा तसैन्यमतिभीषणं ज्यास्वनेः स
 कालकेयाः कालकाया अपत्यानि स्त्रीभ्यश्च कुसजाः मसामयीकाः सन्नहाश्च त्वरिताश्च संतः निर्यात्वा ज्ञयेत्पुत्रं रयामास धरणी गगनांतरं ७
 धिर्न भवति अवि वहितत्वात् ५ असुरपतिः सुभो दैत्यदत्तादिपत्तयं बहुभिर्महोसैन्यसहस्रैर्हतः महान्तिसैन्यानि सेनासमुदापास्तेषां सहस्रैः
 भैरवसुगंशमनमाज्ञाय स्पदारुणादेशः ६ आयांतमागच्छते सुभं दृष्ट्वा किं भूतं तन्मूर्खं पश्य सः तसैन्यसंततसैन्यं अथवा यांतं सुभं तसैन्यं च
 दृष्ट्वा तिचकाराध्याहारेण योजनीयं आयातमिति पाठे याथापाठे इत्यस्मात् न पुंसके भावे क्तः धरणी गगनयोरे मध्यं गतानि नो दे रो द सी सुरयामा
 स ७

दुर्गाष्ट
३५

चान्तापुर्मनेकवारमित्यर्थः अवि काचतासिंहकृतावादा उपचं हयदवर्धयत इदित्तद्वो छंदस्य माद्योगोपीति छांदसः अडागमाभावः
धनुर्ज्येति स्वभावव्यापनमात्रं ज्ञापदेनैव धनुर्गुणप्रतीतेः धनुर्जादानां निनादे राशिरितं दिशं मुखं यथासा निनादेर्निजनादेः भीषणोः शत्रुभ
यानकैर्जिग्येजितवतीनादानित्यत्रयः आत्मनेपदं छंदसं अथवा नादाश्रितदिशुखापिकात्ती देव्या धनुर्ज्यासिंहघंटा नानिनादेर्जिग्ये इति
कर्मण्यपात्मनेपदं ७ ततः कालाविसारिताननासताभीषणौर्निनादेः जितमिति जगौ धनुर्वसिंहस्य घंटानां च निनादेः परितदिशुखं यथासा
१० चतसृणां दिशं समाहारश्चतुर्दिशं आबंतादिश शब्दासाधनीयमन्यत्र चतुर्दिशिति स्यात् दिशुविदिशुवेत्यर्थः सरोषैः सजोषैर्देत्यस्यैवे
ततः सिंहो महानादमतीव कृतवान् उप घंटास्वनेन तेनादमं वि काचोपचं हयत ८ धनुर्ज्यासिंहघंटानां नादाश्रितदिशुखा निनादेर्भी
षणोः कालाजिग्ये विसारितानना ७ तं निनादमुपश्रुत्यैवेत्यस्यैवैश्चतुर्दिशं देवीसिंहस्य कालासरोषैः परिवारिताः १० एतस्मिन्नंतरे
भूपाविनाशाय सुरदिषां भवापामरसिंहानामतिवीर्यबलान्विताः ११ अस्मेशगृहविष्णुनांतथेदस्य च शक्रयः शरीरेभ्यो विनिष्क्रम्यत इपे
वामिंहः परिवारितो वेष्टितः कालाच परिवारितेति लिंगव्यत्ययेन योज्यं परिवारितेति क्वचित्पाठः सरोषैरिति स्थानेश ७ अंठिकां ययुः १२
रोद्यं रिक्किचित्पाठः ११ हेभूषेतस्मिन्नंतरेः वसरे समरे समये दैत्यानां विनाशायामरसैन्यानां भवापो दयाघ्नमरसिंहानाममरश्रेष्ठानां भवाय संपदे
च ईशः शिवो गृहः कार्त्तिकेयः विष्णुशब्दोत्र वराह नरसिंहावपि संगृहीते तेजः सामर्थ्या विताः स्वावतिरेकिणो देवताः अस्मादीनामेव शरीरेभ्यः स
काशादिनिष्क्रम्यत इपेर्वास्मादिसदृशाकारैरेव साहाय्यार्थं चंडिकां भगवतीं ययुः ११ एतदेव प्रकट्यन्नाह ॥

राम

राम
३५

पथाभूषणवाहनंभूषणवाहनानतिक्रमेणतद्वत् तथाविधायस्यब्रह्मादेर्यादृशंरूपंपद्मवाहनंतत्सर्वंप्रतिपद्यतस्यश
क्तिरसुरान्योदुमाययाचित्यर्थः १३ तदेववाकुरुते अग्रेउपरिअहसूत्रंजपमालिकाब्रह्माणंअनिनिगच्छतीतिब्रह्माणध्यातृनाम

यस्यदेवस्ययद्रूपंयथावाहनभूषणं तद्देवहितव्यक्तिरसुरान्योदुमाययो १३ हंसयुक्तविमानस्यासाक्षसूत्रकमंड
लुः आयाताब्रह्मसाःशक्तिर्ब्रह्माणीसाभिधीयते १४ माहेश्वरीवृषारूढाविश्वलवरधारिणी महाहिवलयाप्राप्तांचंड
लैरवाविभूषणा १५ कौमारीशक्तिहस्ताचमयूरवरवाहना योदुमभ्यायद्यौदेत्यानंविकागुहर्षिणी १६

नेकार्यत्वात्कर्मण्यतोब्रह्माणी १४ वरशङ्खःश्रेष्ठवचनःमहाहामहासर्पौअनंततद्वत्कौकंकारोयस्याः साप्राप्ताप्रवती १५ कौमा
रीशक्तिःअंविवाविश्वमाताकार्तिकेयरूपधराशक्तिर्हस्तेयस्याः पुराणार्थेभ्यःपरनिष्ठासप्तम्योप्रधानमयूरारूढादेत्यान्योदुम
भ्याययो १६

देवीश

४०

यज्ञवाराहं यज्ञेनोपलक्षितं वाराहं तदुक्तं वेदपादेषूपदंष्ट्रः कुरुहस्तश्चितीश्वरः अग्निजिह्वादीर्घरोमात्रस्य शार्पो महातपा इति होर्यशक्तिरि
त्युच्यः वाराहो वाराहकायं मूर्तिधारयतीति शंखः पां वजन्यः शंखं मुदशतं यदा कौमोदकी शार्ङ्गं गविकारभूतं धनुर्धनुषः साहचर्यादौ णोप्यत्रो
हनीयः त्वज्ञो नंदकः एते हस्ते मस्याः ननु वैष्णव्याः शक्तेश्चतुर्भुजत्वात्कथं षडायुधधारकत्वेन षड्बाहुत्वमुच्यते इति चेन्न वामपुराणादस्या षड्बा
हुत्वमाप्रतीतेः तथा च श्रूयते बाहुभ्यां गरुडाग्रदाशं खचक्रगदासिनी शङ्खबाणधराजाना वैष्णवीर्यशालिनी बाहुभ्यामिति पुराणाण

तथैव वैष्णवी शक्तिर्गरुडोपरिमंस्थितां शंखचक्रगदाशार्ङ्गखड्गहस्ताभ्युपाययौ १७ यज्ञवाराहमनुलेख
पंयाविभ्रती हरेः शक्तिः सा श्रूययौ तत्र वाराहो विभ्रती तनुं १८

ते तदाष्टबाहुत्वमन्यथा षड्बाहुत्वे अष्टबाहुत्वपक्षे खड्गमाहचर्याद्यमेहिनमपि न विरुध्यते तथाप्येकबाहुरिक्तत्वे दोष इति चेन्न माहेश्वर्यादावेकायु
धधारिकत्वोक्तेरपरबाहुरिक्तत्वस्य दोषत्वानंगीकारात् अथ वौशार्ङ्गश्च शङ्खः शोभनवचनः खड्गविशेषणतया योज्यस्तथा च त्वार्ये वा युधानी
ति चतुर्बाहुत्वे न विरुध्यते शोभने चतुर्षि शार्ङ्गश्चातके च गजे तथेत्युत्पत्तिनी अथ वाष्टंगशब्दोच्यते वाचकः तथा च तद्विकारमुष्टिमुक्तः आवर
णोणे वा शार्ङ्गस्य युक्तः अथ वा धनुर्मुक्तः स्वर्ग एकस्मिन्करे १८

राम

राम

४०

नारसिंहाशक्तिर्नारसिंहस्यमहेशशरीरेविभ्रतीसदानांकेसराणांस्कंधदेशंचलानांचआसमंतातयःक्षेपःआक्षेपेनताउनेनवातेनक्षिप्राइतस्ततः
पातिताधेरितावानहजराणांसंहतिःप्रकरोययासा १५ तथैश्वर्याशक्तिवज्रायुधधारिणीऐरावतश्लेष्टितानेत्रसहस्रवतीयथादेवेन्द्रस्येवेन्द्र
पधारिणीआगता १० ईशानोमहादेवोदेवशक्तिभिर्ब्रह्माणादिभिःसमभिःपरिवृतोवेष्टितोममधीन्यारुत्वाअसुराहन्यतासितिचंद्रिकाकौशि

नारसिंहावृत्सिंहस्यविभ्रतीमहेशंवपुः प्राधातत्रसटाक्षेपक्षिप्रनक्षत्रसंहतिः १६ वज्रहस्तातथेवेन्द्रागजराजोपरिस्थिता शामासहस्रन
यनायशशक्ततथैवसा १० ततःपरिवृतस्तमिरीशानोदेवशक्तिभिः हन्यतामसुराःशार्धंममधीन्यारुचंछ्रितिकां ११ ततोदेवीशरीरात्रु
विनिष्क्रान्तातिभीषणा चंद्रिकाशक्तिरन्मुयाशिवाशतनिनादिनी १२ साचाहक्षुजदित्तमीशानमपराजिता ह्मत्वेभगवनाछपाध्वं
सुभानिसुभयोः १३

कीमाहोक्तवार ११ ततःकौशिकीशरीरातचंद्रिकाशक्तिसस्याहितायामूर्तिरन्मुयाचंद्रिकातोपिशत्रुशमनादौप्रचंडाशिवानांस्वगालीनांनि
नादाअस्यांसंतीतिअथवाशिवस्यकल्याणस्यआसमंतातशतनिनादःअसंख्यशब्दोस्यामस्तीति तथा ११ सापराजिताविष्णुशक्तिःईशाने
न्याहक्षुवर्णजटाशालिनंदतोवार्ताहस्तद्रावोहतत्वंतद्वत्सुभानिसुभयोःगच्छगच्छेति काकाक्षिवदुमयत्रसंबध्यते १३

दुर्गाटी
४१

हताचं सुभनि सुभौ चातिगर्वितौ दानवो ब्रह्मिन्दो चान्ये तत्र दानवाः सुभनि सुभान्तिके ये अन्ये तांश्च ब्रूहि १४ हे दैत्याः त्रैलोक्यमिंद्रो लभतां देवा
यज्ञभागं भुजो भवंतु यं पातालं प्रयात अगुनरा हनौ गच्छत यदि जीवि नुमिच्छवः अन्यथा जीवितं नास्ति १५ बलागर्वाद्भवो देकादथ वेदवंतो यु
द्धकांक्षिणो वर्जते अथ मुद्देन प्रयोजनं तद्योगच्छत तन्दी गमनं किं न मे त्यतिवो युष्माकं पिशिते न मां से न मच्छिवा मम तृणानिकाः शक्रयस्त्रय

ब्रह्मि सुभनि सुभौ च दानवा वतिगर्वितौ ये चान्ये दानवास्तत्र मुद्दाय समुपस्थिताः १४ त्रैलोक्यमिंद्रो लभतां देवाः संतु हविर्भुजः य
यं प्रयात पातालं यदि जीवि नुमिच्छथ १५ बलावलेपादथ चेद्वं तो युद्धकांक्षिणः तदा गच्छत तद्यं तु मच्छिवाः पिशिते न चः १६
यतो निमुक्तो हत्येन तया देव्या शिवः स्वयं शिवहृता तिलोके स्मिस्तः सारव्या निमागता १७ तेषां देव्या वचः क्रत्वा शिवाख्यातं
महासुराः अमर्षा हरिता जग्मुर्यत्र कात्यायनी स्थिता १८

तु १६ तया देव्या शिवो महेश्वरः स्वयं हत्येन हतत्व करणेन हत कर्मणा वा हतवतिभ्यो वेति य प्रत्ययेन यथापि हृत्प्रमित्येव भवति तथापि आहूणादि
त्वात् शम्भुः हितः ततः सा देवी काली अस्मिं लोके शिवो हतो यस्याः सा शिवहृता बहुव्रीहेश्चान्तो दातृत्वादिति शेषः अथ वा शिवं हतं करोतीति
पिचुणिं जंतात् कर्मण्यपराजतोऽपु १७ तेषां देव्या वचः क्रत्वा कोपाविष्टास्तत्र जग्मुः पञ्चकात्यायनी गौरा
देहजा स्थिता १८

राम

राम

४१

ततश्च मरारयो देवाद्यो देव्याश्च ये मरुवेभ्यः प्रथममादौ शरणां शक्तीनां महीनामेकया रासीनां वृष्टिभिस्तं देवांच वपु रिति च्छांदसो गुराः व
वृष्टिरपि च्छित्वाः उद्धता मर्षाश्च तं कुदाः १७ सा देवी तैरसुरैर्मुक्ता रवाणाश्च लशक्ति परश्च भ्रातं सशब्दे यदुःतेन मुक्तैः टौ कारोधु
षः शब्दः आकर्ण संयुक्त चाप्युतेर्वा महेषु भिल्ली लया निरुक्तं त ३० तस्याः कौशिक्याश्च यतः तस्याश्च यत इत्यत्र भीम गो इत्यादिना यत्वे लोपः
शाकल्येति यत् लोपस्य संधिं प्रत्यसिद्धं यद्यपि तथापि संधिः अथवा तस्य सुभस्यायतः तस्यास्तथायतः इति पादसु काव्यनिकः पौष्टि

ततः प्रथममेवायेश शक्त्या वृष्टिभिः ववर्षु रूद्धता मर्षास्तं देवी मरारयः १७ सा च तस्यादिता चाणाश्च लशक्ति परश्च भ्रात
विच्छेदली लया भ्रातधनुर्मुक्तैर्महेषुभिः ३० तस्यायतस्तथा कालीश्च लपातविदारिताश्च खदांगयो यितोश्चारी कुर्वती यच्च
तदा ३१ कमंडलुजलाक्षेपहतवीर्या ह्यगौजमः ब्रह्माणा चाकरोच्च न्योनयेन स्मधावति ३२

तान्मारितान्ना कुर्वती सता वचरत् कुर्वती च त्रुमागमभूदादमः - राक्षसिगणात्वात्करणार्थः कुर्वन् धातुर्भौवादिकः तस्येदं रूपमित्यने
कुर्वतीति पाठः काव्यनिकः ३१ कमंडलुजलाक्षेपैर्हतवीर्येषां ते - - - - - ति च कर्मण्यता उीश्येनयेन प्रदेशेन
पुत्र्यादिभ्यस्तृतीयाधावतिस्मैति योगे अतीते पितरा ब्रह्माण्यिनयेन प्रदेशेन मार्गेण वाधावततेन शत्रुक्तेविधांस्तु ततेजसो कणे
२ यतिस्तेनेति सर्वत्र योजनीय ३२

दुर्गादेवप्रहोराविहारिताः सहस्रसंख्यादिति जवज्जगत्तुल्यधिरस्यो घं प्रवाहं वर्धतीत्येवशीलाः शृङ्खलामपतन् ३३ केचिन्नुः प्रहोरापोत्र
४२ धातेन विधुसितास्मादिताः केचित् दंष्ट्राग्रेण दत्तं विदारितं वक्ष्ये घाते ३४ नारसिंहाशक्तिरन्या काश्चिन्महासुरात्रैवैः स्फादिताः त्रहं
यती संश्रामे विललासनादेनास्मर्त्तुं दिगं काशौ यया ३५ चंडा उक्ताः सकोपावाग्रहामहान् श्रयेहासास्तैश्च शिवहत्याभिहविताः सर्व

पेंडी कुलिशपातेन शतशो देवदानवाः पेनुर्विदारिताः शृङ्खला हस्तिमैघपवर्षिणः ३३ तुंडप्रहारविधुस्नादं ह्याय दत्तवक्ष्यमः वराहसू
क्तान्यपतंश्चक्रैः त्रिदारिताः ३४ नरैर्वै विदारितांश्चान्यात्र ह्यंती महासुरा नारसिंहाचचारजौ नादास्मर्त्तुं दिगं वरा ३५ चंडा दहा
सैरसुराः शिवहत्याभिहविताः पेनुः शृङ्खला पतितांस्तंश्च शिवहत्यामहासुरा ३६ शनिमातृगणं कुहं मदयंत महासुरा दंष्ट्राभ्युपा
यैर्वि विधेर्नैः सुदेवारिसेनिकाः ३७ पलायनपरा दंष्ट्रा देव्यान्मातृगणादिता न यो दुमभ्याय यौ कुहोरक्तबीजो महासुरः ३८

तो मीषिताः संतः शृङ्खला पेनुः पतितांस्तंश्च शिवहत्यामहासुरा नारसिंहा काली चरवा दामहयत् ३६ इत्यनेन पूर्वोक्तेन प्रकारेण विविधैरभ्युपायैर्जलप
त्रेपणादिभिर्महासुरा हिंसां मातृगणां दंष्ट्राः सुरसेना घातुष्याने सुरदर्शनं प्राप्ताः पलायिता इत्यर्थः ३७ मातृगणो नादिता न्यादिता न्यला
यनपरा दंष्ट्रा रक्तबीजो महासुरो यो दुमभिमुखे आय यो देव्या अर्थान् ३८

राम

राम

४२

अस्परक्तबीजस्य समुत्पत्तित्युत्तिष्ठति मेदिन्यामिषधिकारोऽसप्रमी पंचम्यंतपादेत्यस्योपेपंचमी मेदिनीमासित्योत्तिष्ठतीत्यर्थः समुत्पन्नो र
क्तोरक्तबिंदोरेव प्रकृतित्वेन मेदिन्याः प्रकृतित्वाभावात्त्रापादानत्वेन सरक्तबीज एव प्रमाणं यस्य तदा तत्सुरागमेव ३७ ततः समहासुरो गदा
पाणिः स त्रिंशत्क्रिया सह युगुधे ततश्चैश्वर्यवज्जैतारक्तबीजं विव्याधे ४० आमुशीघ्रं ४१ तत्परक्तबीजस्य शरीराद्या वेतोरक्तबिंदवः पति
तास्ता वंतः पुरुषान् बीजा जाताः तद्वत्तक्तबीजवद्दीर्घभावस्तेजोवा बलं सैन्यं शरीरं वा विक्रमः सामर्थ्यातिशय उद्यमश्च येषां ते ४२ ते पिरक्त

रक्तविंदुर्यदा भ्रमोपतत्यस्य शरीरतः समुत्पत्तति मेदिन्यां तत्प्रमाणं सदासुरः ३६ युगुधे स गदापाणि र्त्रिंशत्क्रिया सह सासुरः ततश्चै
श्वर्यवंतः पतिता जैतारक्तबीजमता उयत् ४० कलितेनाहतस्याशु बहु सुखावशो लितं समुत्पन्नस्य सदायोधा सत्प्राप्तस्य राक्रमाः ४१
या वेतः पतितास्तस्य शरीरात्तक्तबिंदवः ता वंतः पुरुषा जातास्तदीयं बलं विक्रमाः ४२ ते वापि युगुधुस्तत्र पुरुषारक्तसंभवाः समं
मातृभिरनुयशस्त्रपातातिभीषणं ४३ प्रनश्यवज्रपातेन हतमस्य शिरो यदा ववाहरक्तं पुरुषास्ततो जाताः सहस्रशः ४४

बीजसंभवाः पुरुषाः शक्तिभिः संसं सह अत्युग्रमनुक्तं यथा स्यात्तथा यः शस्त्रपातसेना निप्रयानकं यथा स्यात्तथा युद्धं चक्रुः ४३ ववाहसुखा च
संसारणाभावश्चादसः वद्गता वित्यस्य रूपं वा वदप्रयत्नेन स्य वाधात्तन्नामनेकार्थत्वात्संसारणं तु वदवापणं इत्यस्यैव यजादित्वात्
पात्रेति नान्यस्य अथ वारक्तं वदइत्याह वदती वशशरादेगेन निगच्छतोरक्तात्तन्वदइत्याकारः शब्दो भवतीत्यर्थः ततोरक्तात्सहस्रशः अनेकव्याः पुरा
णा जाताः ४४

डार्जिल
४३

समरेणोरनमसुरेश्वरं चक्रेणामिजघान गदया ताडयामास च कथं भूतं ऐश्याः इंदुशक्तेः सकाशात् शतं गतं अथवा तु मुल कुहे एकस्मिन्ने
नेकस्य शस्त्रसंपातः संभाव्यते रमैः अपि मदया तं ताडयामास अथवा गद्यते उच्यते अनयेति गदा वा कतया ताडयामास ऐश्या विवक्षित
त्वात्तसंधिः ४५ अस्य वैष्णवी शक्तिमित्रस्य सतः रुधिरत्वावसंभवेः सहस्रशः सहस्रेण सहस्रेणेत्यर्थः सख्यैकवचनाच्च वीष्णोऽयामिति शस
सहस्रसंख्या कैलस्य मातौर्महासुरैर्विश्वव्याप्त ४६ कुमारः कार्त्तिकेयस्तस्यैयंकौमारीशक्तिः शक्त्यतं जघान तथा वाराही असिना तं हंति स्म
वैष्णवी समरे चैनं चक्रेणामिजघान ह गदया ताडयामास ऐश्या तमसुरेश्वरं ४५ वैष्णवी चक्रमित्रस्य रुधिरत्वावसंभवेः सहस्रशो जग
द्या तं तस्य मातौर्महासुरैः ४६ शक्त्या जघान कौमारी वाराही च तथा सिना माहेश्वरी त्रिशूलेन रक्तबीजं महासरं ४७ सत्तापि गद
या देवः सर्वा एवाहन तस्य क माहः कोप समाविष्टो रक्तबीजो महासुरः ४८ तस्याहनस्य बहुधा शक्तिशूलादिभिर्भुवि पपात
माहेश्वरी शक्तिस्तं त्रिशूलेनाहनत् ४७ अहनत् जघान हंतेर्लटि शपो लुकि कृते अहव इति निष्पद्यते यद्यपि तथापि ह्वांसः शपो लुगभाक् अ
थवा हत्यथाच्चेति चुरादिपाठान् अहनर्हि साध्यामित्यस्माद्विकल्पानि जेतास्मि चोत्पंशयत्यये सति लटि ४८ तस्य रक्तबीजस्य बहुधा शक्ति
शूलादिभिर्गहनस्य सतः योरक्तौ यो भूमौ पपात तेन शततेन शतशोः सुरा उतपन्नो बभूवुः ४९

राम

राम

४३

तैरक्तबीजस्य रुधिरसमुत्थैरसुरैः सकलं विश्वं व्याप्य ते स्म ततस्तदनंतरं असुरैर्जगद्वापनादेतोर्वाउत्तममुत्कृष्टं निरतिशयं प्रयमाजगुः ५.
 प्रकर्षेण हन्यते हननं प्रक्रियते त्रेति शहोरेण स्तत्र सत्वरप्राज्ञा परतो हंतेर्बुध्नये सति प्राह इति निष्यद्यते रथेन कांचनागेन प्रययौ प्राह लाल
 सः इति स्कंदपुराणे पिशाहलालसः संश्रामलालस एवोच्यते अत उवाचे त्वस्य न पुन रुक्तिः अथ वा सुरा दृष्टातेषां प्रोक्ता हनार्थं प्राह सत्प्रकर्षेण
 दहा संकृतवती त्वरा त्वरा वती अर्श आदिभ्यो व अथ वा त्वरा त्वरं त्वरयेत्यर्थः नेरुक्तौ वार्त्ता नाशः किं त्वं ता रतीया वाः घवाभया कुलात् त्वरा र ह
 हा चंडिका प्राह स्वाभातं भूते ततः स्वत्वरामती विस्तृतं वदनं कुर्वितिकाली मुवाचे तियोज्यं विस्तृतं विततं विस्तीर्णं वदनमिति क्वचित्पाठः ५१

तैश्चासुरास्त्वं भूतैरसुरैः सकलं जगत् व्याप्य मासीत्ततो देवाभयमाजगु रुरुत्तमं ५० तां विषस्मान् सुरा दृष्ट्वा चंडिका प्राह सत्वर उवाच
 काली चामुं देवि स्तीर्णं वदनं कुरु ५१ मच्छस्त्रपात संभूता नक्तबीजा न्महासुरा रक्तबिहस्यती छत्वं वक्त्रेणानेन वेगिना ५२

रक्तबिहस्य रुधिरविषुषोरक्तबिंदोर्जाता न्महासुरा वक्त्रेण प्रतीच्छ हारोत्पद्यः रक्तबिंदोरिति जात्यापेक्षयैकवचनं जातानित्यपादानपंचम्यादि
 यते जायमान महासुरप्रकृति त्वच्छ रक्तबिंदोर्जात कर्तुः प्रकृतिरित्यनेनापादानत्वं अथ वा रक्तं बिंदुश्चेतने यस्य सरक्तबिंदुः रक्तबीज उवाचे रक्त
 बिंदुं प्रतिकारणत्वाद्धारक्तबीजा वरक्तबिंदुशब्देनोच्यत कारणे कार्योपचारात्तत्परं रक्तबिंदु वक्त्रेण प्रतीच्छ कथं भूता न्महासुरा कारणत्वात्
 अनेन भयानकतया प्रसिद्धेन वेगिता त्वरा वती सती ५२

दोष

४४

नृपयान्नविंदुजातान्नहयंतीसतीरोचरविचर एवमेनप्रकारेणहीणारक्तःसरपक्षयंगमिष्यति नचोत्पत्त्यंतीतिपरस्मैपदंछादसं
 ५३ देवीचंडिकातांकालीमित्युक्ताततःश्रुतेनतैरक्तबीजमवधीत ततःकालीचासुंडारक्तबीजस्यशोणितंवक्त्रेणप्रतीच्छतिस्मजश्रुहेरुभय
 पदित्वादात्मनेपदं ५४ ततोहेतोरसौरक्तबीजस्तत्रसमयेमुदेवाथानंतरंगदयाचंडिकामाहृतवारसगदापातोस्याचंडिकायात्रल्लिकामपि
 लोकमपिवेदनापीडांनचक्रेगदालयानासायि ५५ तत्परक्तबीजस्ययस्माद्देहात्तदेहंगात्ततस्माद्देहंगात् तच्छोणितंवक्त्रेणकृत्वासंप्रय

एवमेषक्षयंदैत्यःहीणारक्तोगमिष्यति भक्ष्यमाणास्त्वयाचोशानचोत्पत्त्यंतिचापरे ५३ अवीरुवाच इत्युक्तातांततोदेवीश्रुते
 नाभिजघानतं मुखेनकालीजगृहेरक्तबीजस्यशोणितं ५४ ततोसावाजघानाथगदयातत्रचंडिको नचास्यावेदनांचक्रेगदापा
 तोल्लिकामपि ५५ तस्याहृतस्यदेहानुबहुमुखावशोणितं यतस्ततस्तद्वक्त्रेणधासुडासंप्रतीच्छति ५६ मुखेसमुद्रतायेस्यारक्त
 पाताम्रहारवैभवाः तांश्चखादाथचासुंडापपौतस्यचशोणितं ५७ ॥

छतिददतिअर्थात्आत्मनेपदंचासुडासंप्रतीच्छतीतिपाठेयद्वातीत्यर्थः अथवायतःकारणाद्देहात्तशोणितंसुखावततोहेतोःतच्छोणितंवक्त्रे
 णासंप्रतीच्छतीतियोज्यं यतोगच्छतस्तस्येतिकैचित् ५६ समुद्रताजाताःनरुक्तस्यभूमौपातेसतिअसुराजायतेकथंनस्यामुखैःसुरसंभवइ
 तिचेन्नमुखेपिपार्थिवशस्यविद्यमानत्वेनदोषाभावात् उत्पाद्यमानासुराभिजायेतातानितिबहुवचनंरक्तबीजाभिजायेताजस्येत्येकवचनं

५७

राम

राम

४४

असिभिरित्यादिजातौ बहुवचनं चाहिमिरेकधारवज्रैः पर हेमहीपालस्वरथेत्वामंत्रां महापृष्ठेशस्त्रसंघसंघसमाहृतः
सरनारको भूत्वा पपात देव्याः शस्त्राणि देवतास्वरूपत्वात्पाणिस्वरूपाणि भवन्ति तेन संघसार्थे नुजंता वैवप्रमुज्येते इति कथमचेतने सं
घशब्दप्रयोग इत्यपि न शंकनीयं संघ इवा संघः पर तेषां त्रिदशानां संबंधितया जातो मातृगणः अथवा तेषां त्रिदशानां मध्ये सृज्यमानो

देवीशूलेन वज्रेण वाणैरसिभिश्चाहिभिः जघान रक्तवीजं तं चासुं डापीतशोणितं पर सपपात महापृष्ठेशस्त्रसंघसमाहृतः
नारक्तश्च महापालरक्तबीजो महासुरः पर ततस्ते हर्षमनुलभन्वा पुस्त्रिदशावृष तेषां मातृगणो जातो न नर्त्तसिद्धो
इतः ६० इति श्रीमार्कंडेयपुराणमावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये रक्तबीजवधो नामोष्ठमोऽध्यायः ८ राजोवा
च विचित्रमिदमाख्यात भगवन्न वतामम देव्याश्चरितमाहात्म्यं रक्तबीजवधाश्रितं १

जातो न नर्त्तयः अथवा तेषां मसुराणामसृगो वमदस्तेनोदत इत्यवयः अस्मिन् दोषमर्थः एकशतस्य निरूपणं कृत्वा
इति श्रीदेवीमाहात्म्यटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ इदं देव्याश्चरितस्य चेष्टितस्य माहात्म्यमोदार्थं विचित्रेनाप्रकारेणाश्चर्यकरं व्याख्यातं कथि
त यदा चरितचेष्टितं माहात्म्यं प्रनापाति शयः तयोः समाहारो रक्तबीजवधाश्रितं १

सामिन्नक्तवीजेनिपातिते सति सुभोनि सुभश्चातिकोपेन यत्कर्म चकार तन्मुनरपि श्रोतुमिच्छामि १ रक्तवीजेनिपातिते सति संगामेन्येषु धर्मलोच
नादिषु चरते सुसत्सु सुभोनि सुभश्चातुलं कोपं चकार ३ महासैन्यं हन्यमानं विलोक्य क्रोधमुद्वहन् अभ्यावदनि सुखे योऽपि शब्दं शरसमुच्चयार्थः
मुख्याया प्रधानभूतयोर्देवसैन्या सह उपलक्षितो वा ४ तस्य नि सुभस्यायेष्टेन पार्श्वयोश्च महासुराः देवौ हेतुं समीपमाजगमुः क्रुद्धा अत्यंतसरोषा

भूयश्चेच्छाप्य हं शो नुरक्तवीजेनिपातिते चकार सुभो यत्कर्म नि सुभश्चातिकोपवा १ अषीरुवाच चकार कोपमनुत्तरक्तवी
जेनिपातिते सुभासुरो नि सुभश्चरते षण्येषु चाहवे ३ हन्यमानं महासैन्यो विलोक्या मर्षमुद्वहन् अभ्यावदनि सुभोऽपि मुख्याया सु
रसेनया ४ तस्यायतस्तथाष्टेन पार्श्वयोश्च महासुराः संदष्टौषु पुटान् क्रुद्धा देवौ हेतुं मुपायसुः ५ आजगाम मही सैन्यः सुभोऽपि
स्ववलेर्हतः निहंतुं चंडिकां कोपात्कृत्वा युद्धं चकार मिः ६ ततो युद्धमतीसासी देव्याः सुभनि सुभयोः शरवर्षमतीवोद्यं प्रेषयोरि
ववर्षतोः ७

अतएव कोपेन संदष्टोऽपुटो यैस्ते ५ सुभोऽपि स्वसैन्यैर्हतः सत्कोपात् चंडिकां निहतुमाजगाम मातृभिः सह युद्धं कृत्वा चंडिकां प्रत्याययौ ६
एकत्वा देव्याः देव्या इज्येकवचने सुभनि सुभयोर्द्वित्वान्नयोर्द्विचचनं देव्यो तित्वा यान्तपादे महाघ्नं तृतीया सह शब्दयोरो वि - - - ७

चंडिकाताम्रामला नृदिमात्रदेवी स्वशरममूदेष्टि च्छेदशत्रौघैः सुमानि सुभौत्रंगेषु हस्तपादादिषु च जघान च निशितं दत्तदाराणं चर्मफलकं शोभ
नाप्रभायस्य तच्च आदाय देव्या वाहनोन्नमस्तं सिंहे मूर्ध्नि ताडयामास ॥ वाहनं सिंहे ताडिते सति देवी चंडिकानि सुभस्यान्नममसिंखुरप्रेणा सुविशेष
णाधे चंडवाणविशेषेण वातयत्तच्चमयोगः दशाननद्विप्रचुरप्रखंडितवती तेनाशुशीघ्रं च्छेदकाश्चंद्राकाश्चंद्राकाशचनविशेषा यज्जव

चिच्छेदता शंखं स्ताम्रां चंडिका स्वशरोत्करैः ताडयामास चांगेषु शस्त्रौघैरसुरेश्वरो च निसुभौ निशिनं वज्रं चर्मचादाय सुप्रभं च
ताडयन् मूर्ध्नि सिंहे देव्या वाहनमुन्नमं ॥ तडिते वाहने देवी खुरप्रेणासिमुन्नमं निसुभस्याशुचिच्छेदचर्मचाय सुचंद्रकं १० छिन्ने च
र्मगिरवद्रे च शक्तिं निक्षेपमोसुरः तामप्यसाद्विधाचक्रे चक्रेणाभिमुखतागतं ॥ कोपाध्मातो निसुभो यशूलं जयाह्वानवः श
यांतं मुष्टिपातेन देवी तं चाघं चूर्णयत् ११

र्मशस्त्राभराणं चाच्छिनत् १० साः यो देवी तामपि शक्तिमभिमुखतागतं चक्रेणादिधारवं शंकृतवती ॥ अथ सुभः क्रोधेन प्रज्वलितः शूलं जयाह
॥ देवी मुष्टिप्रहरिता शूलोत्थितिदिलिगत्वेन शूलशब्दस्याभिधाने स्मरहातत्वात् अयोतं मुष्टिपातेनेति पाठः सुलिंगे शूलशब्दाभिप्रायेतो
तिज्ञेयं शूलं तमथायांतं चूर्णाचकरित्यर्थः ११ श्री

देवीटी.

४६

आविद्याभामयित्वा आतविर्बस्य अर्जवीति विभावे क्त्वे येवर्णयोर्दधीवेव्योरितियोगविभागा दोकारलोपेत्तपंथवाश्लस्य चूर्णकृतवान् आविद्या
थममंताद्यधितोभ्रव्यथदुःस्वसंचलनयोरित्यस्मात्त्रिष्ट्यात्मनेपदाभावाच्छांदसः गदामपिचिद्वेपथ्याविध्योनेपादेताडपित्वेन्यर्थः देवाकर्म
श्लेनकारणेनभिन्नाभस्मत्वमागताभस्मभूतेत्यर्थः देव्यास्त्रिश्लेनघस्यापादेदेवात्रिश्लेनेत्येकपदपादेकर्त्तरित्तीया १३ ततस्सदैवपुगवं

आविद्याथगदामोपिचिद्वेपप्रतिचंडिकां सापिदेव्यात्रिश्लेनाभिन्नाभस्मत्वमागता १३ ततः परशुहस्तेतमायांतदैवपुगवं।
आहृत्यदेवावातोद्यौरपातयतभ्रतले १४ तस्मिन्निपातितेभ्रमौनिसुंभेभामविक्रमे धातर्यतीवसंकुद्धः प्रययौहंतुंमंविक्कां
१५ सरथस्थस्तदात्पुच्छैर्हतातपरमायुधैः भुजैरष्टाभिरनुलेव्याप्याशेषंनभौबभौ १६ तमायांतसमालोक्यदेवीशंत्वमवाह
यत् ज्वाशहंवापिधनुषश्चकारातीवदुःसहं १७

दैवपुगवंपरशुहंस्तेयस्यसः तंवातोद्यौराहृत्यभ्रतलेऽपातयतयामासमणिचक्षेत्र्यात्मनेपदं १४ तस्मिन्भामविक्रमेधातरिनि सुंभेभ्रमौ
निपातितेसति सुंभोऽतीवकुद्धोऽविक्रां हंतुं प्रययौस सुंभस्तथासायुडिकोक्तलक्षणप्रकारेणात्पुच्छैरात्रपरमास्त्रैर्निरुपमैरशेषमाका
शंव्याश्रभातिमातदात्पुच्छैरित्यपि क्वचिपाठः १६ तं सुंभमायांतसमालोक्यदेवीशं त्वंश्रयामासनपुनर्धनुषश्चापस्यातीवदुःसहंकाररवंच
कार १७

रामु

राम

४६

समस्तदैत्यसैन्यानां कजुभोदिशद्वयः यासुदिह्यदैत्यसैन्यानि स्थितानि तादिशो विजयं राखनेन श्रयामासेत्यर्थः तेजोवधविधायिनां ते
जोवधकराशालानां तेजोवधविधायिनेति पादेस्वनविशेषणं १८ त्वाजिताश्वानां मदयेः गगनमाकाशं गच्छन्ति विदशदिशस्तवद्याप्राएव
उपदिशोपि दशव्याप्राप्त्यर्थः दिशामिवोपदिशामपि दशसंख्यापरिच्छेदः ननु दिशोदशैव ब्रह्मते किं दशयुग्महोनेति चेत् उच्यते अप्रयोजनयति
वत् दिशश्चुक्ताकादशेत्याकाशायामुपदिश इति योजं उपदिक्कहितादिश इति मध्यपदलोपी समासोवा १९ तेनानंतरं कालीवसुदेवसमुत्पत्त्या

श्रयामास कजुभोने जयं राखनेव हि समस्तदैत्यसैन्यानां तेजोवधविधायिनां १८ ततः सिंहो महानो देस्याजिते महाहा मदैः श्रयामास ग
गने गंतथैव दिशोदश १९ ततः कालीसमुत्पत्त्या गगनदमामता उयत् कराभ्यां तन्निना देन प्रागा संस्तेति रोहिताः २० अहो ह्यसमशि
वं शिवरत्नाचकार २१ तैः शहैरुगास्त्रैः सुः स्वभः कोपं परं ययौ २१ उरासं स्तिष्ठति श्रेते व्याजहारं विजायदा तदा जयेत्यभिहितं देवेरा

काशे संस्थितैः २२
ततनं कृत्वा कराभ्यां गगनं दमं चाता उयत् तेन ताश्च न शह्येन शह्याः प्रथममुत्पत्त्या स्मे सर्वतर्धनं नीताः २० अथ शिवहृती काली अदाह हासं उ
चैर्हीम अशिवं भाषणं रोइंच कास्ते रदाह हास शह्ये सुगास्त्रैः ता उद्वि विमिरे सुभोत्यर्थं कोपं ययौ कुक्षो जातः २१ अंवि कायदा उरासं
स्तिष्ठति श्रेति कोपिवी स्यादित्युक्तवती तदा काशं संस्थितैर्देवैर्जयदेवी तू चै २२

देवी
४७

सुमेनागत्ययाशक्तिरितिमासतीज्वालावदतिशयेनभीषणागौडाग्रिचयनत्वायायांतीसतीउल्कायानिपातेननिराकृताप्रकृतत्वादे
विक्रपा १३ लोकत्रयस्यभुवःस्वलक्षणस्यांतरंप्रथंभुवोलोकहतिवावतअवनिपतेहेसुरथनिर्घातनिःस्वनउत्पातधुनिर्जितवा
नर्थासिंहनादेमात्रगणस्यानिर्घातधुनिनासुंभस्यसिंहनादोभिभूतइत्यर्थः अथत्वाभावेक्तः॥जितंपराजयनेअभिभवोस्यास्तीति
जितवापरजयवान्यरिभववान्यराभूतइत्यर्थः अथसिंहनादेनकर्मणिवाच्छंदसःक्वंतुःसिंहनादेनोत्पातधुनिपिजितइत्यर्थः अ

सुमेनागत्ययाशक्तिर्मुक्ताज्वालातिभीषणा आयातीवद्विक्रपाभासानिरस्तामहोल्कया १३ सिंहनादेनसुंभस्यवाप्रेलोकत्र
यांतरं निर्घातनिःस्वनोद्योरोजितवानधनीपते १४ सुंभमुक्ताशरादेवीसुंभस्तस्यहिताशराश्चिच्छेदस्वशैरेरुयेःशतशो
यसदस्वशः १५ ततःसाचंडिकाकुडाश्लेनाभिजयानतं सप्तदाभिहतोभूमौमूर्छितोनिपपात १६ ततोनिःसुभःसंप्राप्यवे
तनामात्रकार्मुकः आसयानततोदेवीकालीकेशरिणंतथा १७

यवासिंहनादेनसहितउत्पातधुनिःसंशर्णलोकत्रयांतरंपरिभूतवानित्यर्थः १४ देवीआचंडिकासुंभमुक्ताशराश्चिच्छेदसुंभोदेव्याप्रहिता
शराशतसहस्रसंख्याकेर्वाणैरछिनर १५ साचंडिकाकुडासतीश्लेनतंसुंभमताडयत् ससुंभस्तेनश्लेनाभिहतःसंमूर्छोप्राप्तो
विवेकानिपपात १६ ततःसुंभपतनानंतरंछेन्नानंतरंवानिसुंभश्चेतनांसम्यक्प्राप्यकार्मुकमादायदेवीचंडिकाकालीशिव
देवीकेशरिणंचाहतवार १७

राम
राम
४७

पुनरपि दनुजेश्वरः सुंधः सहस्रसंख्याकावाहकत्वाच्चक्राणामयुतेन चंडिकां ह्लादयामास १८ उः खेनाम्यते ज्ञायते स्यात्तन्वमिति दुर्गातिशयिता
आर्त्तिः ३३ अथ वा दुर्गसंकटे अदिसमुद्रादौ या आर्त्तिस्तानाशयती दुर्गां र्त्तिना शिनी कर्त्तरित्युक्ततोडी पुना शिनी ति पादेना ह्री ल्येति निः १९
ततो नेत्रं निः सुंभो वेगेन गदामादाय दिति जपतनापरिहृतं अंडिकां हंसुमुपाइ वर ३० तस्या भिसुस्वमागच्छत एव शीघ्रं तीक्ष्णधरेण गदो वि

पुनश्च कृत्वा बाहूनामयुतं दनुजेश्वरः चक्रायुतेन दिति जह्लादयामास चंडिकां १८ ततो भगवती कुद्धा दुर्गा दुर्गा र्त्तिहारिणी । विच्छेद
तानि चक्राणि स्वशरैः सायकोशतार १९ ततो निः सुंभो वेगेन गदामादाय चंडिको अभ्यधावते वै हंतुं दैत्यसैन्यसमाहृतः ३० तस्यापतत
एवाभुगदो विच्छेद चंडिका खड्गेन शितधारेण सचक्रे तं समादधे ३१ शूलहस्तं समायातं निः सुंभममरादेनं हृदि विव्याध शूलेन चैगा विदे
न चंडिका ३२ भिन्नस्य तस्या शूलेन हृदयाग्निः सुतोपरः महाचलो महावीर्यं लिखेति पुरुषो वदर ३३ तस्या निष्क्रमतो देवी प्रहस्य स्वन
वन्नतः शिरश्चिच्छेदावड्गेन ततो सावपतदुवि ३४ ॥

ततो निः सुंभः शूलं जग्राह ३१ देवनिषदं निः सुंभं शूलहस्तमागच्छंतं दृष्ट्वा वेगभ्रामितेन शूलेन हृदि विव्याति स्म ३२ तिष्ठेति वदन्नपरः पुरुषो हृदया
निर्गतस्तथ ३३ तस्य पुरुषस्यानिगच्छतः सतः श्रीचंडिका स्व नवत्तशस्त्रेण यास्यात्तथा प्रहस्य प्रकर्षेण हसित्वा स शङ्खमदहा सं त्रत्वा स्व श्रेण शिर
श्चिच्छेदततो सौ पुरुषो भुवि पपात ३४

देवीटी
४८

ततः शिरश्चेदनानंतरं सिंहस्तान्भुजान्मन्त्रयत् उर्यदंष्ट्राभिः क्षणाः संमर्दिताः शिरोधरायावायेतान् तथा काली शिवहतीचाणान्भुजान् ३२ कचिन्मा
हासुराः कौमारीशक्तिनिर्मित्राः संतोनाशेषा पुर्वतः केचिद्द्वारायाः शक्तेर्मन्त्रेन तोयेन विध्वस्ताः संतो विनष्टाः ३३ माहेश्वर्यास्त्रिशूलेन भिन्ना
शूर्पाकृताः संतो परे केचिद्द्वारायास्तुंड्यानेन क्षर्णिता भविष्यन्ति स्म ३४ वैष्णवाश्चक्रात्तैक्केरादानवाः खंडशः कृता रेंदीहस्ता यविमुक्ते

ततः सिंहश्चरवा दोयदंष्ट्राक्षरा शिरोधरा च सुसंस्तान् तथा काली शिवहती तथा परा ३५ कौमारीशक्तिनिर्मित्राः केचिन्नेशुर्महासुराः
ब्रह्मराणा मन्त्रेन तोयेनान्येनिराकृताः ३६ माहेश्वरी विशूलेन भिन्नाः पंतुस्तथा परे वाराहस्तुंड्यानेन केचिद्द्वारा कृता भवे ३७
खंडश्चैव चक्रैरावैष्णवादानवाः कृताः वज्रेण चैदीहस्ता यविमुक्तेन तथा परे ३८ केचिद्दिनेशुः पातालं केचिन्नष्टामहादेवात् ॥
भक्षिताश्चापरे काली शिवहती मृगाधिपैः ३९ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्तिके मत्वतरे देवीमाहात्म्ये निस्तुभवधोनामनवशो
ध्यायः ६

नान्येति लशः कृताः ३८ विनेशुः मृताः प्रह्लादवान्महासंया मात्यातालं नष्टा अपमृताः काल्यादिभिरपरे जीवन्त एव भक्षिताः ३९ इ
ति श्रीपरमहंससामाश्रमविरचितायां देवीमाहात्म्ये टीकायां नवमोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥

राम
४८

प्राणोत्तमसहस्रपञ्चितं तुलितं जीवसममित्यर्थः प्राणवत्सम्मतं प्रियं च प्रातं प्रियं च प्रातरं निष्ठुं न निरुतं हृष्टा सुभः कुदः सत्रव वनमवृत्ति १
वलेन यो वलेनो गवेत्तसात हेदुष्टे दुर्विनाते अन्यासां वलमाश्रित्ययातिमानिनी महाहंकारवती त्वं दुध्यसे मा त्वं गवेत्तमावहमाकुलस्वतो वलभा
वादिन्यर्थः दुध्यसे चातिमानिनीति पाठे तच्छ्रद्धाया हारे विने वयोजना २ एकामजातीयस्वगतमे देहानाञ्च जगति ममापरायातिरिक्ता द्वितीया
नकापीत्यर्थः केति किं शब्द आक्षेपे नत्र त्वद्यतिरिक्ता वत्यो ब्रह्मराणाद्याः प्रत्यक्षप्रिदाति कथं पत्न्या पश्यतां कथं भूयमानस्य भेदस्य काल्य

अपीतवाच निष्ठुं न निरुतं हृष्टा प्रातं प्राणसम्मतं हन्यमानं वलं वैवस्वमः कुदो ब्रवीदतः १ वलावले पादुष्टे त्वं मादुर्गोर्गवमावह ॥
अन्यासां वलमाश्रित्य दुध्यसे यामिमानिनी २ श्रीदेव्युवाच एकैवाहं जगत्प्रद्वितीया काममापरा पश्येतादुष्टमये वविशं यो
महिभूतपः ३ ततः समस्तास्मा देव्यो ब्रह्मराणा प्रपुरवात्म्यं तस्या देव्यास्तनौ जगुरे कैवासी तदा विका ४

निकलेनास्युपपत्तेर्न वास्तवसिद्धिरित्याशयेनाह पश्येति एता ब्रह्मराणाद्यामहिभूतयो मम शक्तयः संपत्तयो वा मये वविशं न्यः संतीति पश्य
अथवा द्वितीया र्थे ब्रह्मा दसा प्रथमा मये वविशं तीः पश्यतां मे दस्यत्तत्त्वादे कैवाहं निति सिद्धं ३ ततो नंतरं ताः समस्ता ब्रह्मराणा प्रपुरवात्मनौ
शरीरे लयमाहोषं अश्नन्ना वजगुरित्यर्थः वपुषिलीना वभूवुरित्यर्थः तदा विका एकैवासीत् ४

४६ स्थितो भव ५ अनादौ पक्षी पश्यतः सर्वदेवानां सुतांश्चानादृत्येत्यर्थः ६ तयोरेविका सुंभयोर्वीरा हृष्टिभिस्तीक्ष्णैराशुधैस्तथा दारुणैः
 रश्मिराशेयं वारुणो न वारुणो वायव्ये न वायव्यं सार्येण सार्येण गुरुते न गुरुते वैष्णवे न एवमस्त्रमस्त्रेण निघ्नतोस्तयोर्दुहमभ्युतो मुदा
 त्रिलोकलोकाव्यधिताः ७ यानि दिव्यान्यस्त्राणि मुमुक्षुतेषां प्रतीयातं कुर्वता तितृषतीयातकर्तृणितैः अस्त्रैरिति विभक्तेर्विपरिणा

देव्युवाच अहं विभूत्या बहुभिरिह रूपैर्यदा स्थिता तत्संहतं मयैकैव तिष्ठाम्याजो स्थितो भव ५ ततः प्रवृत्ते युद्धं देव्याः सुंभस्य
 तोभयोः पश्यतां सर्वदेवानां सुताणां च दारुणं ६ शरवर्षैः शितैः शस्त्रैस्तथा श्वैश्चैव दारुणैः तयोर्दुहमभ्युत्पसर्वलोकभयं
 करं ७ दिव्यान्यस्त्राणि शतशो मुचेयान्यथो विका बभञ्जता निदैत्यैः सत्यतीयातकर्तृभिः ८ मुक्कानितेन चास्त्राणि दिव्या
 नि परमेश्वरी बभञ्जत्नीलयेवोयुङ्क्तो वारुणादिभिः ९ ततः शरशतैर्देवीमाच्छादयत्सोमुरः सापितकुपितदेवी धनुश्चिच्छेद
 मेन पुनरस्त्रशब्दस्पाद्यः प्रतीयातर्तुति उपसर्गस्य यजमनुष्ये बहुलमिति दार्ढ्यः ८ तेन सुंभेन दिव्यान्यस्त्राणि मुक्कानि पा
 रमेश्वरी लीलयाः नायामेन उग्रमिति भिन्नपदे क्रिया विशेषात् ९ उक्ते उक्तरं यथा स्यान्न शब्दं बभञ्ज उग्रं कारेत्येकपदपाठे उग्रयेङ्कारो वारुणाद
 य उपायास्तैरित्येव ९ ततः शरशतैः सोमुरो देवीपि दधाति स्म सापितस्मिन् कुपितदेवी बभौ श्चापच्छिन्नवती १०

राम
 ४६

थातेन प्रकारेणाधनुषिच्छेदने सति दैत्यैः शक्तिं जया हचंडिकास्य करस्थितांतामपि शक्तिं च कोणाकृतं तस्मि ११ दैत्यानां येऽधिपानि सुंभा
दयस्तेषामर्षाश्चरः अधिपश्चात्सावीश्वरश्चेति वाशतचंडं कृत्वि मचंडशतान्वितं चंडशतविरचितं देदीप्यमानं चर्मचोपादाय भानुमत रश्मिमत
भावरश्मिदिवाकरावित्यमरः तेजस्विदित्यर्थो गृह्णात्वाश्चादाय तदा देवी चंडिका धावति स्म १२ चंडिका तस्य सुंभस्यागच्छत एव धनुर्मुक्तैः

छिन्नेषु नृषि दैत्यैः शतथा शक्तिमुपाददे चिच्छेद देवी चकोणातामप्यस्य करे स्थितां ११ ततः खड्गमुपादाय शतचंडं च भानुमत अम्पधा
वततो देवी दैत्यानामधिपेश्वरः १२ तस्यापतत एवाशुखं चिच्छेद चंडिका धनुर्मुक्तैः शितैर्बाणैश्चर्मचार्ककामलं १३ अश्वं श्रुत्वा
तयामासरथं सारथिना सह हताश्वः सतदा दैत्यश्चित्रधन्वा विमारथिः १४ जया ह मुद्गरं घोरं चंडिका निधनोद्यतः चिच्छेदापतत
समुद्गरं निशितैः शरैः १५ श्री

होः खड्गं सूर्यरश्मिवन्निर्मलं चर्मचिच्छेद १३ अश्वं श्रुत्वा तयामासरथं सारथिना सह तिपदार्धं कृत्वा स्तित न हताश्व इत्यादिना तस्मिन् वस
रे अश्वदिबधोऽप्यनुमीयते केचित्त्वश्ववधस्यानुकृतात् हताश्व इति स्थाने हतासि रिति पठन्ति तन्मंदे विमारथिरिति नियामकस्य विद्यमान
त्वेन तेन हताश्व इति पाठस्यार्थत्वमिति १४ ततः समुंभश्चंडिकायां निधनायोद्यमपरः स त्रौडं मुद्गरं श्रुत्वा लघुं जया हतस्यागच्छतः सतो देवी प्रहृ
तत्वात्पहाराभिमुखं कृत्वा शरैर्मुद्गरं छेदति स्म १५

देवी

५०

50

समुद्रोच्चैः पितृणां पितृभ्योऽमुष्णिमुद्यम्य वेगेन तां चंडिकां प्रतिधावति स्म सदैव पुंगवस्तं मुष्णिदेव्या हृदये पातयामास पुमांश्चासौ गौश्वेति गोरतश्चि
तलुकातिट्च उरसितलेन करतलेन च पदेना जघरासपिडितां गुलिमुष्णिः प्रसृतिः कुंतितां गुलिः प्रसारितां गुलिः पाणिः कथ्यते प्रतलस्तलं हे
रुद्रं च आहूयति १६ सदैव राजस्तलप्रहारमिहतः समहीतले मत्तं तातलं चाधः स्वरूपयोरिति नामा नृणां सनातपतितः सन्नुनस्तत्तना देवो
त्थितः १७ संभ्रमः उच्चैरुत्थं अत्युच्चोर्ध्वगत्वा देवीं प्रष्टुं चैस्तारं च गगनमास्थितो धिक् रूढः सा देवी तत्रापि गगनेऽपि निराश्रया - - - पाताभाव

तथापि सोऽप्यधावतां मुष्णिमुद्यम्य वेगवारं समुष्णिं पातयामास हृदये दैवपुंगवः १६ तलप्रहारमिहतो निष्पातमहीतले सदैव रा
जः सहसा पुनरेव तथोत्थितः १७ अत्युच्चं प्रष्टुं चैर्देवीं श्रानमास्थितः तत्रापि सानिराधारा युयुधतेन चंडिका १८ निमुहं
खेतदो दैवश्रुतिं काचपरस्परं चक्रतुः प्रथमं सिद्धमुनिविस्मयकारकं १९

हेतुहातेत्यर्थः तेन संभ्रमेन सह पुहंचकार १८ तदो दैवश्रुतिं काचनिमुहं बाहुपुहं खेव्योऽस्मि चक्रतुरिति कर्मवति हारे सत्यपि नात्मनेपदं परस्य
रशब्दयोगे निषेधात् कीदृशं प्रथमं भूतपूर्वं अतएव सिद्धमुनिविस्मयकारकं सिद्धादेव यो निविशेषाः मुनयो मननशीला मरीच्यादयः
सिद्धपदस्थाने मुहमिति क्वचित्पाठः सप्तमादिकः प्रामाणिकैरव्याख्यातज्वा १९

गम

५०

ततो विकृतेन सहसुचिरं निमुहं कृत्वा उत्पन्नं कर्त्तुं नीत्वा उत्पाद्येति पाठे तोलयित्वेत्यर्थः प्राप्ताया मासेत्यत्र संज्ञा पूर्वको विधिरिति त्यजति
मित्वाभावेन ह्रस्वताभावः तदनुप्रासयित्वा धरणीतले धरणं अधः स्वर्गपयोस्तले चिह्नं पचेति विनापि चकार चकारार्थे च गंतव्यः २०
समुंभः क्षिप्रः सप्रध्वं प्राप्य मुद्यम्य वेगितो वेगमुक्तः सर्ववेगशब्दात्करोतीत्यर्थे तिचित् दत्ताक्तः २१ ततस्तत्सर्वदैत्यजनेश्वरं आगच्छंतं शूलैर्न
वह्मसि भित्त्वा भूमौ पातयामास २२ समुंभोगता असवः प्राणा यस्य स गता सुर्मृतः सर्वशब्दां पपात देव्याः शूलस्याग्रभागे न शूलसुरवेन वा

ततो निमुहं सुचिरं कृत्वा तेनां विकामहं उत्पाद्य प्राप्ताया मासं चिह्नं पधरणीतले २० सन्निमो धरणी प्राप्य मुद्यम्य वेगितः अभ्य
धावत दुष्प्राप्ता चंडिका निधनोद्यतः २१ तमायां तंततो देवी सर्वदैत्यजनेश्वरं जगत्यां पातयामास भित्त्वा शूलैर्न वह्मसि २२ सग
तासुः पपाती व्यादेवी शूलाग्रविज्ञतः चालयन् सकलां शब्दां सा चिह्नी पांसपर्वता २३ ततः प्रसन्नमखिलं हते तस्मिन्नुत्पन्नानि जग
त्वास्था मती वापनिर्मलं वाभवन्नभः २४

विहितः दिशेषेण चूर्णितः क्षणहिंसायामित्यस्मात्तत्कप्रत्यये अनुदात्तोपदेशेन्यादिना ननु नासिकलोपे च रूपं वीक्षत इति पाठे अन्येषामपि
रूपमेषां ते दार्ढ्यत्वं चालयन् कं पयन् यद्यपि कं पने च लिरिति मित्वा ह्रस्वत्वं न प्राप्नोति तथापि चालयन्निपतेन स्थानांतरं प्रापयन्निर्णयविधि
नैतत्कं पने अथवा चलनं चालः तं करोतीति तिचित् दत्ताक्तः प्रत्ययः २३ तस्मिन्नुंभे दुर्गाम्नि हते सति अशेषं जगत्प्रसन्नं प्रकाशं शून्यं सत्त्वास्थां
प्राप २४

तत्र तस्मिन्महत्पुरुषे देहं संहिताः वल्लिः पुरोगमो येषां ते सुराणां कात्यायनी गौरा देहसमुद्रवां नुष्टुः रश्म्याभिमतस्यार्धस्य लाभा
त्यामेः रश्मिर्लेभादिति पादे उपसर्गादलघ्नोरिति प्रथमयोगकरणादुप विकसने विकाराः सोल्लियेषां तानि विकाराणि तेषां वक्रा
णां रश्मिर्लेभादिति पादे अपि ता आशादिशो यैः विकासिवक्राञ्जविकासिताशा इति पादे विकासिता विकस्वरेण वक्राञ्जेन

आसीत्वाच देव्या हते मत्र महापुरुषे देहं संहिताः सुरा वल्लिः पुरोगमाणां कात्यायनी नुष्टुवुरिष्टलाभा द्विकामिवक्राञ्जवि
कासिताशाः । देवि प्रपन्नार्त्तिहरे प्रसीद प्रसीद मातर्जगतो र्विलम्ब्य प्रसीद विष्टेश्वरि पाहिविष्टं त्वमीश्वरी देवि च

राचरस्य ९

पुनरीकृता आशा प्रत्याशा यैरित्युक्तं । हे देवि प्रपन्ना मक्ता सेषा मार्त्तिदुःखं हरतीति तस्याः संबोधनं हरतेरनुग्रहमनेच ततः प्रपन्न
सोऽप्यत्राभवसंभ्रमे प्रसीदेति विरुक्तिर्देव्यै शरीरवत्तं जावराचरस्येति निर्धारणो घृष्टाचराचरमध्ये त्वमेव स्वतंत्रेण च अथवाः त्विल
म्ब्य जगतस्त्वमेव माता चराचरस्य त्वमेवेश्वरी स्वामिनी अतो विश्वं पाहाति योज्यं १

५२

हिवत्त्वमेकाविश्वस्य जगत्तद्वाधारभूतात्वात्मेवाधारमाश्रित्य जगद्वर्तते तव कथमाधारत्वे यतः शब्दी रूपेणाधारभूतावर्तमे सर्वेषामपि धे
रवाधारभूता हेः नति क्रमणीय बले उदकरूपमाश्रितया त्वयैव जीयते अभसैव सर्वशक्तिरिति तदपि ते वै तत्त्वं जलत्वरूपया त्वयैव तत्त्वमयं
जगत्तद्वाधारभूता हेः नति क्रमणीय बले उदकरूपमाश्रितया त्वयैव जीयते अभसैव सर्वशक्तिरिति तदपि ते वै तत्त्वं जलत्वरूपया त्वयैव तत्त्वमयं
जगत्तद्वाधारभूता हेः नति क्रमणीय बले उदकरूपमाश्रितया त्वयैव जीयते अभसैव सर्वशक्तिरिति तदपि ते वै तत्त्वं जलत्वरूपया त्वयैव तत्त्वमयं
जगत्तद्वाधारभूता हेः नति क्रमणीय बले उदकरूपमाश्रितया त्वयैव जीयते अभसैव सर्वशक्तिरिति तदपि ते वै तत्त्वं जलत्वरूपया त्वयैव तत्त्वमयं

आधारभूता जगत्तत्त्वमेकाग्रहीस्वरूपेण यतः स्थितासि अपांस्वरूपस्थितया त्वयैव तदायायते कृत्स्नमलं यद्यप्ये ३
त्वे वै सवीरशक्तिरनेतवीर्याविश्वस्य बीजं परमासिमाया संमोहितं देवित्वया समसत्त्वं वै प्रसन्नं भुवि मुक्तिहेतुः ४

सर्वव्यापकत्वावृत्तेः सुतिर्न प्रतीयते अनंतं नानाविधसंसारसंपादकं वीर्यं सामर्थ्यं यस्याः सा विश्वस्य बीजं भूतकारां बीजभूतायास्तत्तएव
विश्वस्य त्वयैव परमानिरतिशया अघटितघरतापटीयसाज्ज्यर्थः एव भूतामाया अविद्यशक्तिरसि भवसि तत्त्वमसं जगत्तत्त्वमयं जगत्तत्त्वमयं जगत्तत्त्वमयं
कृतं ममतामायादिना सर्वमेव मोहे पातितं त्वयेति शेषः वै निश्चितं प्रसन्नं सती शब्दां ब्रह्मविद्यास्वरूपेण भुक्तेः कारणभूता संसारसागरे त्वमे
व पातयामि मुक्तिमपि त्वमेव ददामीत्यर्थः ४

राम
५२

विद्याः वेदविद्यां गादिलक्षणाः समस्ता अष्टादशसंख्याकाः अवेदो यजुर्वेदः सामवेदो यजुर्वेद इति चत्वारो वेदाः शिदा कल्पो व्याकराणि रुक्मं ज्योतिषं च
दशैति षडंगानि पुराणान्यायमीमांसा धर्मशास्त्रं त्रिपाणिचत्वार्युपांगानि आशुर्वेदो धनुर्वेदो गंधर्वमर्थशास्त्रं चेति चत्वारि एवमष्टादशसंख्या विद्यासु
निष्पद्यते उक्तं च आनिवेदाश्चत्वारो मीमांसा न्याय विस्तरः धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्यास्तुताश्चतुर्दश आशुर्वेदो धनुर्वेदो गंधर्वश्चेति ते त्रयः अर्थशा
स्त्रं पुराणं च विद्यास्तुता दशैव ताः इति हे देवि एताः समस्ता विद्यास्तव भेदा विशेषाः सामान्यत्रया सर्वात्मिका त्वे अवांतरविशेषास्तवे ता इत्यर्थः ए
वं समस्ताः स्त्रियोपितवैवभेदाः समष्टिरूपा त्वे अन्याः समस्ताः स्त्रियस्तवैव व्यष्टयो वांतरविशेषत्रयाः कथं भूताः सकलाः चतुः षष्टिकलाभिः स
ह वर्तमानाः आलिङ्गनाद्याश्चतुः षष्टिकलाः कामशास्त्रतो धिगंतव्याः एतर्जुगन्धयैकपाश्रितश्चतिशयेन व्यासं कथं भूतयाश्चैव याजन

विद्याः समस्तास्तव देवि भेदाः स्त्रियः समस्ताः सकलं ज्ञा च ज्वयैकया श्रितमं व सर्वं काते सुतिः सव्ययणरोक्तिः ५

नीरूपाया जननी यथा स्वोदरे विद्यमानं गर्भव्या मोतितथा तवोदरे विद्यमानं जगत्त्रया व्याप्यते इत्याशयः एवं च सति ते तव सुतिः कानकापीत्यर्थः ऊनर
त्युदेव गृहं त्वेति सव्यस्य पापराशुव्यतयोक्तिः अपरागौ गतया चोक्तिः सा सुतिः सा गौणमुख्य व्यवहारस्य परस्परसाहोपत्वेन भेदघटितत्वात्
वात्मिकायां त्वयि भेदाभावात् भेदघटितगौणमुख्यत्वकीर्तनरूपा सुतिर्न संभवतीत्याशयः ननु मुख्यगौणगुणकीर्तनरूपस्य संभवेऽपि मुख्य
गुणमात्रकीर्तनमेव सुतिर्भविष्यतीति चेन्न तस्यानुवादमात्रत्वेन सुतित्वाभावात् अथवा सव्यपरास्त्वविषयिणीयापरोक्तिः सव्यापेक्ष
याभिन्नस्योक्तिः सा सुतिरिति लोके व्यवहितेन।

देवीः
५३

चुसामेदयदितात्वपिसंभवति सर्वान्तिकायास्त्वन्नेमित्रस्यसुतिकर्तुर्निर्दूपाणानर्हत्वात् एकस्यकर्मकर्तृत्वासंभवश्चेतिव्याख्येयं अथवा
काव्येदरा अनिर्वचनायास्तुतिरित्यर्थः अथवास्त्वपरास्त्वविषयिणीपरोक्तिः श्रेष्ठोक्तिः सुतिरिति व्याख्येयं अथवास्तुतिरपित्वमेवेत्तत्त्वं।
स्त्वपरापरोक्तिः स्त्वयाचसौ परोक्तिश्चेतिस्त्वपरापरोक्तिः प्राणमयीवाक् अपरोक्तिः पश्यन्त्यादिस्त्वावाक्साठभयविधापित्वमेव चितिष
त्पवप्रसोधीपरावाक्स्वरसोदितासैषासारतयाप्रोक्ताहृदयंपरमेष्ठिनः इतिपरावाक्स्वरपंचतिपादितंतया सूक्ष्माकुंजलिनामध्योजोति
र्मात्राद्याणीयसी अथोत्रविषयानस्मादुद्गच्छन्मूर्धगांमेनी स्वयंप्रकाशापश्यंतीसुषुम्णामाश्रिताभवेत् सैवहृदयंकजंशयमध्यमाना
दक्षिणी सैवोरः कंदतालुस्याशिरोघ्राणाहिजोपमा जिह्वाधूलोष्ठानिः श्वासकृतवर्णपरिग्रहा शब्दपंचजननीथोत्रशान्दानुवैख
रतिच श्रुतावपिपरापश्यंतीमध्यमावैखरीभेदेनचतुर्विधावाक्कयतेचत्वारिवाक्यरिमितापदानितानि विदुर्ब्राह्मणा येमनीषिणः
गृहात्रीतिनिहितानेगयंतितुरीयंवाचोमनुष्यावदंतीति अस्मार्थः वाचःशब्दब्रह्मणः परिमितापरिमितानिगतिनानिपद्यतेजायते
परंतत्त्वमेप्रित्तिपदानिद्रुपातिचत्वारितानिचत्वार्यपियेमनीषिणोतर्ह्ययस्तेविदुर्ज्ञानेतिनान्ये ब्रह्मो गृहायं देहमध्येत्रीतिनिहि
तानिनेगयंतिखरूपंनप्रकाशयंति ततः केवलंवाचसुरीयं चतुर्थभागंवैखरीरूपंमनुष्याः प्राणिनोवदंतितदपिवदंत्येवनतुत
त्ततोभानंतंति तथाचैवंविधपरापरशब्दरूपत्वात्स्तुतिरूपात्वमेवेतिभावः क्रियाः समस्ताइतिपाठान्तरं क्रियाः प्रोताः सार्ताः आग
मिकास्तवक्ष्यमित्यथः ५

राम
५३

सर्वभूतं प्राप्नुयामास कलस्थारजंगमात्मिका वा स्वर्गः सुखा विशेषः मुक्तिरविद्या निवृत्तिः परमानंदावाप्तिर्वा तेषदांशुं शीलं यस्याः सा स्व
र्गमुक्तिप्रदायिनी एवं रूपा यदास्माभिस्त्वं स्तुतोक्ता सितदा तव स्तुतये परमोक्तयः श्रेष्ठोक्तयः कावा भवंतु न का अपीत्यर्थः ६ तथा भूपगम्य भू
पतिदेवाह सर्वस्य जनस्य हृदि बुद्धि रूपेण संस्थिते संस्थिता शस्त्रस्य संबोधने रूपां स्वर्गापवर्गदेव्यपि संबोधने अथ वर्गो मोक्षः नरादिस्मो रुद्रो
नारायणः अयं निलयो यस्य नारंजीतमसूत्रं अयं ते गच्छति अंतर्गमि रूपां व्याप्नोतीति वानारायणानस्येयं शक्तिरूपानां नारायणीतस्याः

सर्वभूतायदा देवि स्वर्गमुक्तिप्रदायिनी त्वं स्तुता स्तुतये काव्यभवंतु परमोक्तयः ६ सर्वस्य बुद्धि रूपेण जनस्य हृदि संस्थिते स्वर्गापव
र्गदेदेवि नारायणि नमोस्तुते ७ विश्वलचंडादिधरे महाहृषभवाहिनि माहेश्वरीस्वरूपेण नारायणि नमोस्तुते ८ कलाका
ष्ठादि रूपेण परिणामप्रदायिनि विश्वस्योपरं तो शक्ते नारायणि नमोस्तुते ९

संबोधने नारायणिते नमोस्तुते ७ हे देवि नारायणि विश्वशक्ते माहेश्वरी शक्तिरूपेण संस्थिते विश्वलचंडादिधरे महाहृषभधारयतांति महाहृषभधारयमांति
८ हे देवि कलत्रिंशत्काष्ठात्मकः कालः काष्ठाः दशानि मेषात्मकः आदिशब्देनानि मेषभुहर्तादिः पक्षमासत्रातु वर्षयुगव्यवस्थाभिः विश्वस्य
परिणामस्तान्त्रिको न्यथाभावस्तं प्रदानं शीलं यस्याः सा तस्याः संबोधने अयं तो विनाशे शक्तैः समर्थैः शक्तिशब्दस्य संबुद्धौ रूपां सक्तैः इति पाठे शक्ति
रासक्तिः प्रवृत्तिर्वा ९

देवी ५४

सर्वमंगलमंगलेश्वरदेवदं गादिषु मंगलाय हिता अथवा सर्वमंगलं मंगल्यं मंगलाय हितां यस्यां मंगलेषु साध्वी मंगला सर्वाणि मंगलानि य
स्यां सर्वमंगला सा चासौ मंगलात्ततस्याः संबोधने अथवा सर्वेषां मंगलानां मंगल्यं मंगलभावसङ्गातं तत्त्वमेवेति भावः अ
नन्वशिवे कल्याणकारिणि शरणं रक्षां तत्र साध्वी शरणाय अथवा शरणार्थी आश्रयणीया तस्याः संबोधने शरणं गता शमतीताना
गतवर्तमानजनसमीहितैस्तैस्तार्य अग्रिमो मसूर्यात्मका निवृत्तिश्च कानिनेत्राणि यस्याः सा चंबका तस्याः संबोधने त्वियां हृदि रक्षा
देवदीपो लोचनमंबकमित्यभिधानात् तौ गौरिगौरवर्तिका निर्मुक्ते वा १. सृष्ट्यादीनां कारणाभूताः क्रमेण रजः सत्त्वतमोगुणा प्रधानं च

सर्वमंगलमंगलेश्वरदेवसर्वार्थसाधके शरणे चंबके गौरिनारायणि १. सृष्टिस्थिति विनाशा
नां शक्तिरूपे सनातने गुणाद्ये गुणमये नारायणि नमोस्तुते ११

सृष्टिहरिहराणां शक्तयस्तु तस्याः संबोधने सनातने हे नित्ये गुणानां महदादीनामाश्रयभूते सत्त्व रजस्तमसां साम्यावस्था स्वरूपत्ववित्त्वगुण
मये गुणत्रयस्वरूपे मयैताद्यद्यपि ज्ञाप्याप्रोतितथापि बाहुल्यकारणं मयगतवित्त्वस्मादा गुणमये तायेतस्यामिति गुणमयेति व्युत्प
दनीयं अथवा सत्त्व रजस्तमसां साम्यावस्था रूपत्वादविद्यमानो गुणमयो गुणविकारो यस्य सा अगुणमयेत्यकारणं प्रत्येकव्याख्येयं अ
काशादिरूपेण शब्दादिगुणाग्रपाशब्दादिरूपत्वेन च गुणमया चेति व्याख्येयं ११

रामे ५४

दानाः सार्वदिकदुःखभाजान्नान्नस्करादिपाठिताः शरणागतयेदीनान्ननिषांपरिवारांसर्वभावेनरक्षांपरायणमप्राप्त्यस्याः तस्याः सर्वाध
नं परायणमभावेस्पादितनामशासनान्तसर्वाधियाधिनाशितदेवितुभ्योनमः १२ देवानां यथात्रपंशक्तीनामपितथैवाह ब्रह्माण्णरूपधारयतीति त
स्याः संबोधनं रूपधारिणीत्यसंबोधनरूपोदाहणायः सकोचित्कत्वा -- साह्येपत्वाच्चनास्माकंसर्मतः एवमयेपि पुक्ताहंसायत्रराजदेतादि
वाद्युक्तशस्त्रस्यपरिनिपातः हेसैधुक्तं वायादिमानंतत्रतिष्ठतीति तस्याः संबोधनं ऊशं जलंतस्याश्रयः कौशः कर्मरत्नः तस्याभः कौशंभः कौशा

शरणागतदीनान्नपरिवारापरायणो विश्वस्पर्तिहरेदेविनारा १२ हंसपुक्तविमानस्येव ब्रह्माण्णिरूपधारिणी कौशंभः क्षरि
कौदेविनारायणि १३ विश्वलचंडाहिधरेमहाक्षमवाहिनि माश्वरीस्वरूपेणानारायणिनमस्तुते १४

ममः क्षरिका कौशंभः क्षरिकाशेषिकविवक्षायामेव यष्टीतेन कर्तारिचेति यष्टी समासनिषेधेन ऊशंभः क्षरेति पाठे ऊशस्येदे कौशंभं भावच्छादयः ऊश
पुक्ताहंसा १३ विश्वलचंडाहिधरेमहाक्षमवाहिनि माश्वरीस्वरूपेणानारायणिनमस्तुते १४ कौमा
रीश्वरीस्वरूपेणानारायणिनमस्तुते १४ कौमा
रीश्वरीस्वरूपेणानारायणिनमस्तुते १४ कौमा
रीश्वरीस्वरूपेणानारायणिनमस्तुते १४ कौमा

देवादी-

१५

गत्यादीनि गृहीतानि परमायुधानि यथासाग्रहणार्थम् परनिष्ठासप्तम्या वितिगृहातशब्दस्य परनिपातः गृहातविविधायुधेति कचिन्पाठः हे वैष्णवीत्रप
धातिसंज्ञकः १५ गृहीतमुग्रं महाचक्रं सृष्टिचक्रं अतो दंष्ट्रयो हता वसुंधरा यथासावराह रूपमस्यास्तीति शिवयोगाद्विवेकल्याणकारिणि न
१६ अथ गृहीतस्वपेण हिरण्यकशिपुश्च भूमीहेतुमुद्यमपरे त्रैलोक्यस्य प्राणां हानंते न सहिता त्रैलोक्यप्राणो संहिता वा समो वा हितत
तयो रिति मकारलोपः देवितुभ्यं नमः १७ ऐन्द्रिंद्रपधरे किरीटो मुकुटो म्या अस्तीति संबोधनं महावज्रौयस्याः सहस्रे नयने रुचते हृत्वा

शंखचक्रगदाशार्ङ्गगृहीतपरमायुधे प्रसीद वैष्णवीत्रपे नारायणि १५ गृहीतो ग्रमहाचक्रं दंष्ट्रो हत वसुंधरे वराह रूपिणि शिवे नारा १६
हृमिंद्रपेणो येण हंतुं दैत्या क्रतोद्यमे त्रैलोक्यप्राणां सहिते नारा १७ किरीटे निमहावज्रे सहस्रनयने ज्वले च त्रप्राणां हरे चैदिनारा १८
शिवहृती स्वपेण हत दैत्यमहाबले योरत्रपे महावेनारा १९ दंष्ट्राकराल वदने शिरोमाला विभूषणे वासुदे मुंडमथने नारा २०

त्वरो विश्वकर्मणो पत्यंतस्य प्राणा हरंतीति १८ शिवहृती स्वपेण हतं दैत्यानां जलं ययामयान करूपे महा मुक्तावेदे वितुभ्यं नमः १९ दंष्ट्रया
करालं वदनं यस्याः शिरसां मुडानां माला विभूषणं यस्याः मुंडस्य मथतीति मथना चंडस्य मुंडस्य च शिरो यहाण वासुदेवो ज्यते तावते वसुंडमथन
त्वमपि शर्मपद्यपि तथापि त्वत्त्वात्रपो न रुक्त्यं दोषा वर्ह २०

राम

१५

लक्ष्मीशतस्य यस्याख्यो नदीति नदी संतकाद्वस्त्वसंबुद्धौ सर्वसंमतं केचिन्नौणादिकप्रत्ययान्तत्वेन नदी संज्ञाभावात्सुलोपेद्वस्त्ववनेच्छेति
ते उपहारायामेदे बुद्धित्वात् लज्जे --- --- --- महानो ब्रह्मणाः प्राप्तिहेतुत्वाद्विषयीकरणाद्दामहाविद्या ब्रह्मणोपि ह्यत्र विषयत्वमिष्टतर
वतेन विषयीकरणापह्नोदुष्टो न संतकाः उपनिषदपेक्ष्यः अदे --- --- --- पुष्टिरूपचयः संबुद्धौ गुणाभावश्चोदमः सुलोपस्तु भवप्रल
यस्याया --- झस्वांतत्वात् अथवा पुष्टियुक्ता स्वधेति मध्यमपदलोपी समासो ज्ञेयः स्वधापितृहविदनिमंत्रः ऊवे स्थिरमहती चा सौरात्रि
स्य परार्धहयावसानतया प्रलयस्याया रात्रेर्महत्त्वं रात्रिशब्दात् रुदिकारादक्ति तदिति ईषिकृते संबुद्धौ झस्वत्वं चोदमो वा गुणाभावः महती

लक्ष्मिलज्जे महाविद्ये अदे पुष्टे स्वधे ध्रुवे महारात्रे महामाये नारायणि ११ मेधेयस्वति वरेभूति बाधवितामसे नियते त्वं प्रसादेशिना

रा ११

अविद्यामहाविद्यामहाविद्यामातनित्या मुचिदुःखानात्सुनित्य मुचि सुखात्मस्याति रूपामहत्त्वं वा स्याः सर्वजावात्यति ब्रह्मस्वरूपाव
रतो मा मय्यस्य विद्यमानत्वात् ११ मेधावदुपेयावधारण शक्ते सरस्वति वा दिवते कृति स्मृतीति दासादि रूपे वा वरेभेष्टे इति भूतिः सत्य
गुणः कारणे कार्योपचारात्पञ्चगुणयोगादितिः सात्त्विकी संबुद्धौ गुणाभावश्चोदमः अथवा भूतिरुत्तरोत्तरसंपत्तेः श्रुतिगोप्येष्ववस्थाव
सुखेन रजोगुण उच्यते इत्यर्थः बाधवीवधुवंशे कदाचिदुत्पन्ना वधोर्त्तयं बाधवी विप्रलेन कले विस्मोर्वधुः स्यात्पिंगले त्रिप्रदिति धरति।
लक्ष्मीनिर्दिश्येति व्याख्येयं नियते नियतरूपे प्राचीनकर्मरूपे अवशं भावे रूपे वादेशे स्वाप्तिनि ११

सर्वोऽसर्वसुदिहसर्वभावेनाभिव्याप्यवापाणीपादौ जांते यस्याः सर्वतोऽङ्गीतिशिरोसिमुखानिसर्वत्रवर्त्तनेष्ववगाघाणापवयवेः
सर्वविद्याप्रदेतपवगंतव्यं अयं लोको गौर्देवपद्यते १३ सर्वविश्वं यस्याः सर्वेषां भागेष्वामितिसर्वेषां शक्तिभिः सर्वासो मातृत्वात्
व्याप्यभिः सर्वाभिर्विशक्तिभिः समाहितेनः अस्मात्वाहिपालयहेतुर्गौर्देवानिपदद्वयप्रसादने अथवा देवतातिदेवी देवस्यैव भवे

सर्वतः पाणिपादंते सर्वतोऽङ्गीतिशिरोमुखे सर्वतः अवरो नारा १३ सर्वस्वरूपे सर्वेशि सर्वशक्तिसमाहिते प्रयेष्यत्वा
हि नो देवि दुर्गे देवि नमोस्तुते १४ एतन्नेव दत्तं सौम्यं लोचनत्रयश्रुतं पातुनः सर्वभातिभ्यः कात्यायनिनमोस्तु
ते १५ ज्वालाकरालमत्युग्रमशेषास्वरसूदनं विश्वलं पातुनो भीते भेदकालिनमोरुते १६

तिव्युत्पत्तिभेदेन पदद्वयं व्याख्येयं १४ एतन्नेमुरंगमनोजंनेत्रत्रयात्कृतं सर्वभातिभ्योऽस्मान्पातुकात्यायनाश्रमोद्भवे देवि शो गौरि तर्भ्यनमः
१५ भद्रासौ काली च रुक्मा च ज्वालाकरालं भीषणं उद्भवा सकलदैत्यविधंसनेत्रिशूलप्रस्माद्व्यात्यनुश्री भद्रकालिगौरी
देहसमुद्भवे तुभ्यं नमः १६

राम
५६

साधंता नोस्मान्पापेभ्यः प्रतिरूलेभ्योरहनु कानिव अनः प्राणी सुतानपत्यानिवा अनप्राणने इत्यस्मादचिरं अनितीत्यनः प्राणी स चार्थान्ति
तायदानोस्माकं पापेभ्यो नोस्मानहनु यद्वाऽनः शकटे सुतान्वा लकारपापेभ्यो दुष्टेभ्यः पाति शकटेपि हित्वा बालकाः स्थाप्येते यतः अथ
वानः सुतानुदुष्ट सुतानिव नमकोटित्ये इत्यस्मात्कर्त्तरि किप् अथ वासानः पातुपापेभ्यो नः सुतानिव पातु इति योजनीयं सुशुभो भवानि
चतानि सुतानि कानि तानीत्यपेक्षायां साधंता स च शूलः तच्च वदने तानीत्यदादीनि सर्वेर्भित्यमित्येकशेषः १० हे देवितवरवक्त्र शुभाय भ

हिनस्ति दैत्यतेजांसि स्वने रास्यया जगत् साधंता यातु नो देवि पापेभ्यो नः सुतानिव १० असुगष्टवसार्पकचर्चितस्ते करोञ्चलः शु
भाय रवद्वो भवतु चेडिके त्वानता वयं १८ रोगानशेषानपहं सिनुष्ठा पुष्पासिकामासुकलानभीष्टास्त्वामाश्रितानां न विपन्न
गर्णा त्वामाश्रिता त्वाश्रयतां प्रयांति १८

तनु असुगर्गा रुधिरमंदः पंकेन चर्चितो विलिप्तः करं हंसमुच्चलयतीति करोञ्चलः करैः किरणैर्विभक्तः चंडिके त्वा वयं नताः साः १८ रुच्यं
तनु अथ रतीति रोगा उपद्वाः ताश्च अपहं सिनाशयसि रुष्ठा कुपिता पुनः कामात्मनो रथानभीष्टास्त्रियासुकलानपहंसीत्यनुषज्यते विप
१८ इति योगलक्षणा विपत्तिः हाति विशेषार्थं हि हेतौ स्मादिशेषार्थे त्वार्थे वा यदश्रुतोऽप्यभिधानात् विशेषतो ये त्वामाश्रिता स्तेऽप्यनेषामा
श्रयतां प्रयांतीत्यन्वयः आश्रया भवतीत्यर्थः ३६

२०:४१
५०
एकामात्ममूर्तिमनेकैरूपैर्वस्मात्पादिलहोर्बहुधावदुप्रकारं कृत्वा मूर्तिवाहुत्वं कृत्वेत्यर्थः ३० ऐशिति प्रकृत्यादित्वा तृतीयाधर्मदि
नानामहासुराणां कदनं मारणं कृतं एतदेव कर्म तत्कदनं त्वदितराका प्रकर्तुं मर्हति न कापीत्यर्थः ३० विद्यासुखं दजालादिलशाना
लोकस्य योगक्षेमविधापिनीषु वा अन्वीक्षिकी त्रयीवार्तादर्शनातिशयास्त्रेषु वेदेतरा विद्यास्थानेषु कर्मकांडेषु तेषां सुपनिषदः प्राचीन
त्वात् अथवा आद्येषु वाक्येषु वेदेषु किं भूतेषु विवेकदापेषु कर्मब्रह्मप्रतिपादकेषु त्वदन्याका त्वमेव सर्वं विद्यादिषु नाना रूपेण भास

* हिं न सिद्धे तेषां सिद्धे नैराश्रय्या जगत् सायं टायानुनो देवि पापेभ्यो नः सुतानिव १७ असुरासृष्टसापंकचचित्तस्ते करोजुवतः ॥
शुभाय वज्रो भवतु चंडिको त्वानता वयं १८ रोगानशेषानपहंसि तुष्टा पुष्पासि कामासकलानभीष्टान् त्वामाश्रिता तानवि

पन्नराणां त्वामाश्रिता त्वया श्रूयतां प्रयांति १९
त्यर्थः न केवलं विद्यासुप्रतिभासि अपि तु प्रत्यक्षतया अनुभूयमानं विश्वं मम त्वार्त्ते इव गतं मम त्वया श्रूयः संसारस्तस्मिन्निमित्तमहंधकारे
महतामपि संसारनेवर्तकब्रह्मज्ञानप्रतिबंधकेति धामयसि पुनः पुनः प्रवर्तयसि संज्ञापूर्वस्य विधेरनित्यत्वा निश्चेपि इत्स्वत्वाभा
वः अथवा मम त्वगर्त्ते ये विद्यादयस्तेषु एतद्विश्वं त्वदन्याका विधामयति अपि तु त्वमेव विधामयसीति योज्यं ३१

मन्त्रपद्येदे एतत्कृतं यत्कदनं त्वया धर्मद्विषां देवि महासुराणां रूपैरनेकैर्बहुधात्ममूर्तिं कृत्वां विकेतत्प्रकरोति कान्या ॥ ३० विद्यासु
शास्त्रेषु विवेकदापेषु वाक्येषु च का त्वदन्या मम त्वगर्त्तेति महंधकारेति धामयत्येतदतीव विश्वं ॥ ३१ पंक्तौ चतुर्थ्यां ॥

पद्यत्रयस्य
द्विरावृत्तिरि
त्यादेः ॥

हेदेवियत्ररक्षांसिराक्षसाः यत्रोक्तविषाः सर्पाः यत्रशत्रवः यत्रतस्करसमूहः यत्रारण्येदावानलः परिपीडयितव्यस्थि
तात्परिपरिणामितथाविमध्योयउपइवसुत्रापित्वमेवेतियोज्यंकेचिदावानलपदंवउवासिपरतयावाकृतौकवाक्य

रक्षांसियत्रोयविषाशुनागायत्रारयोदस्युबलानियत्र दावानलोयत्रतथाविमध्योतवस्थिता
त्परिणामिविश्वं ३१ विश्वेश्वरात्परिणामिविश्वं विश्वामिकाधारयसीतिविश्वं विश्वेशवंद्या
भवतीभवन्तिविश्वश्रयायेत्वयिभक्तिनम्राः ३३

मार्गं गच्छति ३१ हेदेवित्वं सर्वस्येश्वराश्चतएवप्रभुत्वात्तुं विश्वं परिणामिहेदेवित्वं विश्वामिका विश्वस्वरूपा विश्वं त्वमेवेति का
दिश्वं धारयसि इति दंष्ट्रकाशमानं वा इंद्रीनां वंद्यात्वं विश्वेशस्य ब्रह्मणो वंद्यात्वं सव्या नमस्यावायेत्वयिभक्त्या प्रणतिपरा
स्ते विश्वेषामाधारभूता भवेति ३३

२००

५०

५४

विचंडिके प्रसीद प्रसन्नो भव प्रसादं कुरु अस्मा शत्रुभयात्परिपालय अरिधयं मा भवतु नित्यं यथा सुभादियातेना धुनैव तत्प्राणं ज्ञाता न
 नित्यं परिपालयेति शेषः तथा सर्वजगतां पापमुपशमंशी घुं प्रापय जगंति निष्पापानि विधेहि यथा कष्टं कदाचन नोत्पद्यते उत्पातेत्यत्र
 विवक्षितत्वात्संधिः उत्पात्ता अनिष्टा अनिष्टस्य का उल्कापातादयस्तेषां पाकः परिणतिपर्यवसायिता तज्जनिता ये मरुपसर्गः पुत्रवित्तश
 रारदिनाशहेतवस्तान् विविधोत्पातपरिणा प्रसंभवात् उत्पात्तात्पाको विधिः तत्रोपसर्गश्चिदाश्चामय वारात्पा संहिताया उक्तमस्मि अयमुत्पा
 देवि प्रसीद परिपालय नो रिभीते नित्यं यथा सुखधादधुनैव मघः पापानि सर्वजगतां प्रशमनया सुउत्पातपाकजनिताश्च मरुपस
 र्गश्च ३४ प्रसातानां प्रसीदत्वे देवि विश्वार्तिहरिणि त्रैलोक्यवासिनामो लोकानां वरदा भव ३५ श्री देव्युवाच व
 रदा हे सुरगणावरं यन्मनसी स्मितं तं चाण्डप्रयच्छासि जगतामुपकारकं ३६
 तो मुकप्रंडले जगतोस्मिन्मये फलति उत्पाते पुजाते पुदेवित्वं स्मर्यते तत उपसर्गः हयं यांति ३४ देवित्वं नतिमतां प्रसीद विष्णुस्यार्तिहरे त्रै
 लोक्यवासिनां लोकानां ईद्रेस्तवो स्माकं वरमभिलषितं देहि ३५ हे सुरगणावरं भाषितोर्थः यदि त्वयं यं वरमित्यर्थः यमिति
 वा पाठः मनसी स्मितं वरं याचध्वं जगतामुपकारभूतं यथा हे प्रयच्छासि ३६

ताम
५८

हेत्रैलोक्येश्वरित्रैलोक्यस्याः सर्वाध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकावाधाः पीडादुर्मित्तनरकादिकावातासोऽशमनमेवमेवानेने
वप्रकारेणकार्यं यथाह्यास्मद्वैरिविनाशकृतं ३७ वैवस्वतेतरेवैवस्वतमनोरधिकारोपलक्षितेकालेसप्तमेमन्तरेइत्यर्थः अष्टाविंश
तितमेअष्टाविंशतिसंख्याकेअष्टाविंशतिशब्दात् ततोमहागमस्तुंदसः अष्टाविंशत्यामीयतेइतिअष्टाविंशतिमः इतिवासंभेयंप्रामेअ

देव्याऋतुः सर्वबाधाप्रशमनंत्रैलोक्यस्याविलेश्वरि एवमेतत्त्वयाकार्यमस्मद्वैरिविनाशनं ३७ **देव्यवाच** वैवस्वतेतरे
प्रामेअष्टाविंशतिमेतुगे सुंभोनि सुंभश्चैवान्याकुप्यत्येतेमहासुरौ ३८ तंदगोपगृहेजातायशोदागर्भसंभवाततस्तौना
शयिथामिविंध्याचलनिवासिनी ३९ पुनरप्यतिरोदेगारूपेणशयिबीतले अवतीर्यहेनिथामिवैशचिन्नामहासुरा ४.

अष्टाविंशतिमेइत्यत्राविवक्षितत्वावसंधिः पुगेचतुर्गुणसुंभारव्यावसुरौपुनरप्याकुप्यत्येते ३८ तदाहेतंदगोपगृहेजातासतीयशोदानंदगो
पुतिगातस्याः समुद्रताततःपश्चान्नौसुंभनि सुंभनि सुंभौविंध्यानिवासिनीमारयामि ३९ पुनरपिप्रथिवीतलेऽतिरोदेगारूपेणावतीर्य
वैशचिन्नवेषान्महासुराहनिष्यामि ४० श्रीरामरामराम॥ ॥

२०:४
५३

४१ ततो मां देवताः स्वर्गो मर्त्यलोके च मानवाः सुर्वतो मां रक्ता
सुर्वतो मां हरीष्यन्ति मत्तं रक्तं देतिकां ४२ भूयश्च शतवार्षिक्यामनाहृष्यामनेभ्यः सुनिभिः संस्तुता भूमौ संभविष्याम्ययोनिजा
४३ ततः शतेननेत्राणां निराक्षिष्यामि यन्मुनीन् ॥ कीर्त्तयिष्यन्ति मनुजाः शताक्षीमिति मां ततः ४४ ततो हे मखिलं लोकमात्म
देहमुद्देवैः भारिष्यामि सुराः शाकैरावृष्टैः प्राणधारकैः ४५

५१

४३ ततः पश्चात्त्रेत्राणां शतेन यन्मुनीन् निराक्षिष्यामि तेषां परस्मैपदं ह्यं दसं ईदृशे रात्मनेपदित्वात् यद्वा निःशेषेणोक्षते इति निराज्ञापयद्यच्च तां क
रोतीति तिवृ ततो धातुसंज्ञायां लृशो लोपश्छांदस इति केचित् ततः कारणाभ्यामनुजाः शताक्षी कीर्त्तयन्ति ४४ हे सुरास्ततो नंतरं स्व
शक्तिनिष्पादितैः शाकैर्बालुककंदुत्वमूलादिभिरखिलं लोकं भारिष्यामि योजयिष्यामि प्राणधारणार्थं यावद्वर्षागमधारयिष्यामि ४५

राम
५६

प्यं २

शांकं विभर्त्ताति शांकं भरी विख्यातिं तदा भूमा वहं यास्यामि ते त्रैव दुर्गमिनामानं महासुरं च वधिष्यामि वधबंधने अने कार्यत्वाद्वा तना
त्रमारणो वधिः अथ वाहनो वधादेशे वधश्चरतीत्यर्थे सर्वत्रातिपदिकेभ्यः किं प्रधानं संज्ञायो लभे ४६ तदा दुर्गा देवीति श्रद्धिमानं प्राप्स्यामि
॥ पुनश्चाहं यदा भयानकं रूपां कृत्वा मुनीनां ज्ञानकारणा इहा हेतोः रक्षां सिद्धयामात्रा शयिष्यामि ४७ यदा हरणपाख्यो हरणानामा महासु

शांकं भरीति विख्याता तदा यास्याम्यहं भुवि तत्रैव च हनिष्यामि दुर्गमारख्यं महासुरं ४६ दुर्गा देवीति विख्यातिं तदा यास्याम्यहं भुवि
पुनश्चाहं यदा भीमं रूपां कृत्वा हिमाचले रक्षां सिद्धयामि मुनीनां ज्ञानकारणात् ४७ यदा हरणपाख्यस्त्रैलोक्ये महाबाधां
करिष्याति तदा हं भामरं रूपां कृत्वा सर्वे यष्यदं ४८ त्रैलोक्यं सहितार्थाय हनिष्यामि महासुरं भामरीति च मां लोकास्तदा स्तो
त्रं तिसर्वतः ४९

महाबाधां महापाशमतिकदने विधास्यति तदा तस्मिन् काले भ्रमरस्येदं भ्रमरं भ्रमरसमुदात्मकं वा असंख्ये पात्रागणनीयाः षड्दायत्रतः सख्ये
यदा यदा यस्मिन्नेपे पदशब्दोपि पादवाची पुंलिंगे बह्वुस्थलेषु दृश्यते न पुंसकोत्सवं समतः त्रिभुवनोपकारयंतं महासुरं हनिष्या
रोती तामां लोका भामरीतिना प्राप्नोष्यति सर्वतः सर्वत्र सर्वलोका वा युगं ४९ श्री
शक्ति

देवता

५०

मेव प्रकारेण यस्मिन् यस्मिन् चालेदानवेभ्योऽप्यत्रावस्थितापीराभविष्यति तदा तदा ह मवतार्यातिर्भूयशुद्धयं करिष्यामि ५.
मा म र ता देवीमाहात्म्यटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ हे देवा एभिः स्तोत्रैर्यथा दर्शयः समांस्तोष्यते तस्य स्तोत्रहंनिः सं
निर्दिष्टां ज्ञां शमायिष्यामि १ येन रामधुकैटभनाशं महिषासुरसंभानि सुभवधं च कीर्त्तयिष्येति तेषां दुष्कृतं किंचिन्न भविष्यतीत्यभि

इत्यपदायदा बाधादानवोत्थाभविष्यति तदा तदा वतार्याहं करिष्ये ५. इति श्रीदेवीमाहात्म्ये नारायणीस्तुतिर्नामैकादशोऽध्या
यः ११ श्रीदेव्युवाच एभिः स्तोत्रैश्च मां नित्यं स्तोष्यते यः समाहितः तस्याहं सकलं बाधां नाशयिष्याम्यसंशयं १ मधुकैटभनाशं
च महिषासुरनाशनं कीर्त्तयिष्येति येन हृदयं सुभानि सुमयोः २ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां चैकचेतसः स्तोत्रं चैव ये भक्त्या
मम माहात्म्यमुत्तमं ३ न तेषां दुष्कृतं किंचिदुद्भूतं तस्यानचापदः भविष्यति न दारिद्र्यं न चैवेष्टं चियोजनं ४

मेवासेवंधः १ अष्टम्यादिषु मान्त्रियतिथिपर्वसु येन कायसिन्नाः मत्प्रभावकार्त्तुं स्तोत्रं च ३ तेषां समस्तदुष्कृतं किंचिदुद्भूतं पापं न भविष्यति ।
तथा दुष्कृतं समस्तदुष्कृतं वाचापदो विपन्नयो न भविष्यतीति विभक्तिपरिणामेन योज्यं दुष्कृतोत्थाव्याधपस्तावन्पापादेव भवन्ति तस्य गृहे
दारिद्र्यं न इष्टवियोगश्च न भविष्यति ४ ॥ ॥

राम
६८

तस्य स्तोत्रः श्रोतुं शशुतस्कराजशस्त्राय्यगाधजलेभ्योभयं न भवति ५ यद्येवं फलमस्ति तस्मान्मत्पभावकार्त्तनं मच्चरितं समाहितैः प्र
दाभक्ति समन्वितैः सावधानैर्वापठितव्यं सदा श्रोतव्यं च यस्मान्नाशुक्लं स्वल्पपतं श्रेयः संपादकं महत् एतच्चुल्लेख्यः संपादकमन्यनास्मी
नार्थः ६ महामारी एकदेवबहुजनद्वयरूपा तस्मै भवानुपसर्गांनुत्पाज्जरं त्रिविधं चाध्यात्मिकं रोगादि आधिदैविकं निर्वर्तयन् ज्ञाता

शशुतो न भयंतेषां दस्युतो वानराजतः न शस्त्रान्नतो येभ्यः कदाचित्संभविष्यति ५ तस्मान्ममैव माहात्म्यं पठितव्यं समाहितैः श्रो
तव्यं च सदा भक्त्या परं स्वस्वयनेयतः ६ उपसर्गान् शेषांस्तु महामारी समुद्रवारं तथा त्रिविधमुत्पाते माहात्म्यं श्रमयेन्मम ७ यत्रैत
त्पद्यते सम्प्रश्रित्य मायतने मम सदानतदिमोक्षमिमां त्रिधा तत्र मे स्थिते ८ बलिपदाने श्रद्धायाम् श्रिकार्यं महोत्सवे सर्वममेत
चरितमुच्चार्य श्राव्यमेव वा ९

न शशुतो न भयंतेषां दस्युतो वानराजतः न शस्त्रान्नतो येभ्यः कदाचित्संभविष्यति ५ तस्मान्ममैव माहात्म्यं पठितव्यं समाहितैः श्रो
तव्यं च सदा भक्त्या परं स्वस्वयनेयतः ६ उपसर्गान् शेषांस्तु महामारी समुद्रवारं तथा त्रिविधमुत्पाते माहात्म्यं श्रमयेन्मम ७ यत्रैत
त्पद्यते सम्प्रश्रित्य मायतने मम सदानतदिमोक्षमिमां त्रिधा तत्र मे स्थिते ८ बलिपदाने श्रद्धायाम् श्रिकार्यं महोत्सवे सर्वममेत
चरितमुच्चार्य श्राव्यमेव वा ९

२३

नोत्रपादविधिज्ञेनश्चजानतासंधायपाठानभिज्ञेनतयातेनप्रकारेणप्रतीक्षिष्यामिप्रतीक्षामपेक्षां बलिमहितायाः प्रजायाः क
 रस्मैपदंछांदमईहतेरात्मनेपदित्वात् प्रतीक्षिष्यामीतिक्वचित्प्रातःतत्रैच्छां प्रतिगतः प्रतीक्षः गोत्रियोरितिउस्वत्वंआचा
 धातुसंज्ञापोलृश्यप्रत्ययःइत्यामःअतोलोपःपत्वंचैतिमाधनिकाबलिमहितोपजांप्रतिग्रहाणामात्यर्थः १० हेदेवाः शरदिअतोमहा
 नदुर्गासवलक्षणावार्धिकाप्रतिवर्षभवाक्रियतेतस्यांक्रियमाणायामभक्तिमुक्तःसत्रैतन्मममाहात्म्यंशुत्वामनुष्योमन्यसादेनसर्वपाडा
 जानताजानतावापिबलिंप्रजांतथाकृतां प्रतीक्षिष्याम्यहंप्रीत्यावद्भिहोसंतथाकृतं १० शरत्कालेमहाप्रजाक्रियतेयाचवार्धिका
 तस्याममैतन्माहात्म्यंशुत्वामभक्तिसमन्वितः ॥ सर्वबाधाविनिर्मुक्तोधनधान्यसमन्वितः मनुष्योमन्यसादेनमविद्यातिनसंशयः ॥
 १२ शुत्वाममैतन्माहात्म्यमुत्पन्नयइमाः शुभाः पराक्रमंचपुद्गुजायतेनिर्भयः पुमा १३ वःसंक्षयेयांतिकल्याणंनोपपद्यते न
 दत्तेचकुलेपुंसोमाहात्म्यममश्रावतो १४ शान्तिकर्मणिमर्वत्रतथादुःस्वप्नदर्शनेग्रहपीडासुचोयासुमाहात्म्यंश्रुत्यात्म १५
 हितोधनपदंधान्यव्यतिरिक्तधनपरंगोवलीवर्दन्यायेनतत्पूतोनिश्चयेतभवति १२ उत्पन्नयइतिदितायार्थप्रथमावत्यनीरित्यर्थः १३ नंदते
 वर्धतेकुलेवंशःकर्त्तरिकर्मव्यतिहारइत्यात्मनेपदं अन्यथानेदतीतिस्थात् १४ शान्तिकर्मणिउपसर्गनिवर्तनेदुःस्वप्नोनिष्ठसर्वकः स्व
 प्रःग्रहपीडास्वप्नादिस्थानस्थितादिनादियहजनितव्याधादिषुउयासुतीव्रासु १५

राम
६१

ममचरितेकाग्रप्रानेउपसर्गारिष्टानिशाम्यतिहारुणायहपीडाः क्षीयन्तेदुःस्वप्नेदृष्टेभुत्त्वप्रफलंजायते १६ बालग्रहाः दुश्ग्रहाः व्यालग्रहेति
पाटेव्यालादुष्टाभातरोडाकिन्पोवासंघातोमेतन्नंतस्यभेदेविद्यतेनेष्टयत्कैर्मत्राविद्यतेनेष्टयर्थः अथवासंघातेनरसमूहेभेदेवैर १७ अ
न्यायिनांबलनाशनंपरमुत्कृष्टरत्नसंभूतानांपदनादर्शस्यमाहात्म्यान्नाशनं १८ मेमेवंमाहात्म्यं सर्वसर्वदित्तंममसान्निध्यहेतुतत्रैवाहेति
नानगहापिभूतानांबालानांशान्तिकारकं संघा

उपसर्गाः शमं योतिग्रहणीशब्दा रुपाः दुःखं च त्रिभिर्दृष्टं सुखं प्रमुपजायते ॥ बालग्रहामिश्रितानां बालानां शान्तिकारकं संघा
 तमे देवचरणां मैत्राकरणा मुन्नमं १० दुर्धनानामशेषाणां बलहानिकारं परं ११ शोभतपिणावानां पठनादेवनाशनं १२ सर्वममे
 तन्माहात्म्यं मम सान्निध्यकारकं पशुपुण्याद्यापैश्चर्गधर्षणैस्तथोन्नमैः १३ विषाणां भोजने होमैः प्रोक्षणाद्यैरहर्निशं अन्यै
 श्विविविधैर्भोगैः प्रदानैर्वत्सराणां १४ प्रातिवर्तियुते सास्त्रिंस्
 कृत्स्नचरितेऽस्मत् ॥

पशुदानेन पुष्यपूजयार्घ्यदानेन दीपैरुत्तमैः कर्पूरगुरुधूपैश्च या प्रातिरित्याग्निमेणान्वयः अर्घ्यमष्टांगं आपः क्षीरं कृशायातिद
हितांधनं यवाः सिद्धार्थकार्त्तव्यमर्घ्यमष्टांगमुच्यते १८ प्रोक्षणीयैर्महाभिषेकैः स्नानीयैर्वाथ वामंत्रपूर्वकप्रोक्षणा संस्काराणि
वर्धते कुले १९ प्रोक्षणीयैर्महाभिषेकैः स्नानीयैर्वाथ वामंत्रपूर्वकप्रोक्षणा संस्काराणि
प्रः ग्रहपीडा

महारावियोतेसमुद्रस्थनौकाविशेषेस्थितः सर्ववातेनभ्रमरां प्रापितोव्याकुलितश्चातिशयदुःसहेषुसंशामेपतत्सुसस्तु १६ रौद्राखिलोपरवेसु
व्याधिपारितोपमेतच्चरितंस्मरदुःखान्मुद्योतेतिसर्वत्रयोज्यमुद्योतेतिकर्मकर्तृत्वात्तनेपदं १७ ममवीर्यंस्मरतश्चित्तपितुःपुरुषात्सकाशान्ममप्रभा
वात्सामर्थ्यातिशयात्सिंहाद्याहरादेवपलायंतेस्मरतःपुरुषस्येतिवा १८ चंडोविक्रमोयस्याःसाइतिश्रुत्वातत्रैवांतरधीयतपश्यतामिन्द्रादरे

आश्रितोवावातेनस्थितःपोतेमहारावि पतत्सुचापिशस्त्रेषुसंशामेष्टशदारुणो १६ सर्वबाधासुयोरासुवेदनाभ्यर्दितोपिवास्मर
नामैतच्चरितंनरोमुद्योतसंकटात् १७ ममप्रभावात्सिंहाद्यादस्पवोवैरिणस्तथा हरादेवपलायंतेस्मरतश्चरितंमम १८ असिरु
वाच इत्युक्त्वासातदादेवीचंडिकाचंडविक्रमा पश्यतांसर्वदेवानांतत्रैवांतरधीयत १९ तेपिदेवानिनिरातंकाःस्वाधिकारान्य
थापुरा यज्ञभागभुजःसर्ववक्तुर्विनिहतारयः ३० देत्याश्चदेव्यानिहतैसुभेदेवरिपौशुभि जगद्भिर्धंसकेतस्मिन्महोद्येनलविक्र

महावीर्यं दशबाह्वातेः कर्मकर्तृत्वात्तनेपदं १९ तेदेवाश्चापिनिरातंकानिर्भयाः संतोयथापुराश्रव्यथास्वाधिकारावक्तवन्त मे ३१
श्रीमहापराशरं नंतरमपि चक्रुः विशेषेण निहताश्चर्यो येषां चर्या देव्या ३० जगति विध्वंसयितुं शीलमस्येति जगद्भिर्धंसके महोद्येति शयेनोद्ये साधा
रण्यातोः शेषा हननावशेषिता देत्याः पातालमाययुः ३१

पुनः पुनः संभ्रयावतीर्य भूषणविश्वरक्षां विधत्ते ३२ संभ्रयशरीरमादाय प्रसूयते उत्पादयति शूद्रा
कः नैयायिकादिमते विश्वपदेत्युक्तादिकार्यपरं सत्कार्यवादिप्रसवो मिथ्यक्तिः ३३ यातिता प्रार्थिता सती विशिष्टं ज्ञानं विज्ञा
नं यदि मेधुर्यं प्रयच्छति ददाति तुष्टां हि मित्रं न कश्चित् प्रकृतिभावः संहितायाश्च नित्यत्वाच्छांदसमत्वाद्वा संधभावः अथवा
न्याः आसीना आर्द्धं प्रयच्छति आस उपवेशने क्षिप्रं ३४ तया उपत्रयमाश्रितया हेमनुजेश्वरमहतो ब्रह्मादीनापि कालगतिं चाधिका

एवं भगवती देवी सानित्या पि पुनः पुनः संभ्रयं कुरुते भूषणगतः परिपालनं ३२ तथैतमुत्पद्यते विश्वं सैव विश्वं प्रसूयते सा
यातिता च विज्ञानं तुष्टां हि प्रयच्छति ३३ व्यासं तथैतत्सर्वं कलेश्वरमनुजेश्वरमहाकाल्यामहाकाले महामारी स्वरूपया
३४ सैव काले महामारी सैव सृष्टिर्भवत्यजा

रेघवर्त्तयतीति महाकाली तया महाकाल्या एतद्ब्रह्मांडं व्याप्तामिति संबन्धः किं नूतन्यामहांश्चासौ कालश्च सर्वप्राणपमावाप्तिर्मितसमयः प्रलयका
लो महाकालस्तत्र महामारी स्वरूपया अधिकमाराशालया सैव भगवती काले प्रलयसमये हि परार्धलक्षणो महतो ब्रह्मादीनापि मारयतीति
अथवा महामारी जनक्षयत्रया संहरति क्रिया भवति सृष्टिकाले सैव अजा उत्पत्तिर्हीना ब्रह्माणां सृष्टिः स ज्ञानक्रिया ३४ ॥ ॥

मोक्षोपयोगितथैव तेन प्रकारेणो वयं संसारप्राप्तिः क्रियते तथा संसारनिवर्तकं ज्ञानं प्रापि क्रियते इत्यर्थः त्वं सुखं लब्धव्यं
विवेकिनस्तत्त्वज्ञानिनोपितयेव मोक्षोत्पत्त्यर्थः १ मोक्षं ते संप्रति मोहिताः शक्यं ये मोक्षं मेधांति च तत्त्वज्ञानिनस्तथा कथं मो
क्षकरणाथ एवकारः उपेक्ष्य तत्र ह्येव सिद्धिर्न विविकल्या दुःखाः अगम्या उपेक्ष्य तस्मिन् अदुःखा इत्यनेन गुणोत्पत्त्यर्थं उपेक्ष्यते इति
श्रुतिः

विद्यातथैव क्रियते मम वदिसुमायया तया त्वमेव वेश्यस्व तथैवाप्येविवेकिनः १ मोक्षं ते मोहिता येव मोक्षं मेधांति चाप्ये
तामुपेक्ष्य महाराजशरणं परमेश्वरी ३ आराधिता सर्वदृशा भोगस्वर्गपवर्गदा ४ मार्कंडेय उवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा
रथः स नराधिपः शशिपत्यमराभागे तमृधिसंशितव्रतं ५

तस्मात् सर्वस्य त्वं आमाद्ये श्रेष्ठेन नृपस्य त्वमेव स्यात् नस्त्यधत्त इति ह्यदिः हे महाराज तं परमेश्वरीं विष्णुपत्न्यामुपेक्ष्य महाराजं व्रज ३ व्रज
वर्गा मोक्षदेवी देके संगंधै रिति कावित्कंदेवादिभिः राधिता दृशा भोगस्वर्गपवर्गदेति पूर्वात्तरार्थयो रसंबंधं ४ तस्य मेदसो मुनेः
शितव्रतश्चावस्थितनियमंती व्रतिषमं वाशो तद्वक्तृरसोऽत्यस्य व्रते गम्यमाने आकारस्येकार ५